



ARAKS 2023/1. (88. SZÁM)



ARAKS



A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2023. március 15.

XXIII. évfolyam, 1. sz.



ISSN1451-1762



Magyarok Nagyasszonya – Királyfiakarcsa



Díszkút – Győr



Jedlik Ányos
és Czuczor Gergely – Győr



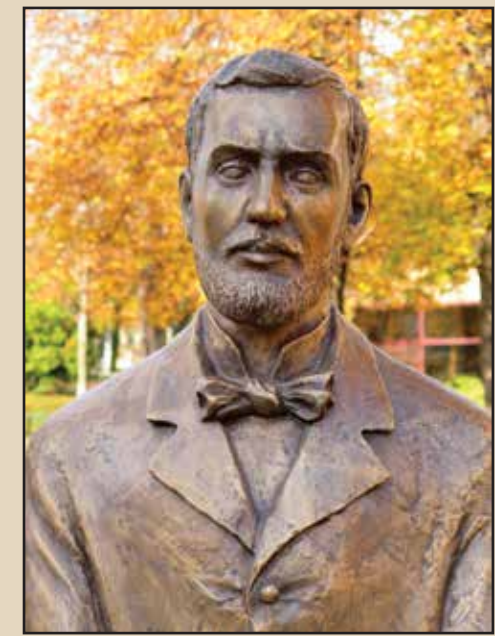
Díszkút – Győr (részlet)



Jedlik Ányos és Czuczor Gergely – Győr (részlet)



Eötvös Loránd – Buda





A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2023. március 15.

XXIII. évfolyam, 1. sz.



ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), dr. Vajda Gábor (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Lektor: Kulhanek Edina

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Harangozó Attila

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Utasi Jenő

A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.

Telefon/fax: (+381)-24/542-069

E-mail: gubasagi@gmail.com

A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs honlapon.

E számunkban Rieger Tibor budapesti szobrászművész munkásságába nyújtunk betekintést.

A címlapon: Életfa

A hátlapon: Magyarok Nagyasszonya – Királyhelmece

A címlapon és a fedlap első belső oldalán látható fotókat Szelényi Károly, a többit pedig Legeza László, Török Máté és Török Sándor készítették.

Támogatók:



Számunk szerkesztésében együttműködő partnerünk volt a Magyar Művészeti Akadémia.



MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
– Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. –
Illustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Hascák Mária	Egy éve zajló háborúban	5
Orbán Viktor	ünnepi beszéde a Himnusz születésének 200. évfordulóján tartott megemlékezésen	7
Döbrentei Kornél	A Szamuely utódokhoz	10
Perjés Klára	A legjobbak közt a legszerényebb szobrász: Rieger Tibor	13
Molnár Imre	Meghátrálás nélkül – Ecsetvonások Duray Miklós portréjához	26
Duray Miklós	Érdekérvényesítés csak összefogással lehetséges	30
Molnár Imre	Kihívás és feladat volt számomra, hogy miként lehet a gyűlöletet kölcsönös megbecsülésre cserélni – a példamutató történéssel Gubás Ágota beszélgetett	32
W.-Nemessuri Zoltán	Költőnek lenni vagy nem lenni	38
Mezey Katalin	Naplójegyzetek XX.	42
Tráser László	Cédulák XXXIV.	45
Stanyó Tóth Gizella	Bűnösök és bűnösebbek?	49
Makkai Béla	A Balkán (h)arcai tegnap és ma	57
Julesz János	Versválogatás egy öreg orvos 2022. évi noteszából	63
Ország György	Levél a túlvilágra	66
Borsányi Katinka	Léna élni akar 9., 10.	68
Sági Zoltán	Hogyan kijutni a krízisekből?	69
Tóth I. János	Zöldideológiák	72
Hérány Ferenc	Természetellenes haladás	76
Gyémánt Richárd	A történelmi Torontál vármegye Perjámosi járásának nemzetiségi és felekezeti viszonyai – II. rész	78
Szemes Péter	A „küldetéses ember” – Huszti József Klebelsberg-könyvéről ...	96
Papdi Izabella	Az Aracs 2022-es évfolyamának repertóriumáé	103
A Magyar Művészeti Akadémia regionális munkacsoportot alakított Szegeden		114
Színes melléklet	117

E számunkban Rieger Tibor alkotásaiból adunk válogatást.



Golgota-kereszt – Mosonmagyaróvár (Az '56-os sortűz áldozatainak emlékére)

Egy éve zajló háborúban

2022. február 24-én az orosz medve támadást indított Ukrajna ellen: a háború már egy éve tart. Aktív, folyamatos hadi eseményekkel telezsúfolt napok, hetek, hónapok tömkelege halmozódott fel az emberek lelkében, ami minden levegővételt egyre nehezebbé és nehezebbé tesz. Az iskola-kezdés reményfényt csillogtatott meg az ukrajnai lakosok szeme előtt, „hátha végre enyhülnek a katonai események”, de sajnos nem. A gyermekek iskolai élményeit legtöbb esetben az óvóhelyeken eltöltött idő jellemezte. Amint országszerte felzúgtak a légiriadó szívszaggató szirénái, a szülők, nagyszülők munkájukat otthagya igyekeztek az oktatási intézményekbe, hogy a pincékből kikandikáló rémült szempárok tulajdonosait kiemeljék a nyirkos, föld alatti rejtekekből, és átölelve gyermekeiket, unokáikat, megnyugtassák zakatoló kis szívüket. Kimerítő így tanítani, tanulni és a szülőknek iskolába járni gyermekeiket.

Karácsony közeledtével újfent várta a nép a csendet és a nyugalmat – hiába. December 24-én szirénák zúgása közepette sült a bejgli – ott, ahol volt áram, ugyanis az orosz haderők több áramelosztó központot felrobbantottak, így nincs rendes áramellátás. Nem véletlenül szól jelen időben a mondat vége, hiszen ezek a rombolások és problémák folyamatosak. Kárpátaljára fókuszálva: egyes településeken, városrészekben, utcákban napi 12–18 órán át nem volt áram. Az áramszünetek és a légiriadók sokasága miatt az oktatási intézmények már december első hetén „vakációt” hirdettek, óvva a gyermekek fizikai-mentális-lelki egészségét. Mindnyájan vártuk a csodát. A karácsony sem hozta meg a felszabadulást. Sőt mi több a pravoszláv ünnepek (január 6. – szenteste, január 14. – újév) sem hozták meg a békét. Béke. Milyen egyszerű, tiszta és rövid szó, mégis ma Ukrajnában Voldemort (a Harry Potter-történetekben kimondhatatlan névnek számít, mert bajt, fenyegetést és pusztulást

jelent a kimondása) nevével vált egyenlővé. Aki kimondja, vagy beszélni merészel róla, komoly büntetéssel számolhat. A templomokban tilos hirdetni a békét, nem lehet olyan ígét felolvasni, melyben szerepel eme szó. A nyomás rendkívüli, fájdalmas, aggasztó és félelmetes mindez úgy, hogy ezt nem a támadó ország okozza – helyi tiltások. Minden politikától mentesen, csupán tényközlő módon igyekszem szócsőként továbbítani mindazok hangját, akiknél már végleg betelt a pohár, akik már – mindegy, milyen kimenetelű – befejezést várnak. Legyen vége! Legyen vége mindannak a terrornak, ami itt zajlik!

Ami a közmédiában megjelenik – úgynevezett helyi valós jelentéseket továbbítanak –, nem minden esetben igaz. Kárpátalján drasztikus a besorozás – ez tény, de nemcsak a kárpátaljai magyar katonaköteles férfiakat tartják rettegésben a hatóságok (ahogy azt egyfolytában olvasni lehet), hanem minden kárpátaljai hadköteles férfit. Akire lecsapnak, nemzetiségtől függetlenül, azt szinte azonnal el is viszik. Ismert esetek, mikor egy fiatalembert a kutyájával együtt vittek be a sorozóirodába, onnan pedig már nem engedték haza, vagy mikor egy gazdát saját udvarában gumicsizmában fogtak közre és vittek el. Egy új határozat alapján semmilyen tisztségviselő személy nem hagyhatja el az országot, még akkor sem, ha nem esik bele a hadköteles férfi kategóriába. Több nőre és 60 év feletti férfira sütöttek billogot – még a határ közelébe sem merészkednek. Ezzel még inkább elveszítik azt a lehetőséget a szétszakított családtagok, hogy újra láthassák szeretteiket – külföldön tanuló gyermekeiket, kint rekedt férjüket, apjukat, testvéreiket. Kárpátalja utcáin többségében nők mozognak, egyre több helyi vállalkozó zár be, átadva helyét a „menekült” nagyvállalkozóknak. Lassan alig akad ismerős arc, mindenütt idegen ábrázatok néznek vissza a helyben maradt lakosokra.

A folyamatos hadi események, áramkimaradások, agresszív besorozások mellett az időjárási viszonyok okán újra felütötte fejét a Covid újabb mutáns változata, mely a gyerekeket sem kímélve megint csak megnehezíti az oktatási intézmények „normális” munkáját. Egyre több a beteg, a kórházak pedig nem tudnak elegendő helyet biztosítani. Az oktatási intézményekben a felére csökkent a tanár-tanulók létszáma, mindenütt – boltok, bankok, posták, gyógyszertárak stb. – piros orral díszelgő, köhögő személyek bóklásznak, és ami a legérdekesebb, nincs kötelező maszkviselés, nincs kötelező oltás, nincs kötelező fertőtlenítőszer-használat, nincs Covid.

Most már senki sem vesz erről tudomást, senkit sem érdekel. Mindezen körülmények ellenére a kárpátaljai lakosok, akik csak tehetik, végzik a dolgukat, küzdenek a mindennapok nehézségeivel, küzdenek az irreális áremelkedéssel, küzdenek a lehetetlennel. Olyan érzés ez, mint mikor az ember áthatolhatatlan ködben próbál elkapni egy támadásra kész darazsat. Ám amíg összefogunk, és együtt küzdünk, még a sűrű köd sem számít. A háború vége jelentsen számunkra – kárpátaljai lakosok számára – új kezdetet, amikor nemzetiségtől függetlenül újra nyugodtan élhetünk szülőföldünkön. Ámen!



Golgota-kereszt – Mosonmagyaróvár (részlet)

Orbán Viktor ünnepi beszéde a Himnusz születésének 200. évfordulóján tartott megemlékezésen

2023. január 22. – Szatmárcseke

Főtisztelendő és főtiszteletű Püspök Urak!
Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Kedves Magyarok!

A Himnuszt legutóbb öt nappal ezelőtt énekeltük. Álltunk Losoncon, Duray Miklós halhatatlan barátunk ravatalánál. Magyarok a Kárpát-medence minden szegletéből, leginkább persze a Felvidékről és Kis-Magyarországról. Álltunk és énekeltük. Nem búcsú gyanánt. Nem azért, hogy elköszönjünk a barátunktól. Azért énekeltük, hogy fel- és beemeljük őt az örökkévalóságba, beemeljük őt a magyarok panteonjába. Az öszszegyűlt több száz magyar mindegyike számára nyilvánvaló volt, hogy a szükséges emeltyű csak a nemzeti imádságunk lehet. Ahogy az történni szokott az olimpiai dobogó tetején álló honfitársaink vagy a nemzeti ünnepeinken megidézett, nagyszerű elődeink előtt tisztelegve is. Ezeréves távlatban sincs másik darabja a magyar kultúrának, amely képes lenne úgy felemelni a szívünket, mint a Himnuszunk. Ha arra a lehetetlen vállalkozásra adnánk a fejünket, hogy egyetlen műbe sűrítsünk mindent, ami magyar, pontosabban, ami a magyart magyarrá teszi, akkor a Himnuszt kellene választanunk. Ezért méltó és igazságos, hogy a magyar kultúra napja a Himnusz megszületésének napja legyen.

Tisztelt Ünneplők!

És akkor ott, a losonci ravatalnál elhangzott Lukács evangéliuma 21. fejezetének 28. sora. „Így szól hozzánk az Úr Jézus szava: – mondta a főtiszteletű – egyenesedjete fel, és emeljéte fel a fejetekete». S mi így is tettünk. S bár műfaját tekintve a Himnusz imádság, fohász és jeremiáda, s így a bűnbánó alázat mély és komoly testtartását követelné, a Himnuszt mégsem térde-

pelve és végképp nem leszegett fejjel énekeljük. Éppen ellenkezőleg: egyenesen, rendíthetetlenül állva, szinte szilajul és mindig felemelt fejjel.

Tisztelt Ünneplők!

Vannak művek, amelyek szerzőjük ismerete nélkül értelmezhetetlenek. Művek, amelyek a szerző értelmének szárnyalása vagy érzelmeinek mélységei nélkül üresen konganak. Művek, gyakran a magyar irodalom gyöngyszemei, melyeket szerzőjük önmagából, öntestéből és szelleméből hív elő pennája segítségével. Versek, amelyekhez vezető utat a költő elállja, és csak rajta keresztül férközhetünk a közelükbe. Ő írja, ő verseli, ő üzeni nekünk. A Himnusz nem ilyen. Mikor olvassuk, nem Kölcseyt képzeljük magunk elé. Nem az ő személyes intését értjük a versszakok mögé. És bár a Jóistent szólítjuk meg, mikor hallgatjuk vagy énekeljük, mégsem ő tölti ki a képzeletünket. Nem a költő és nem a Jóisten alakja bontakozik ki a történelem gomolygásából, hanem az a rejtélyes, megragadhatatlan és behatárolhatatlan valami, amit magyarságnak, pontosabban magyar sorsnak és magyar géniusznak nevezhetünk. Az alkotásnak, a teremtésnek, a létezésnek az a formája és minősége, amelyre csak mi, magyarok vagyunk képesek. Mások is ácsolnak csodálatos építményeket, emelnek városokat, írnak verseket, komponálnak műveket, éneklük a dalaikat, és táncolják a táncaikat, de senki sem azt és senki sem úgy, ahogy azt mi, magyarok tesszük. Miközben Kölcsey versét olvassuk, vagy Erkel dallamát énekeljük, elfeledkezünk róluk, mert meglátunk és megértünk valami náluk fontosabbat. Úgy érezzük, hogy a nekünk szánt üzenet valahonnan a múlt feneketlen kútjából száll fel hozzánk. Mintha nemzedékek szá-

zainak, az előttünk élt magyarok történelem előtti idők ködébe vesző, legelső őseinktől kiinduló, minden eddig élt magyart magába ölelő üzenete lenne, amely nemcsak nekünk szól, de minden ezután születő magyar szívét is célba veszi.

Tisztelt Ünneplők!

A Himnusz arra emlékeztet bennünket, hogy nekünk, magyaroknak is, mint minden keresztény népnek, akik értik, mi a bűn és a megbocsátás, jó okunk van a bűnbánatra. Igen, mi, magyarok sem vagyunk büntelenek. Hibáink és fogyatékoságaink is számosak. A kérdés csak az, mit kezdjünk ezzel a fel- és beismeréssel. Talán térdeljünk le a foci pályára közepén? Vagy döntsük le nagy elődeink szobrát? Tagadjuk meg és töröljük el ezeréves kultúránkat? Vagy hagyjuk, hogy az önjelölt, hazátlan és liberális cenzorok megrostálják és átírják a magyarok történelmét? Kölcsey mást mond. Papírra veti a magyar történelmi irodalom legfontosabb mondatát: „Megbűnhődte már e nép a múltat s jövőt.” Keresztény szemmel olvasva ez nem bónusz, szabadjegy vagy menlevél további bűnök elkövetésének esetére. Keresztény lélekkel ez a mondat annyit tesz, hogy bár bűneink száma és mértéke lehet magas, de a Jóisten mégsem törölt el bennünket a föld színéről. Ha meg is büntetett bennünket, de megengedi, hogy folytathassuk a történelmünket. Ennek az lehet az egyetlen oka, hogy erényeink és érdemeink is számosak, vagyis kiérdemelhetjük, hogy jövőnk lehessen. Sok olyan nép volt, melynek sorsáról a Történelem Ura másképpen rendelkezett, és úgy tűnik, most is vannak olyanok, melyek eltűnésre ítéltettek, és ez éppen most teljesedik be rajtuk. És ha igaz, hogy megmaradásunk nem vakszerencse, hanem a Jóisten segédelmével megvívott politikai, katonai és szellemi küzdelmek, ütközetek és szabadságharcok eredménye, akkor arra is érdemes keresnünk a választ, hogy mivel érdemeltük ki, hogy még mindig mi lakjuk a Kárpát-medence közepét, és még mindig miénk mindaz, ami belőle kisarjad. Ez még akkor is igaz, ha az összehúzódó és kitáguló szív ritmusához igazodó Magyarország most éppen az összehúzódzkodás állapotában van. Senki sem állíthatja, hogy biztosan tudja, mivel érdemeltük

ki ezt. Inkább úgy lehet, hogy minden nemzedéknek joga s talán kötelessége is, hogy megtalálja a saját válaszát. S ez a válasz aligha szakítható el azoktól a veszélyektől, melyek éppen fenyegetik a magyarok életét.

Harminc évvel ezelőtt azt hittem, hogy a nemzet függetlenség iránti, soha nem lankadó vágya volt az érdekünk. A szabadság itt hordozott véres zászlói alatt elhullott legjobbjaink élte árán váltottuk meg a túléléshez való jogot, és kaptuk jutalmul a megmaradást. Most, harminc évvel később még mindig így gondolom. De azt is gondolom, hogy ez önmagában nem lett volna elegendő. Az is kellett, hogy szabadságharcainkat ne pusztán a politikai függetlenség, a gazdasági és hatalmi önrendelkezés érdekében vívjuk. Legnagyobb küzdelmeinket hol békés, hol háborús eszközökkel valójában mindig azért vívtuk, hogy azok maradhassunk, akik vagyunk. Úgy élhessünk, ahogy mi akarunk, és ne úgy, ahogy mások megmondják nekünk. Az oszmánok megmondták, ki az igazhitű és ki a gyaur, a Habsburgok, hogy ki a jó keresztény, a németek azt, hogy kivel élhetünk együtt, és kivel nem, a szovjetek arra akartak rászorítani, hogy magyarok helyett világproletárok legyünk, akik aztán egyesülhetünk. A brüsszeli bürokraták pedig liberális világpolgárrá akarnak kalapálni bennünket a divatjamúltnak ítélt magyar formánk helyett. Mindig ellenálltunk, mindig kijátszottuk őket, mindig megtaláltuk a saját élet ösvényeit. Amikor nem lehetett nyíltan felírni a zászlóra, akkor is tudta mindenki, hogy vagyunk, akik voltunk, és leszünk, akik vagyunk. Ha van erény, amely kiérdemli a túlélés jutalmát, akkor az nem más, mint az önmagunkhoz való ragaszkodás. Ezért nem tudnak csapdába csalni ma sem azok a szírhangok, amelyek arra csábítanak, ahogy ők mondják, álljunk a történelem jó oldalára. Ezért nem szédülünk bele az egyre véresebb háború örvényébe, ezért akarunk tűzszünetet, tárgyalásokat és békét. A magyarok megtanulták, hogy a történelem jó és rossz oldalát azok a nagyhatalmak fogják meghatározni, amelyek utóbb felülkekednek, és őket legkevésbé sem érdekli, mi a jó vagy mi a rossz a magyaroknak. Ezért nekünk a legbonyolultabb és legnehezebb helyzetekben is a történelem magyar oldalán kell maradnunk.

Tisztelt Ünneplők!

A megmaradás nélkülözhetetlen feltétele a helyes önismeret, önbecsülés: se túl, se alá. Különösen igaz ez ránk, magyarokra. Mi különleges nép vagyunk. Más népek erősek vagy gyengék, gazdagok vagy szegények, kicsik vagy nagyok, szabadok vagy elnyomottak. A mi lényegünket, a mi nemzeti magyar mivoltunkat nem lehet így meghatározni. Nem lehet, mert bár minden irányból szárazföld vesz körül bennünket, valójában szigetország vagyunk. Ezeregyszáz éve idejöttünk, kijelöltük a szálláshelyünket, idegenek között és szorításában. Nálunk méretesebbek árnyékában berendezték államunkat, és kialakítottuk az élet magyar rendjét. És tartjuk azóta is több mint ezeregyszáz éve. Beszéljük a mindenki más számára érthetetlen nyelvünket. Írjuk a mások számára hozzáférhetetlen mélységű és magasságú irodalmunkat, és mások számára követhetetlen észjárással navigáljuk hazánkat az európai hullámverésben. Magyarország ugyanúgy, mint kétszáz éve, a Himnusz születésének napján még mindig magyar ország. Mi mondjuk meg, ki jöhet be, ki maradhat itt, ki élhet velünk, és ki nem. És mi akarjuk meghatározni azt is, hogyan kapcsolódhat össze az életünk a szomszédainkkal. Nem jobbak vagy rosszabbak

vagyunk, hanem mások, és ezt a másságot a magyar kultúra adja, amelynek ma van az ünnepnapja. Innen, a hunniai Szatmárcsekéről is üdvözetünket és nagyrabecsülésünket küldjük a pannon Veszprém városának és népének, amely mától Európa kulturális fővárosa – bizonyítván Antall József régi tételét, miszerint magyarok vagyunk, tehát európaiak.

Tisztelt Ünneplők!

Azt akartam ma Önöknek elmondani, hogy a Himnusz üzenetét és mélyebb értelmét számunkra Lukács evangéliuma 21. fejezetének 28. sora világítja meg. Összetartozó sorok, mintha ugyanaz a szellem írta volna őket: megbűnhődte már e nép a múltat s jövődőt, ezért egyenesedjete fel, és emeljéte fel a fejeteket. Mi vagyunk a magyarok, akik nem vagyunk és nem is leszünk alávalóbbak más népeknél, és a magunk különleges mivoltában is vagyunk legalább olyan jó, derék és tiszteletreméltó nép, mint bármely másik. A többi, minden más a Jóistenre tartozik. Majd meglátjuk, hogy újabb kétszáz év múlva ki marad állva, és mely népeket rostál ki a Történelem Ura. Addig is a Jóisten mindannyiunk felett, Magyarország mindenek előtt, hajrá Magyarország, hajrá magyarok!



Teleki Pál-érem (előlap és hátlap)

A Szamuely utódokhoz

– lábjegyzet, csizmaszaggal –

Glóbuszt újra felosztó stáb, te mohón ne reméljed,
szép örököd leled abban, hogy kihalunk, öl a mérged.
Védőangyali karddal sújt le az Úr, meg azért üt,
éltet az éteriből a ragályos serke továbbra tetűt,
mert a kalitba e banda becsalta a békegalambot,
génhamisított zöld olajággal gyötrik a csőrét
nyársfelelősök, a jel-madarat, kibelevve a pőrét,
– elterelésül a bérkurafik falsra verik a harangot –,
önhaszonért kiötölt, hevenagy, csatasütte-pirosra
átsütik, mint Lőrincet, a Szentet a roston, Dózsa-trón-tűzű rácson,
talpuk soha nem taposott csupaszon, igazság-próba parázson,
mely kommunista vörösbe megy át, amiként Auróra,
kannibalizmus e biznisz, s nem viszolyog lacikonyha.
Légyen bőven elég pecsenyés helyeken imitálva a pozsga?
S mert nem tűr tabukat, rá se hederít a tilosra,
dobna gyehenna tüzére, sorsunk fordulhat-e jobbra?
Ők a heveny, globalista mutánsok, korcs liberálisok mind,
és minket egymásra úszítanak, a káini én sose lomha.
Másságuk mit akar? Bádog az ég, hova tűnt a napóra?
Nyelvük, az ingyenc, farpofa-öble-iszapba nyalint.

*

Mímeli, szívügye-zsold kreatúra: mi ránk tör, a dögvész,
nemzeti Judást játszani, csepúrágóknak ez adja a rangot,
brutálisan elszánt butaságuk, akárcsak a vasbot,
lámpavasért lihegő, pöceszája-lehű kommün-gyülelész
csürhe tolong, amiért az utcára kirajzik, s véli, hogy tüntet,
népirtás a javából, emberiség elleni büntett.
Összeültek efféle ügyekben a „jurópi” atyák valaha?
Költői a kérdés, klasszika kulissza felel rá: ha-ha-ha!
Nincs mutató, az időtök örök úrszemete elszabadulva kering,
lassan már se az Isten, se az ördög megtérni nem int.
Túszul ejtve az emberiség, önválságdíjra is unva legyint.
Elfogadni, mi kifakítja a lelket: hogy semmi se szent,
hirdeti híg táperezű, trágyagerincű regiment,
és akiket nyűként tenyészni a nemzeti testbe lövelltek,
állhatatos akarattal magyarelleni kártékonyagra neveltek.
Házalnak a honnal, a hittel, soha nem fáradva kufárkodnak,
s kéznél az örökség: akasztani készek, akár ma vagy holnap,
vajh mit sugalmaz eme trágár belhoni künnlap?

*

Híreld, ha mered, dalnok, s törve leled meg a lantod,
 történelmi idő jöhet-é még megreparálni?
 Belharcokba taszítanak, elkótyavetyélik a hantod,
 kapsz-e még egyszer esélyt a gátra kiállni?
 Génhiba, bűn s a vakítás, üznek a törzsi gyilokra,
 szánnak az esküszegéshez elég vérségi birokra;
 ránk, mikor őket öldöklés nyers ösztöke-ösztone hajtja,
 akkorra hull le az álarc, agyament, elfajzott, fura fajta.
 Céljuk: gárgyuljon, tudatát kómába veszejtse a pórnép.
 Mind galandférgek ezek, megannyi életveg, bélpoklos zabagép.
 Rendre lehányják a családiasan körülült ünnepi asztalt,
 nem lehet rejtély, rajongva a népünk közülük senkit se marasztalt.
 Nem csak, mert se a testük, se a lelkük messze nem ép,
 gondolatuknak szaga van, komiszabb tán, mint az ürülék.

*

Nem távoli tőlünk, eszement szilajoktól, a harc,
 talpon maradtunk csak azért is, ez időig akadt ok,
 ezredévnyi tusák emelik jogerőre a juszt, soha nem a sarc,
 néha szerencse, ha bátrak döntenek, amikor kell, nem hezitáló okosok.
 Úgy, amiképpen a Szentírás előtti korokban, avagy ma,
 pusztító mindennapi kozmikus ellenerő, ami dogma.
 Névleg a nevünkben, érdeketek, ti ástok ki csatabárdot,
 nem évül el immár, ki az ártatlan, és ki az álnok!
 Agg nyugati, fonnyadt csecsről keleti tejure ki vágyott?
 Nem habzik a szánk, de követeljük, Európából valamicske nekünk is jár:
 Nándorfehérvári harangszó, kereszténység pajzsa, sekélyes szólam töletek immár.
 Rendre galádul nem rabolhatjátok meg az álmat,
 mércétek kettősen egyfelőli, s látástok nem azért tétova, amiért kancsít,
 horgos nyelvetek tákolni torz tudatot, negédes szókból készíti a csalit.
 S bárki bármily időben sulykolhatja, reménykedem benne, hiába,
 többé nem lesz ez a nép ennyire bús buta, kába,
 önként rabosítva magát, a kalitba dalolni újra beszáll,
 átrepülni, hiszi, képes, morzsányi, csökkent, semmi kis árnyát,
 ám totyogásra, ha futja, öröm, mert véglegesen lemetélik a szárnyát.

*

Hitványak vagytok, ám fineszes fickók, bicegő lóra
 nálatok nincs fogadás, meglesitek, hol akad még egy favorit,
 nem-tiszta éllovasával, ki az áhított célba csak bevirít,
 harsabban tudna nyeríteni esküt a múltivalóra?
 Mániaként miért mindig a miénk a keserves önostorozás?
 Véresre serkentett hátunk ne legyen borzadályos imázis,
 zenghetnének a dicsét ama főnixi hamuhalma-madárnak,
 hogy nőhetnek föl üszökből magasba vivő szárnyak.
 Gyónatlan bűnötökért nem buzgólkodik önszorgalmún a korbács.
 Fáktól nem azért rácsos az erdő, hogy a vadonból ki ne láss!
 Mert mindig a nemzeti hullásról szól a rege, a legenda, a fáma?
 Lech mezeje, Muhi-puszta, Mohács és Trianon több mint mécsesi fény!
 Mintha eleve elrendelés volna a fátumi dráma.

Lél kürtszava '56-ig ért, hogy megrendüljön az önkény.
 Ennyi büntudatot, fájdalomkéjt Sade márki se kínál, ebben ő elegáns,
 mint egy ávós, tudta, mennyi verés kell a gyönyörhöz, s ne legyen mégse flagelláns.
 Ám sorsra rendelt népünkre ki mert emelni kezét?
 Hányféle titkos, gennyteli góc gyülemlik ezernyi alakban?
 Pénznek szaga nincs, van azért annyi, mi nyomra vezet.
 Nem lélekszám, ami számít, nyomatéku a latban,
 tonnákkal földbe rogyasztó hatalom 21 grammnyi súlyával a lélek
 Trianont követőn, nem nyugszik, moccanva feléled.
 Szent Koronánk delelése után szentült le az Ósnap,
 Napkorona, bűnösen földbe temetve, a mennyei pályán,
 mégis, fényes csóvával az önmagát-kijelentőn megjelenítő Akarat,
 benne-rekedt ragyogások feszítő özöne mely irányba mutat:
 arra tán, „ott, ahol zúg az a négy folyó”, néma erőként habokon?
 Felkiáltójelként tornyulnak föl onnan, hol hármas a halom,
 Mátra, a Tátra, a Fáttra lehetne akár,
 képzelt vágyakat nem korlátozhatja semmi határ.

*

Bár irgalmatlan az Úr mivelünk, innen a mostoha sorsunk?
 Ostorütésként égette belénk a NEM, NEM, SOHA! múltunk.
 Elhagyott régi tudásunk, feledtünk kötelékben, egymásra számítva repülni?
 Ám a magyarral a nagy Istennek, előtte időknél, megvan a terve,
 nem kötelesség oldala mellé vértanúságért tülekedve odaülni.
 Hányszor égtünk magas hőfokon iciri-piciri lánggra tekerve?
 Tán jobb Gondviselésre, ha futná, nem tartana eddig a balsors?
 Nem volna szabad zsarolni, Kegyes Úr, a hitehű, maga-túsz Jóbot.
 Perc meginog, kiszakadva agyunknak már hevesen gyors,
 száguld, rá se tekint a ganéra, amit hátrahagyott.
 Szép szándékúnak lenni hogyan, ha rézkígyóvá lesz a mózesi bot?
 Biztos, hogy e Föld nekünk emígyen felel meg örökre?
 Nincs béke veletek, jobb, ha ölelés helyett magunk is ölünk?
 Kapjunk kaszára, kapára, vellára, csülökre, ökölre?
 Mert hitványaitok a létünk orcátlanul, két pofára elélik előlünk.

*

Többlet, előny, hozadék, mi kezetek közelébe került, lesz nemzeti mínusz,
 fertőzitek kitartón a planétát, a Covid most, hajdan a tífusz.
 Tiltástok nem évül: talentumával a népünk kitűnni ne tudjon,
 föl ne figyeljen ránk a világ, arra ügyeltek nagyon ám,
 légyen olimpia az, világmustra rendezése akár,
 árok, ahol sose volt, kellett némi lökés, a magyar szakadékba ugorjon,
 Hunnia nem honotok, csak banklerakat, vélt hitbizomány.
 Néktek ami tervszerű harács-gazdagodás, az nekünk tetemes kár.
 Söpredelemnek hars szószólói ti vagytok: dőljön romba az ország.
 Mindenhatót játsztok a pénzzel, volnátok születés meg a gyász?
 Szorgos Szamuely utódok, mitévők lesztek, ha elfogynak a robotra fogott szolgák?
 Meddig tart az idő, hogy megúsztok mindent, s mindig bandátok a nyerő aduász?

Pomáz, 2022. október

Perjés Klára

A legjobbak között a legszerényebb szobrász: Rieger Tibor

Az Aranyhegyen lakik, Óbudán, ahol nem a hegy gyomrában kell keresni az értéket, a meg-hökkentő csodát, hanem Rieger Tibor kertjében, műtermében. Egy évtizeddel ezelőtt jártam arra először, amikor benyitottam a kertkapun, az eső sűrű könnycseppekként mosta Szent István másfélszeres nagyításban alkotott bronzpalást-ját, amelyen a latin nyelven írott hexameterek is olvashatók: „Édes fája keresztnek, erős záloga kegyelemnek, / Lába alatt ellenség, fényben a krisztusi fenség. / Egybegyűlők szolgálnak a leg-főbb égi királynak / Íme a Szentanya képe ragyog csillogva az égen / Ülve mutatja a trónus a rajta uralkodó Krisztust.” Talán a Magyarok Nagyszszonya közbenjárására azóta méltó helyet kapott a szakrális álommű a volt Mária Magdolna-templom apszisában, a Kapisztrán téren. „Rieger Tibor birtokolja Isten nagy ajándékát, a Transzcendenssel való kapcsolatot – írja a művész albumának ajánlásában a hajdani győri bencés gimnáziumi diáktárs, a máig jó barát Kozma Imre irgalmas rendi szerzetes, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat alapító elnöke. – A művész nem magáért dolgozik, hanem Isten dicsőségére, az emberek boldogításáért.”



Rieger Tibor a királyhalmeci Magyarok Nagyszszonya-szobor mellett

Amikor mostani beszélgetésünkre behívott Rieger Tibor a műtermébe, ismét elállt a szavam, szemkápráztató csodát láttam: egy mennyezetig érő falikép, szobor. A gipszkarton törtfehérjében egy óriási életfa, mintha áttört hímzés lenne a fa koronája, középpont a magyar címer a Szent Koronával, alatta a nap és a hold, a fa tetején a fiókait vérevel etető pelikán. Megrendelésre készítette ezt a hatalmas életfát?

– Ez nem egy személy vagy egy család, hanem a magyar nemzet életfája! Felkértek rá, valójában ötször ekkora méretben a Karmelita kolostor templomának apszisában kellett volna elhelyezni, csak aztán az orgona került oda, mert az már hangversenyterem is.

Szomorkásan, fájó szívvel mondja, hogy az orgona „kiütötte” a nemzet életfáját.

– Örülnék, ha valahol otthonra találna, s nem kellene éveket várnom, mint a Szent István-palásttal, hogy méltó helye legyen. Ezen a hármashalom stilizáltan jelenik meg, abból nő ki a fa, gyökerei lenyúlnak a mélybe, ott találkoznak a mitikus szarvassal, a fa alatt a hét vezér lovagol, mintha egy sorminta lenne. A hetes szám nemcsak a vezérekre utal, ha jól tudom, az ősmagyarok hadrendjében is szerepelt, így állt föl a vezércsapat: középpont a fővezér, hárman-hárman kétoldalt. Az életfának is hét főága van, onnan ágazik szét minden, múltunk, amelyből táplálkozunk, és hét madár ül az ágakon, a hetedik a pelikán, amely vérevel eteti fiókait. A vezért jelképezi, akinek élete áldozatban kell hogy elteljen, ezt szimbolizálja a mitikus madár. A fővezér Árpád volt, lehet ő is, de lehet Álmos is, akinek élete szintén áldozatban telt el. És utalás arra, hogy a mindenkori vezetőnek, vezérnek, akinek a haza és a nemzet megmaradása a legfontosabb, az élete mindig áldozat.

Azt olvastam, a pelikán mondája már az ókorban is ismert volt, de a középkorban a keresztény hagyomány az eucharisztiaival tette kapcsolatosá, a megváltó Krisztusra emlékeztetve, aki értünk ontotta vérének a keresztben. A képzőművészetben először Giotto ábrázolja a megfeszített Krisztust a pelikánal. Dante pedig Krisztust a mi pelikánunknak nevezi. Az mondta egyszer Tibor, hogy a művészet csak a szellemi világból nőhet ki, abból, amelyben élünk, és amelyet magunknak felépítünk. A nemzet szelleméből, amelyet több mint egy évezreden át építettünk fel? Ebből sarjadnak a szobrász alkotásai?

– Igen, ezt akarom, én mindig ebből táplálkozom.

És mi mindent jelent ez, hitet Istenben, a hazában, egy másik dimenzióban, a földi igaz történelmünkben?

– A történelmünk valójában egy nemzet szellemiségének története, nem csupán azt jelenti, ami a történelemkönyvekben van, nemcsak a lecsúszított események története, hanem a keresztény szellemiségé, az ősvallásunké, amelyről oly keveset tudunk. Abban biztosak lehetünk, hogy egy nagyon mély, mitikus vallás volt. Ugyanakkor az átélt fogékonyak voltak a kereszténységre, hiszen az, amit magunkkal hoztunk, egy őszinte, nagyon mély hit volt. Erre utal az is, hogy a legtöbb szentet az európai dinasztiák közül az Árpád-házi királyok adták.

Olyan köztéri szobrokat alkotott, amelyekben megjelenik az időben is mélyről jövő hit, annak szellemi ereje és lelkesége. Mindegyik alkotásának mintha lelke lenne, mintha nem is materiális anyagból mintázta volna, mintha egy másik dimenzióba, másik világba vezetnének bennünket. Hisz abban, hogy a materiális világ fölött van egy másik, egy abszolút világ?

– Persze hogy hiszek! De a szobrászat egy különös műfaj, a Szent Benedek rendjének felszólítása érvényesül benne: az „Ora et labora!” (Imádkozzál és dolgozzál!) Tehát a gyakorlati és a szellemi világ egyesüljön. Nem lehet csak bölcseledni, tevékenykednünk kell, hogy jobbá

legyünk. A szobrok tárgyak, valóban a materiális világhoz tartoznak, de arra épülnek a szobraim, annyira az a lényegük, hogy sugallják, képviselik a művész hitét. Persze, sok formája lehetséges a művészeteknek, van olyan is, amely az ösztönökre épül, de hát én ezt nem is tartom művészetnek! A kísérletező művészetet eleve nem szeretem, a kísérletezést hagyjuk meg a tudománynak. Kísérletező művészet éppúgy nem létezik, mint ahogy kísérletező imádság sincs. Ez abszurd, persze a modern művészet mindent meg akar kóstolni, új anyagi, formai megoldásokat keres, de a lényeg ezekben elsikkad, hiszen ez csak technika, csak eszköz.

Március tizenötödikére jelenik meg az Aracs, a délvidéki magyarság folyóirata, amelyet én az összmagyarság folyóiratának tartok, a megjelenés dátuma az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hőseire és áldozataira emlékeztet. Rieger Tibor 1990-ben alkotott egy emlékművet, amely Várpalotán, a Thury György téren áll vagy inkább fekszik egy kis halmon. Mit kíván a magyar nemzet, teszi föl az akkor élők kérdését, és sorolja is 12 követelésüket az ötfelé széttört kőtömbön, de mellette a természet tovább él, hiszen kinőtt a fű a tömbök között, sőt még egy fa is. A bronzba öntött, szélben lobogó magyar zászlóval a természet is azt sugallja, hogy tovább élnek a hősök, az áldozatok.

– A szellemük él tovább, amely őket harcra buzdította a hazáért, a szabadságért. Amikor a gyökereket keressük, akkor erről van szó. Különös, hogy amikor ezt készítettem, akkor még ideiglenesen itt állomásoztak a szovjet csapatok, nagy erőket vontak össze Várpalotán és környékén. Ezért is tartottam fontosnak, hogy megjelenjen ez az 1848-ban írt szöveg is, hogy az idegen csapatokat vonják ki hazánkból. Remélem, ez többet nem lesz aktuális. Sokan észrevették azt is, hogy mintha ez a szobor a békediktátummal széttört Magyarország lenne. Valóban azt sugallja. Sokat töprengtem előtte: a forradalom és szabadságharc kapcsán jutott eszembe. Szétválaszthatatlan dolgok, vannak, akik értik, de mindig akadnak értetlenek, poénkodók is: „Mi az, széttört az emlékmű, mire ideérkezett?!” De a legtöbben érzik, amit

sugallani akartam, mert egy mélyről jövő tudás van az emberekben, néha még imádkoznak is az áldozatokért az emlékmű előtt.

A mondás is úgy tartja, a vérünkben van ez a tudás, nemzedékeken keresztül belénk ivódott, átöröklődött.

– Főleg, ha kicsi gyerekekkel találkozunk, elcsodálkozunk, mi mindent tudnak ők, mintha valahonnan hozták volna. Aztán később valahogy elveszítik ezt a fajta tudást. Sajnos, a neveléssel is elszakad ez a köldökzsinór, amely összekötötte őket egy másik világgal, amelyet mi már vagy még nem ismerünk.

A Magyarok Nagyasszonya-szobor Csalóközben, Királyfiakarcsán, a falu központjában, a kultúrház előtti kis füves téren áll bronzba öntve. Mindig is nekik szánta, az itt élőknek, gyermekora színhelyének. Már évekkel előbb elkészítette gipszben, de a felállítására még 2017-ig várni kellett.

– A tervet már jóval előtte megmutattam a karcsaiaknak, nagyon örültek neki, s ez engem is lelkesített. Lélekben már oda is adtam nekik. Tizenkét Karcsa nevű település létezik arrafelé, ahogy Szent István idejében is nagyon kicsik voltak, tán százan, kétszázan lakhatnak most is egy-egy településen, de úgy őrzik a rendet, mint első királyunk idejében. Bár közigazgatásilag évekkel ezelőtt két csoportra osztották őket, így jött létre Királyfia- és Egyházkarcsa, de hogy „10 falu építsen egy templomot”, az ott most is látható.

A szobor bronzba öntéséhez hiányzott a pénz. Szerencsére sokan segítettek. A budapesti Bethlen Gábor Alapítvány, a pozsonyi Szövetség a Közös Célokért társulás és a királyfiakarcsai Petőfi Sándor Baráti Társulás fogott össze, a szoborbizottság elnöke Bakos István volt, de az összmagyarságon átívelt az akarat, hogy minél hamarabb felavathassák a Magyarok Nagyasszonyának szobrát.

– Pogány Erzsébet ennek az élharcosa volt, meg Duray Miklós politikusunk, a szlovákiai magyarság szószólója is. Mindketten már főntről biztatnak bennünket a kitartásra, és már az is nagy ajándék nekem, hogy ismerhettem őket.



Fotó: Szelényi Károly

Kozma Imre atya felszenteli a szobrot

Az avatási ünnepségre 2017-ben Szent István falvaiból, az összes kicsi Karcsából oda-sereglettek a népek, jöttek sokan Magyarországról, Erdélyből, mindenhol, ahol magyarok élnek, politikusok, polgármesterek, művészek és újságírók együtt zengték az énekes fohászt: „Boldogasszony Anyánk, régi nagy Patrónánk, / nagy ínségben lévén így szólít meg hazánk: / Magyarországról, kedves hazánkról, / ne felejtkezzél el szegény magyarokról!”

– Földgömbön álló Szűzanyát mintáztam, kedves, ránk figyelő tekintetével, de mégis földöntúli arccal. Formailag egy kissé a görög archaikus istenszobrokat is idézi, vallom, hogy ez egy olyan hagyomány, amely követhető. Minden alkotásomba igyekszem a saját szellemiségemet is belevinni, nem is lehet másképp, de ez a szobor még vissza is hatott rám érzelmileg.

Nagyasszonyunk kezében, egy „puha” párnán tartja a Szent Koronát, a párna honnan jutott eszébe?

– A Szent Koronát nem illik kézben tartani, ez egy mélyen tisztelt, szakrális tárgy.

Az út túloldalán, éppen szemben a szép Szűz Mária szobrával áll Szent István márkás arcélű mellszobra, Diénes Attila alkotása. Sokan fölelegették az ünnepségen részt vevők közül, mintha látni vélték volna, ahogy a két szobor szeme összetalálkozott. Ez is hozzátartozott ahhoz a csodához, amelyet aznap az ünneplők ebben az útkereszteződésben átélhettek. Örömmel vette az ünneplők elismerését a művész is?

– Én azt éreztem, hogy talán ezzel a szoborral tudtam a legtöbbet adni az ott élőknek, azoknak, akik sajnos a határon túlra szakadtak, mert nem lehet kitörölni az emberekből azt az ezer évet, a közös haza történetét. Az a föld is szerves része a Kisalföldnek, a legjobb földek ott vannak, de ma már be sem vetjük. Azóta is jártam arra, többen nemzeti színű szalagot, virágot tesznek égi Anyánk lábához. De öröömre nem ez az egyetlen hely, ahol látom a visszajelzéseket, úgy érzem, hogy megérintettem a szemlélődők lelkét, szellemük hasonló az enyémhez.

Szent Istvánt is megmintáztam, példaképe hazánkunk, erkölcsi és szellemi útmutatónk. Nála tűnik föl munkámban először a palást. A bronzszobor Kecskeméten, a Nagytemplom előtt áll, koronázási palástban, győztes pallosát – a kereszt jelével – magához öleli, ez mutatja bátorságát, a kereszt a kereszténységhez való ragaszkodást, az őszinte mély hitet jelképezi.

Harc és hit, ezzel az erkölcsi és szellemi tehetséggel lehet rendet teremteni?

– Nem szeretem a sopánkodó kereszténységet! Hogyha baj van, akkor csak sírnak-rínak, másokat hibáztatnak. Nem! Vannak helyzetek, amikor harcolni kell, szóval, tettekkel vagy karddal. Istenért és az emberért! Ha egy családot megtámadnak, akkor a férfi dolga, hogy megvédje az övéit. Ugyanez a parancs egy nemzetnél is, mert különben elveszünk. Harcba született a nemzet is, Árpád vezérrel a pozsonyi csata sorsdöntő volt, ha nem győzünk, azt a szót, hogy magyar,

a világ nem is ismerné. Szent István idejében a német ármádia újra le akarta igazni az országot, borzasztó kemény csata lehetett, de István győzött! Szent Imre halála nekem nem olyan világos, egy kicsit gyanús, hogy neki is akkor kellett meghalnia. Az „ügyeletes vadkan” többször is megjelenik történelmünk során, tragikomikus, ha valakit ki akarnak iktatni, akkor ott a vadkan meséje!

Történelmünk tragikus eseményei rengeteg áldozatot követeltek az egyes emberektől, a családoktól is, ami nemzeti áldozattá is vált. Királyfiakarcsáról is mennie kellett a Rieger családnak, de a történet előbb kezdődik, hogyan került oda?

– Az őseim alföldi parasztcsaládok voltak, mind az apai, mind az anyai ágról. A harmincas években – ezek kemény évek voltak – nem nagyon lehetett munkát kapni, a szüleim is elindultak, Pest környékén dolgoztak, így születtem én Gyálligeten. Pár év múlva édesapám megpályázott egy állást Csallóközben, méghozzá Alistálon, meg is kapta, így kerültünk aztán Királyfiakarcsára. Igazából ott eszméltem a világra. A gyermekkori emlékfoszlányok nagyon mélyen megmaradtak bennem, ott laktunk, abban a házban, ahol most a kultúrház van, és a Magyarok Nagyasszonya-szobrom áll. A világháborút is ott éltük át, Karcsán, a kastélyban volt egy hadtápegysége a németeknek, azzal átellenben laktunk mi, abból a házból is lefoglaltak egy részt. Négy-öt éves gyerek voltam, örültem, amikor megjelentek a magyarok, de csalódtam is, mert azt hittem, majd huszárok jönnek, mint a mesékben. Nem azok érkeztek, hanem szegény, szerencsétlen kis leventék, hirtelen kiképzett szintegyerékek, akik az aknavető kezelését tanulták, persze én ezt tátott szájjal néztem. De az oroszok (így hívtuk a Szovjetunió minden nemzetét) már közel voltak. Emlékszem, először egy orosz felderítő jött lóháton, németeket keresett: „Nyimeckij jeszty?”, ismételtette, a felnőttek mind elbújtak, de mi, gyerekek nem, mert kíváncsiak voltunk. És nem is féltünk, mert a szüleim mindig szeretetben nevelték, és ez biztonságot adott.

Senki sem gondolhatta, hogy felnőve ez a gyerek fog emléket állítani a háború és az azt követő megtorlások százezreinek, az áldozatoknak. Eljött az idő, amikor menni-

ük kellett Királyfiakarcsáról, kitelepítették a Rieger családot Csehszlovákiából, annyi más magyarral együtt. Eljött az idő, amikor már nemcsak a felnőttek, de a gyerekek is félhettek. Magyarország nyugati kapujában, Mosonmagyaróváron örök mementóként állították föl 1984-ben a Templom téren a Bárka című szobrát. Egy család menekül a magas falú bárkán, egy kisfiú az anyja ölébe kapaszkodik, odasimul, ő lehetne Tibor is, de gondolom, nem bárkán menekültek...

– Egy zörgő szekérral mentünk a Dunáig, apukám kitűzött rá egy picit kis magyar zászlót, a csehszlovákok dühödten letépték, mielőtt még odaértünk volna a folyóhoz, ordítottak ránk, félelmetes volt. A Dunán egy rozoga csónakba tereltek minket, mindenütt a csehszlovák katonák ellenőriztek, figyeltek bennünket. Fújta a szél, nagy volt a víz sodrása, elvitte a rozoga csónakot, visszatereltek, lövöldöztek, félttem, nehogy eltalálják a csónakot, így is süllyedőfélben volt már, állandóan meregettük ki belőle a vizet. Végül Lipótnál szállhattunk ki. Azért nem egészen ez a történet a Bárka szobrom, persze tudat alatt sok minden jelen van a szobraimban. Ez egy megbízás volt, teljesen rám hagyták, hogy mit készítek. Úgy gondoltam, hogy a Szigetköz kapuja Magyaróvár, a vizek városa, odaérnek a Lajta ágai, meg úgy éreztem, történelme hasonlít is egy családéra. A középkori ábrázolás is hatott rám, a csónak formája, a stilizált ábrázolás is arra utal.

Mégis mindenki úgy gondolja, hogy ez egy kitelepítési emlékmű: mészköből készült a bárka magas fala, vörösrézből a hatalmas vitorla, alatta védve érezhette magát a család. Persze a tekintetek azt mutatják, hogy félnek, nem tudják, hová viszik őket, hol fognak kikötni.

– A valóságban a szüleim és én is riadalmat éreztünk, ez látszik a szobron is. Mikor átértünk, egy ajtó nélküli kunyhóféleségben húztuk meg magunkat, másnap aztán Levél községbe vezéreltek, ahonnan a svábokat jogtalanul kitelepítették, minket a megüresedett házakba tettek. Voltak ott Erdélyből, Felvidékről, a Nyírségből, Borsodból, a bányavidékekről, sőt Nyúlról is került oda egy család. Mindannyian az európai nagyhatalmak igazságtalanságainak áldozatai

voltunk, akik mindig úgy akartak uralkodni Közép-Európán, hogy a nemzetiségeket akarták összeugrasztani. A faluban mi jól megfértünk egymással. Az iskolában mindannyian „*Dicsértessék a Jézus Krisztus!*”-sal köszöntünk, még akkor a kommunisták nem vették át a hatalmat, '45 előtt még voltak egyházi általános iskolák.

Észrevették az iskolában, hogy jól rajzol, szemet szúrt ez valakinek?

– A tanító néni tudta, mert ha ki kellett szaladnia valahova, akkor engem küldött ki a táblához, hogy rajzoljak rá valamit, amíg ő visszaér. A gyerekek meg rendelték lovat, kutyát, macskát, és nagyokat nevtünk közben. Egyebekben nem voltam kiváló, de ebben kitűntem. A szomszédban egy pékség volt, a régi kemencét meg kellett tapasztani, persze hogy rögtön odamentem, és tetszett az anyag: az agyag. Meg is mintáztam belőle Petőfit, akit már régebben is rajzolgattam, és tetszett is mindenkinek. Be is raktam a tűzbe, hogy kiégessem, de nagyon füstös lett, aztán egyszer elveszett a füstös Petőfi, pedig ez volt a legelső szobrom.

Hegyeshalmon állították föl az egyik szobrát, a Világháborús, kitelepítési és '56-os emlékművet, hogyan jutott eszébe a világégést, a kitelepítési tragédiákat az ötvenhatos hősiességgel egy alkotásba sűríteni? Egy áldozati fej a templomkertben szimbolizálja mindhárom történet.

– A példa Krisztus, értünk, emberekért, akiket szeret, feláldozta magát. Az emberek is áldozatot vállalnak a hazáért, a családjáért, a kereszténység védelméért. Innen nézve „mindegy”, hogy a világháborúban, kitelepítéskor vagy a forradalomban vált valaki áldozattá. Szerintem az „áldozat” adja meg az élet értelmét. Egy nő, amikor anyává lesz, vállalja az anyaságot, az is egy áldozat, mert attól kezdve valakiért él, valakit fontosabbnak tart önmagánál. Számomra pokoli dolog, ha valaki elbújik az áldozatvállalás elől, csak az élvezetet akarja, saját gyönyörét, és nem vállalkozik semmire. Ezt erkölcsileg nem tudom elfogadni. Ez eredendően tisztességtelen lét. Az emlékművön, amelyet Klára említett, az egy katonafej, a gallérján ott a jelzés, az azonosítószám, amely egy közkatona karpaszományán is

rajta van. „Nincs senkiben nagyobb szeretet annál, mint ha valaki életét adja barátaiért” – mondta Jézus.

Minden szobra egy kiáltás, mindegyikben egy szellemi, erkölcsi elköteleződésre hívja fel a figyelmet, és ha szomorú, akkor is gyönyörű. A befogadó Levél községnek is adott emlékművet. A fájdalmat érzem, látom ezekben a szobrokban, szinte a bőrén érzi az ember.

– Valóban a fájdalom jelenik meg ezekben az emlékművekben. Úgy érzem, a művészi alkotásokban egyfajta szomorúság mindig meghúzódik. Ez természetesen szerintem, ha az életet valaki komolyan akarja venni. Ettől még lehet, kell is örülni az életnek, de sokan csak jópofáskodni akarnak a művekkel, lehet azt is, de az nem az én világom. És ha egy emlékművet nem vesz valaki komolyan, akkor én sem tudom őt komolyan venni. A világban ma van egy olyan szellemi jelenség, mintha az emberiség egy lejtőn csúszna egyre lejjebb és lejjebb, úgyhogy félttem a jövőt!

Nagy László is ezért aggódott a versében: „Létem, ha végleg lemerült / [...] Ki becéz falban megeredt hajakat, verőereket? / S dült hiteknek kicsoda állít / káromkodásból katedrális?”

– Nekünk annyi példaképünk van, őket kellene tanítani, az Árpád-háziakat, a szenteket, a tudósainkat, ezeréves történelmünkben annyi a szép fejezet, nem kell meghamisítanunk, semmi szükségünk sincs erre. Vannak fiatal népek, amelyek hamis eszközökhöz nyúlnak, mert valamit föl kell mutatniuk, nekünk nem kell retusálnunk, vagy hozzáadnunk az ezer évhez. Nemzetté csak úgy lehet válni, ha valakinek van történelme. Mesterségesen létre lehet hozni országokat, nemzeteket nem.

Mennyi fájdalmat hordozhat magában az a művész, aki az '56-os sortűzek áldozataira is gondolt. Nekik állítottak emléket Mosonmagyaróváron Rieger Tibor szobrával, amellyel a bibliai áldozathoz tér vissza: Jézus levétele a keresztről. Hárman siratják a sortűz áldozatát, gondolom, Szűz Mária és Mária Magdolna, valamint egy férfi jelképezik az anyákat, apákat, rokonokat és barátokat, a városban

élőket, egy egész országot, a nemzetet. Az országban sok helyen volt sortűz, az embereket vágóhídra vitték. Amikor alkotta az emlékművet, hús-vér emberekre gondolt?

– Igen! Több ismerősöm halt meg ott, az ötvenhatos egyesület elnöke velem egyidős, 16 éves volt, mellette a tömegben halomra lőtték az embereket, ő vérben fekvve túlélte. Emlékszem Gulyás Lajos református lelkészre. A tömeg (akik még éltek) a megszárlás után megmozdult, győri segítséggel leszerelte az ávos laktanyát, és az ávosokat kezdte meglincselni. Az embereket a református lelkész – akit én jól ismertem – csilapította le azzal, hogy ne legyünk mi is olyanok, mint ők. Majd ítélkezzen a Jóisten, meg itt a földön a bíróság törvényesen. „Hálából” aztán Gulyás Lajost perbe fogták, és 39 évesen kivégezték Kádár pribékjei. Három szép kislány maradt utána, őket aztán szintén megbélyegezték, ez a hetediziglen való büntetés volt akkor a módi. Az elhallgattatás annyira jól sikerült, hogy még a rendszerváltás után is sokan nem mertek megszólalni. Már semmi bajuk nem lett volna, de olyan zsigeri félelem volt az emberekben, hogy csak suttogva, egymás között szóltak róla. Minden rettenetet és fájdalmat beleadtam abba a szoborba. Vértanúk sokasága ment föl a mennybe, mint az 1848–49-es és az 1956-os forradalom után is.

A kommunista diktatúra válogatás nélkül vert és ölt, pedig megesett, hogy valakinek csak annyi volt a bűne, hogy élt.

– A szemükben az a jó társadalom, az a demokratikus, amelyik retteg! Rajtunk is áll, hogy ez ne ismétlődhessen meg, ezért dolgozom most is, ennyi idősen, a szobraim erről beszélnek, a nemzeti öntudatunkra most is szükség van. A szomszédjaink erősek ebben, akkor mi sem lehetünk gyengék!

1996-ban egy olyan szakrális feladatot kapott, amely tovább formálta művészetét. Ezeréves születésnapját ünnepelte Pannonthalma, Géza fejedelem alapította a monostort 996-ban. Várszegi Asztrik apátnak a patronálásával pályázatot írtak ki a millenniumi bronzkapu megalkotására, és ezt a megbíza-

tást az akkor már ismert szobrász nyerte el, aki a győri bencés gimnáziumban végzett. Az életét tette fel erre a munkára.

– Azért még nem voltam annyira ismert, inkább ettől lettem az, később. Óriási ajándék volt ez nekem, sokkal több mint munka, sorsfordító volt szellemileg, lelkiileg egyaránt. Kézbe vettem a bibliát, és csak olvastam, olvastam...

Eget rengető feladat megtervezni a mennyország kapuját. És meg kellett felelni az elődök kapuinak, a hildesheimi, a veronai dóm bronzkapujának és a Porta del Paradisónak, amelynek – a tíz ószövetségi jelenettel – Michelangelo adta a Paradicsom kapuja nevet. A híres elődök a tervezésben mázsás súllyal nyomták a vállát, vagy inkább segítették a feladatban?

– Ez eleve nagy kihívás volt. Még a pályázat kiírói is sokáig vacilláltak, mire döntöttek. Meg kellett várni, hogy Békési Gellért bencés szerzetes hazajöjjön Rómából, ő kiváló elme, művészethez értő ember, a véleménye döntő volt. Mellém állt, de még megszavaztatták a rend tagjait is, végül megkaptam a feladatot, azzal, hogy fél évem van rá, hogy elkészítsem. Majdnem idegösszeroppantást kaptam. Nem hittem, hogy ez a rövid idő elég lesz. A tervet itt láthatja a műteremben, az igazi ötször ekkora.

Jártam Pannonhalmán, láttam a kaput, de a terven is jól látni, hogy Tibor a saját lelkéből, hitéből tervezte, nem követi a bibliai ábrázolás sémáit. Fönn az isteni, a mennyei, lent pedig a földi szféra.

– Elindulnak az egyik oldalon a Szent Benedek-, a Monte Cassinói szerzetesek, a másik oldalon a pannonhalmi bencések, középen az Isten báránya egy sziklán állva, s ott összeérnek a szerzetesek, Istenben találkoznak. A vízszintes sorokban az áldozatot tevők, Ábrahám példája is, az ellentétes oldalon pedig a krisztusi áldozat.

Egy másik jelenetben Géza fejedelmet és István királyt idézi, amint Pannónia szent dombján megalapítják a monostort, ahova a szobrász megálmodta a kaput. Illés profétát is beleillesztette, Isten iránti hűségéért, őt élve vitte fel a mennyországba.

– A pannonhalmi apátok sorában láthatják a megrendelőt, Várszegi Asztrikot, ez hagyomány, hogy a mecénást is megjelenítik, hűségesen én is megtettem. A legelső sorban pedig a monostor története: II. József idején betiltották a rendet, aztán újraindult, majd 1952-ben Rákosiék újra betiltották. Szerencsére nem tudták örökre bezárni. Sok szobrom van az országban és azon túl is, de erre a kapura igazán büszke vagyok.

Büszke lehet Rieger Tiborra hajdani gimnáziuma is, a győri bencések is. Volt olyan tanára, vagy a diáktársai közül valaki, aki már akkor sejtette, hogy korunk szobrászai között a legnagyobbak között lesz?

– Nem – mi művészettörténetet tanultunk, és rajzoktatás nem volt a gimnáziumban abban az időben, és én is titkoltam, hogy mit szeretnék, mert nem voltam biztos magamban, semmi önbizalmam nem volt. Amikor érettségi előtt megkérdezték, hogy ki merre tovább, mondtam, hogy én a Képzőművészeti Főiskolára mennék. Erre az osztály fölrohögött, annyira abszurdnak tűnt a vágyam. A bencéseknél a matektanáromat szerettem nagyon, Jáky Zénót, akitől én a matekot már az órán megtanultam. Egy-két év múlva már az osztálytársaim sem nevettek rajtam, sőt akadnak köztük jó barátaim, akik figyelemmel kísérik utamat.

Az iskolának is formázott szobrot, Jedlik Ányos és Czuczor Gergely mindketten szerzetesek, kimagasló alakjai a reformkornak. A bencés gimnázium hajdani tanárait egy talapzatra állítva mintázta meg, pedig egyéniségük teljesen különbözik, tűz és víz a két ember, egyikük tudós, feltaláló, a másik a nemzeti epika megteremtője. Ott állnak szemben az iskolával, Győrben, a Széchenyi téren. Miért tette őket egymás mellé?

– Mert így szólt a pályázat. Mindketten 1800-ban születtek, unokatestvérek voltak, és egyszerre léptek be a rendbe. Valóban két különböző karakter, a zseniális tudós, Jedlik Ányos találmányai nélkül a mai világ sem tudna működni. Igaz, hogy a dinamó feltalálását a németek jegyezték be, de ez hat évvel később történt Jedlik után! Gyanús nekem, hiszen itthon a magyar tudósvilág már ismerte Jedlik munkáit. Czuczor Gergely a '48-as

forradalom alatt egyik versében a Habsburgokra ezt írta: „...sárgafekete lelkébe tört verünk.” Igaz, nem éppen papos megnyilatkozás, de a szabadságharcban lelkesítő felkiáltás volt. Ezért aztán Kufsteinben kéz- és lábbilincses hat év börtönre ítélték. Túlélte, de nagyszótárát aztán Fogarasi fejezte be. Nagyon korán, 56 évesen halt meg, Jedlik 90 éves koráig élt. Szóval más pályát futottak be, mégis volt hasonlóság köztük, a saját pályájukon mindketten magasra tették a léceket, ezért is tudtam őket egy talapzatra tenni.

Diáktársának, Kozma Imre irgalmas rendi szerzetesnek, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat alapító elnökének, a Budai Irgalmasrendi Kórház alapítójának a felkérésére is alkotott szobrot: Istenes Szent János márványba vésett alakja ott áll a kórházuk főépülete előtt. Kevesen tudtak róla, most már többen ismerik, a villamosmegállóból rálátni, oda is lépnek az érdeklődők. Ő Portugáliában született, de kalandos kedve Spanyolországba vitte, s ott vált belőle áldozatvállaló, gondolom, ezért is faragta, véste márványba alakját, amint éppen enni, inni ad az éhezőknek, a betegeknek.

– Ápolta a beteg, fogyatékos embereket, szegényeket, rászorulókat, megnyitotta nekik ispo-tályát, majd egy kórházat is alapított, követői, segítőtársai képezték az irgalmas rend magját. Szóval óriási terhet, áldozatot vállalt magára. Később szentté is avatták, a betegek és rászorulóknemzetközi védőszentjeként ismerik a világban. Hozzá a tiszta, ragyogó márvány illett, csak abból tudtam elképzelni a szobrot. El is mentünk érte az atyával Erdélybe, a ruszicai bányába, amely a Ruszka-havasokban van, közel a Retyezát-hegység csúcsaihoz. Gyönyörű a márványa, ez is persze a mienk volt annak idején, azért is ismerik a kőfaragók és szobrászok idehaza. Istenes Szent Jánost nagyobbra alkottam, mint amilyen magas lehetett, mert hozzátoldottam lelki és erkölcsi nagyságát. És milyen érdekes, a bányaigazgató román, de kedvesen fogadott minket, jót beszélgettünk, dicsértem, milyen jól beszél magyarul, mire azt mondta, a felesége, Éva csángó magyar. Istenes Szent János összehozott minket!

Egy kicsit előre ugrottunk Rieger Tibor pályáján. Bármennyire nem hitték ezt diáktársai, egy év felkészítés után bekerült a főiskolára.

– Pátzay Pál növendéke lettem, tudom, sokan nem szeretik, de értett a tanításhoz, azt mondta: a művészetet nem lehet tanítani, de a szakmát igen. Igaza volt, a zongoristának is bizonyos alapot meg kell tanulnia, azután szárnyalhat csak a szelleme. És Pátzay nem állította magát elének példaképnek.

Tibor munkáival ellentétben neki olyan élettelenek, lelketlenek a szobrai.

– Ő ezt tudta, mert nagyon okos volt. Félre ismerik, főleg azért, mert a Lenin-szobrot végül is ő csinálta meg, de pontosan tudom, mennyire szeretett volna kibújni a feladat alól, de nem tehettem meg. Egyszer egy unokahúga meglátogatta, s nevetve jött ki tőle, ő mesélte: megkérdezte Pali bácsit, min dolgozik mostanában. A mester azt mondta: Pszt! Csönd! Olyan szobrot csinállok, amit egyszer majd le fognak dönteni.

Ez nem csak szóbeszéd, pletyka?

– Nem, ez valóban így történt. Egyszer bejött, és arról kezdett beszélni, hogyan tudtuk a török hódoltságot átvészelni, az számomra egy példabeszéd volt, ilyenről szólni a kádári időkben? Ugyanakkor ő kérte föl Varga Imrét, jöjjön a főiskolára tanulni, tudta, hogy tehetséges, de azt is tudta, hogy pilóta volt, harcolt a fronton Horthy Istvánnal együtt. Sőt, azt hiszem '57-ben fölvette Gömbös Lacit, aki Gömbös Gyula unokaöccse volt. Amikor Csehszlovákia kérte, hogy a magyar állam szolgáltatassa vissza a területéről elulajdonított műkincseket (középkori műveket, oltárokat stb.), akkor Garas Klárát és Pátzay Pált kérték be tanácsadónak. A mester nagyon dühbe gurult, káromkodott, mert a komcsi vezérek a csehszlovák elvtársak érzékenységre hivatkoztak, erre ő azt ordította: „És a mi érzékenységünk hol van?!” Szóval, azért nagyon keményen fel tudott lépni a magyarság érdekében. És nem volt oktalan abbéli félelme sem, hogy mi lesz itt a magyar művészetben. Nemcsak, mert a szakmát nem ismerik, hanem mert ideológiai alapon akarják tanítani a művészetet. És lásd, olykor-olykor el-képesztő baromságok születnek, nemcsak Nyugaton, de már nálunk is.

Kíváncsian jár más művészek kiállítására, és mindenhova olyan „bocsánat, hogy élek” arccal lép be. Rieger Tibor, a híres művész a legszerényebb ember, akivel valaha is találkoztam.

– Nem vagyok olyan szerény, mint ahogy mondják, de a kiállításmegnyitó az más dolog. Sokan azt társadalmi összejövetelnek fogják föl, ahol lehet koccintani, pogácsázni, jópofáskodni, nagyokat dumálni. Én azért megyek oda, mert kíváncsi vagyok, hogy milyen képek lógnak a falon, milyen szobrok vannak az állványokon.

Példaképeit megmintázta érmeekben is. M. S. mester olyan szerény volt, hogy még a neve is titok, találgatás mind a mai napig.

– Lehet példakép a névtelen is, mert a lényeg a műben van. Nekem az nagyon tetszik, hogy a művész mint fogalom nem nagyon volt ismert akkoriban. Mesterek voltak. Ha engem művész úrnak szólítanak, akkor körülnézek, hogy kihez szóltak.

És szeretné a mester megszólítást?

– Nem, az meg olyan nagy rang.

De hát kit szólíthatnánk manapság mesternek, ha nem Rieger Tibort?!

– Jó, de hát Jézust is mesternek szólították. Akkor hogy jönnék én ahhoz?

A másik nagy múltbéli barátja, Balassi Bálint is kapott érmet, a talpig férfi, a végvári vitéz, a dalnok, aki végignyargalta a hegyeket-völgyeket, hazáját karddal védte, és csodálatos dicsőítő verseket énekelt és írt. Nagyon tetszik nekem ez az érem, Balassi zsinóros mentében, feje fölött mint glória a hont védő lovasok. S mi más lehetne a hátoldalán: „Óh, én édes hazám, te jó Magyarország, / Ki kereszténységnek viseled paizsát, / Viselsz pogány vérrrel festett éles szablyát, / Vitézlő oskola, immár Isten hozzád!”

– Meg hát: „Vitézek mi lehet ez széles föld felett / szebb dolog az végeknél?” Szóval ebben az a gyönyörű, hogy nem vicsorogva harcolt, hanem örömmel, boldogsággal, önként vállalta az áldozatot, amelyet nem is érzett annak. Most itt van ez az ukrán háború, ha azokra a régi harcok-

ra gondolok, annak a háborúnak még megvolt a szentsége, az egy szent küzdelem volt, ahol a bátorság számított, a hazaszeretet, hogy valamiért nemcsak élni, de meghalni is érdemes. Nem kényszerítették őket, hanem mentek. Ma pedig gépfegyverrel viszik őket a mézárszékre, ebben nincs semmi szentség már. És befogják, oda-rugdadják azokat is, akik feje fölött tologatták a térképet már évtizedek óta a nyugati hatalmak, magyar őslakosok, akik a szülőföldjükön élnek, akiket még Csehszlovákia kapott ajándékba Trianonban. És a korrupt Brüsszelben mindig félredobják a nemzetiségi kérdést. Szóval, a mai háborúnak elveszett a szentsége, ma a gazdag ember önti bele számolatlanul a pénzt, ha az érdeke úgy kívánja, a győzelmet a minél fejlettebb technikától várják, hogy minél több „Leopard” érkezzen, meg pénz dögvivel! Elnézést, begurultam.

A szintén áldozat Teleki Pál (aki kétszer is volt miniszterelnökünk: 1920–21, 1938–41) emlékműjének a hátoldalára mit is írhatott volna: „Merjünk magyarok lenni!” Neki egy emlékművet, egy szobrot is szentelt. A hazájáért élt és halt politikus egy karosszékben ül, gondterhelt, szeretett volna kimaradni a háborúból, és látta, érezte, hogy nem lehet.

– Abban a történelmi helyzetben ennek a véleményének azért hangosan nem adhatott teret, csak szűk körben. Reálisan fölmérte, hogy a németek elképzelése, hogy meghódíthatják a Szovjetuniót, egy abszurdum. Horthyval együtt Hitlernek is nemet mert mondani, amikor rajtunk keresztül, délről akarták lerohanni, hátba támadni Lengyelországot. Részt vett a lengyel zsidóság mentésében, százszámra mentettek családokat, hogy Hitler pribékjei ne tudják őket deportálni. Amikor Hitler megtámadta Jugoszláviát, persze rajtunk keresztül, akkor lett Teleki öngyilkos.

Politikusi érdemei, erkölcsi nagysága vitathatatlan, mégis Teleki szobrának felállítását Budapesten a baloldali liberális körök megpuccsolták. Mi nem tetszhetett nekik Telekiben? Hogy magyar, hogy hazafi volt? Balatonboglár befogadta, azóta is többször láttam nemcsak magyar nemzeti színű szalagot a fotel karfáján, de lengyelt is. Teleki egy szemüveget tart a kezében, miért fontos ez?

– Azért, mert nemcsak az arcnak kell kifejeznie az illető személyiségét, hanem a szobor minden porcikájának. Ő pontosan látott mindent. Amikor Észak-Erdélyt visszafoglaltuk, egy banketten azt mondta: „A határokat háború után szokták megrajzolni!” Most is jól látta a jövőt, érezte, hogy nincs még vége, szomorúan ült ott, ahogy a szobromban is megjelenítettem, amikor mások örültek. Szomorú gondolataiban ott van Trianon is. Az ölében egy Kárpát-medencei térkép, mert ő kiváló földrajztudós is volt, bejelölve az országhatár – és a térkép lassan csúszik lefelé. És a szemüveg? Megfigyeltem, idősebb emberek, ha fáradtak, leemelik a szemüvegüket, ezért raktam Teleki kezébe is.

„Volt egy ország” – szinte ez is benne van Teleki tekintetében. De Rieger Tibor ezzel a címmel alkotott egy kisplasztikát, tardosi vörös márványból, amelyből a Bakócz-kápolna is épült, mészki ez tulajdonképpen, de mégis márvány. Nagyon szép fényesre csiszolható, a legszebb kő, amely Magyarország területén található. Amikor ez az alkotása készült, nem csak Trianonra gondolt?

– Egy kicsit mást jelent a cím: volt egy ország, ami most nincs. A középkorban, az Árpádok idejében meghatározó volt Európa történelmében. A vörös márványból készült, országot ábrázoló talapzaton egy kisebb fészek áll, benne egy tojás alakú kő. Mert egy népnek, bárhogya is alakul a sorsa, akármi is történik, együtt kell élnie, ha határok, tengerek is választják el őket egymástól, otthonuknak kell érezniük ezt a kis országot, a Kárpát-medencét. De sajnos, ez már nem olyan békés fészek, ezért a szögesdróttal keretezett fészekbe raktam a kőtojást. A hegyeshalmi kőbányában találták ezt a tökéletes tojás alakú követ, és nekem adták. Ezzel kezdődött az alkotás.

Ezért jelenik meg ebben a művében a remény is, hiszen a tojás maga az élet?!

– Így van, pontosan, mert ugye az abszolút reménytelenség az maga az árulás! Ezért mindig ott a remény!

Mikor azt hinné az ember, hogy tovább már nem lehet fokozni szobrai szellemiségét, útmutatását, akkor megmintázza más-

félszeres nagytámasban Szent István palástját, olyan szakrális szobrot alkot, amely páratlan a mai magyar szobrászatban. A palást miseruhának készült, eredeti latin neve kazula, amely házat jelent, s ebből származik a hazaszavunk is. Házat, hazát kell védenünk napjainkban is, a kereszténységet és a nemzetállamokat lassan veszni hagyó Európában. Mi, magyarok mindkettőt Szent Istvánnak köszönhetjük. A palást 1031-ből való, akkor szőhették. Első királyunk és felesége, Gizella a házassági évfordulójukon hálaadásként Istennek, a székesfehérvári Szűz Mária-egháznak adományozták.

– Hálaadó palást volt, az biztos, de lehet, hogy a németek elleni győzelemért. Én ezt fontosabbnak érzem. Örömmünnepre készült, a hazánkat megsemmisíteni akaró II. Konrád serege felett aratott győzelemért. Előző évben, 1030-ban volt a sordöntő, hatalmas, véres ütközet, Szent István és a hazáért áldozatként hadba vonulók serege győzött, megverték a német ármádiát! Óriási győzelem volt, ezért is lehetett hálaadó a palást. De történt egy tragikus esemény is: Imre herceg halála. Ott van rajta a paláston, valamint a várak, tornyok között a harcosok hosszú sora is megjelenik.

Hálaadó ez a műalkotás is, Rieger Tiboré.

– Azért adtam hálát a Mindenhatónak, hogy annak idején idevezérelte nekünk István királyt. Mi mindenben mehetett keresztül ez a szegény palást, ki is lyukadhatott, mert egy foltot is tettek rá.

De akkor is csoda, hogy ez a bíborszínű selyemre aranyzállal hímzett, sokalakos alkotás, ha megkopva is, de megmaradt. Annyi minden elpusztult abból az időből, a későbbiekből is, koporsók, kövek pusztultak el, és megmaradt egy anyag.

– Mi csak a föld alól kaparásszuk elő a követ István korából, és valóban egy csoda, hogy a világ legesendőbb anyaga, a textil, amelyet tulajdonképpen két molylepke el tud intézni, kis híján ezer éve létezik. Az első találkozás a másolatával nem fogott meg annyira, bencés gimnazista voltam, mikor kirándultunk Pannonhalmára, ott láttam a másolatot, amelyet 1613-ban Bécsben készítettek. Valahol olvastam, hogy V. Pál pá-

pának akarták ajándékozni, de ez egy fura hír, hiszen soha nem kapta meg a pápa, nem került ki a Vatikánba. Nekem alapos a gyanúm, hogy a Habsburg-háznak ez egy igen fontos ereklye lehetett, be akarta magát biztosítani, hogy legyen egy palástja, amelyet a magyar királyi koronázáskor a Habsburg-uralkodó fel tud venni. Mária Terézia ezt később Pannonhalmának ajándékozta. Akkor nem fogott meg annyira, nem érintett meg, az is lehet, hogy azért, mert kis gimnazista voltam, és nem értettem a lényegét, pedig megjegyeztem magamnak, bármikor le tudtam volna rajzolni.

Az is lehet, hiszen nem az igazi volt, „csak” másolat, nem lehetett olyan szakrális kisugárzása, mint az eredetinek.

– Ami igazán megindított, amikor sok-sok viszontagság után hazahozták Amerikából az eredeti palástot. Jimmy Carternek köszönhetjük, úgy tudom, ő mélyen vallásos elnöke volt az USA-nak, fölismerte ennek a szakrális tárgynak a jelentőségét. A magyar **népnél** van a helye – mondta –, s nem a rendszernek, nem a kommunistáknak adta. Az eredeti bizony sokkal szebb, mint a másolat. Akkor éreztem, hogy ez a korabeli szellemiségből, hitből született, az emberi szív alkotta meg, a bécsi palástmásolat számításból, az ész által létrehozott mű. Akkoriban a Nemzeti Múzeumba odavonzott a palást, pedig sok mindent csak elmosódottan láttam rajta, a kicsi képeket, a kereszt középső részén Krisztus képét. Igazából Szelényi Károly fotóiból ismertem meg, olyan nagyszerű fotók, hogy még a textil szerkezetét is érezni rajta, rekonstruálhattam magamban, hogy nézhetett ki. Szinte beleszédültem a szépségébe.

A szív- és hitbéli üzenete annak a kornak, amelyet manapság a sötét középkornak titulálnak.

– Rémisztő számomra ez a megbélyegzés, a mi korunk ítélkezik egy olyan kor fölött, amelynek nyilvánvalóan megvoltak a bűnei is, de a mi korunkra mi jellemző? Iszonyatos tömegmészárlás, istentelen ideológiák, népek kiirtásával Isten fölé helyezik magukat. És ez a jelenkor meri azt mondani, hogy sötét középkor!

Mégis, amikor beleszédült a palást szépségébe, rögtön tudta, hogy megformázza majd bronzból?

– Lassan érlelődő időszak volt. Egyrészt kételemek gyötörtek, hogy szabad-e igazit készíteni, mert azt tudtam, hogy másolatnak nincs értelme. Hamis dolog lenne. Szakrális tárgy, nagyon óvatosan lehet hozzá közeledni, de aztán egyre jobban érlelődött bennem a gondolat, hogy egy másik műfajba áttenni, egy kicsit átértelmezni, népszerűsíteni a palástot, hogy egyszer legalább mindenki megnézzze, átgondolja, mert ez akkora csoda, ez egy remekmű! Akik szőtték, láthatták István királyt, talán egyetlen hiteles képünk, úgy dolgozhattak, olyan természetesen, ahogy a lélegzet jön az emberből.

Csodálatosan gyötrelmes lehetett az a négy esztendő, amíg dolgozott rajta. Ez a másfélszeres nagyítás nem egyszerűen másolja az eredetit, az anyag mássága is diktálja ezt, a bronzpaláston hatvannégy aprólékos kép mintázásával három dimenzióba teszi Isten magasztalását, dicséretét. A kazula, a ház a szobrászt is védte, hogy betölthesse ezt a küldetést. A palást középső, felső részén a diadalmas Krisztus áldást ad ránk. Angyalok, a négy evangélista, a mennyei seregek is ott szolgálnak a mandorlákban (mandula alakú kis képekben). Felragyog a Szent Anya képe, az angyalok serege, a nagy- és kispróféták, a 12 apostol Jézus körül, szentek, vértanúk és a még élő István király az országalmával és lándzsájával, Gizella királyné a templommal, és pici képen a földről nemrég elköltözött Imre herceg. Az akkori világgép teljessége megjelenik rajta.

– Sokan kérdezik, miért csináltam, hiszen ezt senki sem rendelte tőlem. Hát a saját örömömré. Hiszen ezek az archaikus alkotások Istenhez fordulást jelentenek. A művészet – vallom – erős, mély hit.

Sokáig mégis itt volt a kertjében, áztatta az eső, marta a hó.

– Megérintette az embereket már itt, a kertemben is, mindenki azt kérdezte, ki rendelte meg. Megdöbbenek, hogy senki, értetlenül fogadták. Szóval, ez az én mániám volt, hogy meg kell csinálni. Azért az Isten mégiscsak gondoskodott róla, hogy kis kitérőkkel ugyan, de méltó helyre

kerüljön. Egyszer Kozma atya mondta, ez így nem mehet tovább, és lehozatta az irgalmas rendi kórháza elé, ahol mégiscsak fedve volt. Pár év múlva rendeztek egy kiállítást nekem a Várnegyed Galériában, a kiállítóterembe csak kisebb alkotásaim fértek be, de Incze Ildikó, a galéria akkori nagy tudású, hozzáértő, szorgalmas vezetője nem nyugodott bele, beszélt a szomszédokkal, rávette őket, hogy fogadják be a kertjükbe a Palástot. Ott látta meg Nagy Gábor Tamás, az akkori polgármester, és kiállították odafent is a várban, a képviselő-testülettel úgy döntöttek, hogy megveszik.

A palást őket is megfogta, kisugárzása lélekben is megérint mindenkit, aki találkozik vele. Így kerülhetett sor Rieger Tibor szakrális alkotásának felavatására 2017 húsvéthétfőjén a Kapisztrán téren, az egykori Mária Magdolna-templomnak a területén, amelyet a II. világháború idején bombatámadás ért, majd megmaradt falait Rákosiék rombolták le. A megmaradt területen, a szentély tengelyében, az oltár helyén helyezték el a bronzpalástot. Megnyugodott Tibor? Akkor és ott kiderült, hogy nemcsak a saját öröme csinalta, hanem mindenkinek?

– Még a kertemben sóvárogva nézte egy emberke: „Főnök, hány kiló lehet ez?” Talán a fémgyűjtőbe vitte volna. Mondtam, nagyon nehéz, súlyos mű, de nem kilóra.

Ars poétikája is lehet ez a súlyos mű, mindent megmintázott benne, amit gondol és hisz a földi és az égi világról.

– Megismétlem, nekem mint szobrásznak a középkor az ideál, ahol névtelenül dolgoztak az alkotók. Van is egy ilyen példabeszédem: *Egy bölcs ember megkérdez egy kőfaragót: Maga mit csinál? Ő azt feleli: Nem látja, dolgozom. Továbbmegy az ember, egy másik mester ugyanúgy farag egy ugyanolyan követ, őt is megkérdezi: Jóember, mit csinál? Azt mondja: Sarokkövet faragok! No, ez már egy értelmesebb válasz – gondolja a bölcs, továbbmegy, és megint megkérdez egy kőfaragót: Jóember, mit csinál? – Én katedrális építék! Látja, Klára, ez az igazi, így kell dolgozni, egy nagy egység részeként, de ugyanabba az irányba. Katedrális építeni! Ez a cél. Ma sajnos az individuum a fontos, az én, én, Én – az ego. Az önmegvalósítás!*

Nem hiszem, hogy soha nem gondol az önmegvalósításra, amikor alkot!

– Jó, de a szent cél érdekében.

Hogy katedrális építhessen?

– Hát, az a célom. Hogy jó művet hozzon létre az ember. Persze, az mindenképpen becsvágy, nem akarok azért annyira álszerény lenni, hogy ezt ne ismerjem be. Csak már az ember válogatós, hogy milyen dicsőségre vágyik. Nagyon örültem a Kossuth-díjnak, bár sokáig vártam rá, aztán van olyan díj is, mint a Szent Márton-díj, amelyet Pannonhalma ad, évente egyet, ezt nem osztogatják bárkinek, az már dicsőség, hogy ebben a sorban én is ott vagyok.



M. S. mester-emlékérem (előlap és hátlap)

In memoriam

Duray Miklós

(Losonc, 1945. VII. 18. – Budapest, 2022. XII. 30.)



Fotó: Szigetváry Zsolt/MTI

Meghátrálás nélkül*

Ecsetvonások Duray Miklós portréjához

A 2022. évtől és a földi élettől búcsúzva 77 éves korában adta vissza lelkét a teremtőnek Duray Miklós, „a felvidéki magyarság Esterházy János óta legmeghatározóbb és legnagyobb formátumú személyisége”. Nevét nemcsak a kisebbségtörténet, hanem a nemzeti történelem lapjaira is beírta azzal, hogy szinte gigászi küzdelmet vállalt a felvidéki magyarság helyzetének javításáért és megmaradásáért. Nagy ívű elméleti-stratégiai koncepciói a rendszerváltás utáni magyar nemzetpolitika irányvonalát is meghatározták. Valódi közéleti ember volt, aki úgy küzdött saját népe érdekeinek érvényesítéséért, hogy az egyetemes közjó szolgálatát soha nem tévesztette szem elől.

Pozsonyi egyetemistaként ismertem őt meg abban az időben, amikor a Charta 77 mintájára beindította a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságának (CSMKJB) tevékenységét. Több barátommal együtt példaképként tekintettem fel rá, s ő ezzel a viszonyal soha nem élt vissza. A példaképi magaslat az évek során lassan barátsággá szelídült, még akkor is, ha e barátságnak volt néhány válságos pillanata is.

Kezdetben, nem sokat tudva múltjáról, leginkább azért becsültük őt, mert a Charta-aláírók között kevés volt a szlovákiai szlovák, s még kevesebb a magyar személyiség. Aki nevének nyilvánosságra hozatalával együtt vállalni merete ezt a lépést, biztos számíthatott a retorziókra s az ezzel együtt járó társadalmi kiközösítésre. Miklós nemcsak vállalta az életében permanenssé váló állandó megfigyelést, lehallgatást, munkahelyi zaklatást, hanem mindezzel együtt hosszú ideig egymaga szállt szembe a magyarságot elnyomó csehszlovákiai párt- és állami gépezettel. A felvidéki magyarság jogegyenlőségéért folytatott küzdelme egybeesett az 1968-as reformpróbálkozás csehszlovákiai magyarságot érintő önrendelkezési mozgalmával, amely valóságos „kispárttá” formálta a felvidéki magyarok egyet-

len kulturális szervezetét, a Csemadokot. Ez az önrendelkezési mozgalom létrehozta a Magyar Ifjúsági Szövetséget, országos klubmozgalmat és nyári művelődési táborsorozatot indított be. Miklóst ott találjuk mindezen mozgalmak vezető szervezői között. Aktív tevékenységét a varsói csapatok bevonulása, illetve az ezt követő kommunista restauráció szakította félbe, ami számára a közéletből való eltávolítás első stációját hozta magával. Életét ezt követően a geológiai szakterületen bontakoztatta ki.

A CSMKJB 1978-as megalakítása után jogvédő tevékenységét már szigorú konspiratív eszközökkel kellett folytatnia. Ekkor kerül szorosabb kapcsolatba a csehországi és a magyarországi ellenzéki mozgalmak tagjaival. Küzdelmének célja, hogy a magyarság elleni állami intézkedések (iskolabezárás, nyelvi, kulturális és gazdasági jogok korlátozása) elleni védelmet az általános emberjogi sérelmek szintjére emelje fel. Lényegében a Charta 77 nyilatkozat aláírásával is ezt a célt kívánta nyomatékosítani. Azt remélte, hogy a felvidéki magyarság ügyének így megszerzi a cseh és a szlovák ellenzék támogatását is. Ez a reménye azonban nem hozta meg a kellő eredményt. Célként tűzte ki azt is, hogy a CSMKJB tevékenysége ne maradjon meg a Chartához hasonló szűk elit értelmiségi körben, hanem indítsa el a felvidéki magyarság országos önvédelmi tiltakozó mozgalmát. Mint az közismert, az ellencsapás sem maradt el. A csehszlovák rendőrség a munkahelyén tartóztatta le, amit hetekig tartó kihallgatások és egyéb zaklatások, pl. házkutatások sorozata követett. Útlevelét bevonták, ismerősi körét is kihallgatásokra idézték be, majd az államrend felforgatásának vádjával bírósági eljárást indítottak ellene. 1982. XI. 10-től vizsgálati fogságba helyezték, majd 1983. január 31-én megkezdődött bírósági pere is. A pert számos külföldi szervezet (köztük a Magyar Írószövet-

ség) tiltakozására felfüggesztették, majd február 22-én szabadlábra helyezték. E ponton külön ki kell emelni a bátorságát annak a néhány szlovák és cseh értelmiséginek, aki Miklós bebörtönzése ellen tiltakozott. E ténynek is szerepe volt abban, hogy továbbra is kapcsolatot tartson a cseh és a magyarországi antikommunista ellenzékkel, és folytassa a CSMKJB tevékenységét is (a második nyilvánosság fórumain rendszeresen jelentek meg a bizottság jogvédő és tiltakozó dokumentumai). 1984. május 10-én ismét letartóztatták, és börtönbe zárták. Bebörtönzése az előzőnél is nagyobb tiltakozási hullámot váltott ki (PEN Club, Amnesty International), melyet részben a Budapesten megalakult Duray-bizottság, részben az amerikai Magyar Emberi Jogok Alapítvány (Hungarian Human Rights Foundation – HHRF) szervezett. 1985. május 10-én bírósági ügyét átminősítették, majd szabadlábra helyezték. Összesen 470 napot ült börtönben ítélet nélkül. Szabadlábra helyezése után is folytatta egyre szerteágazóbb ellenzéki tevékenységét.

1987-ben, külföldi intervencióra, visszakapta útlevelét, és kiutazási engedélyt kapott az USA-ba. Előadói körútján több mint 100 előadást tartott, és számos publikációt jelentetett meg. Az ún. bársonyos forradalom megindulását követően, 1989. nov. 28-án tért vissza Csehszlovákiába, ahol miniszteri jelölését a rendszerváltónak nevezett szövetségi kormányzatban is helyet kapó kommunista képviselők vétőzták meg.

Ezt követően Együttélés néven Esterházy János példájára megalakította a csehszlovákiai magyarság önálló politikai pártját. Pártja jelöltjeként 1990-ben tagja lett a csehszlovák parlamentnek (Szövetségi Gyűlés), ahol egyebek mellett egyik kezdeményezője volt a kommunista múltat vizsgáló átvilágítási törvénynek. Csehszlovákia szétválása után, 1994-től 2010-ig a szlovák parlamentnek is megválasztott tagja volt. 1996-ban egyik kezdeményezője volt a szomszédos államok területén működő magyar politikai és társadalmi szervezetek budapesti találkozájának. Ebből kiindulva jött létre a Magyar Állandó Értekezlet (MÁÉRT) máig intézményszerű rendszerességgel működő magyar–magyar csúcstalálkozója. Tevélegesen segítette a státustörvény (magyarigazolvány) jogi-politikai előkészítő munkáját. A magyarországi SZDSZ–MSZP-kormány-

zás alatt Szlovákiában és Magyarországon is lejárató kampányt indítottak ellene, melynek hátterében – ő úgy tudta – a két ország biztonsági szolgálatai álltak.

2010-ben fejezte be aktív politikai pályafutását. Ettől kezdve a nemzetpolitika és a nemzetstratégia kérdéskörében írt és publikált több jelentős tanulmányt. Több szakértői munkacsoport aktív tagja volt. 2011-ben megválasztották a felvidéki magyar társadalmi szervezeteket tömörítő Szövetség a Közös Célokért társulás elnökévé. Meghívott előadója volt több felsőfokú magyarországi tanintézménynek. Az ő nemzetpolitikai munkásságának is köszönhető, hogy a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen 2012-től pedagógiai programba illesztve oktatnak nemzetismereti szaktantárgyat.

Politikai tevékenységének kiértékelését és megőrzését majd elvégzi a magyar nemzeti emlékezet. Őszintén remélem, hogy minél előbb akad majd fórum, ahol egy átfogó Duray-emlékkonferencia keretében az arra hivatott szakemberek teszik majd mérlegre e rendkívül szerteágazó életmű minden területét. Külön fejezetben kellene foglalkozni a Duray Miklós által megírt és megjelentetett többtucatnyi önálló kötet, szaktanulmány, elemzés és egyéb publikáció, pl. az Esterházy János rehabilitálását szolgáló tanulmányok áttekintésével. 2010-től, aktív politikai pályafutásának végétől a nemzetpolitika és a nemzetstratégia kérdéskörében is több jelentős tanulmányt írt és publikált. Több szakértői munkacsoport aktív tagja volt, s meghívott előadója számos magyarországi szakmai fórumnak és felsőfokú tanintézménynek. De mindezeket túl novellákat és meséket is írt.

Találón fogalmazott a nekrológiát megjelentető *Felvidek.ma* hírportál, amikor úgy jellemezte őt, hogy „az a típusú ember volt, aki egy nap alatt legalább kettőt élt” meg, s aki „írt, tanított, rendszert váltott, s az élen állt akkor is, amikor ez életveszélyt jelentett számára, de aki háttérbe is tudott maradni, amikor ezt kívánta tőle a közösség érdeke”.

Az őt időről időre kalodába záró, helyenként gyűlöletbe átcsapó meg nem értés és mellőzöttség többnyire annak tulajdonítható, hogy kevesen tudták vállalni mindazt, amit ő vállalt magára, mind az üldöztetés, mind a társadalompolitikai építkezés elméleti és gyakorlati megvalósításá-

nak terén. Óriási tudáskészlete, stratégiai összefüggéseket látó és megtervező gondolkodásmódja nemegyszer zavarba hozta kortársait, barátait és ellenségeit egyaránt. Mert Miklós, önmagához híven, munkatársaitól ugyancsak elvárta az igazsághoz való feltétel nélküli ragaszkodást és a makulátlan tisztességgel és maximális bevetéssel elvégzett munkát.

Fentebb említett szellemi, politikai hagyatékának feldolgozására remélhetőleg minél előbb sor kerül, de én politikai munkásságánál is fontosabbnak tartom azt az önazonosságot, lelki hovatartozást erősítő magatartást, amelyet Miklós egész életével sugárzott, s amely jelentős mértékben erősítette a felvidéki magyarság nemzeti és történelmi tudatának fennmaradását. Nemcsak a küzdeni tudásból adott emberséges példát, hanem arra is tanította népét, hogy az Úristentől kapott jogunk van lelki, nemzeti önazonosságunk fenntartásához. Jogunk van a mindenivel egyenrangú emberi méltóságunk megőrzéséhez, még akkor is, ha a többségi-nemzeti akarnokság másodrangú állampolgárként is kezel bennünket. Jogunk van őseinktől örökölt hitünket, hagyományainkat megőrizni, még akkor is, amikor a körülmények ennek feladására, a látszólag könnyebb utat jelentő beolvadásra készítnek bennünket. S mindebből következően jogunk és kötelességünk a megmaradás szolgálata, mert ezzel tartozunk eljövendő számadással a Teremtőnek. Ebben a kérdésben soha nem volt hajlandó megalkudni. Egyenes gerincű maradt akkor is, amikor a rezsim az 1968 utáni időszakban oly sok pályatársa gerincét megroppantotta, életét tönkretette, vagy júdáspénzért megvásárolta. Ő a hazát és a hitet soha nem tette alkuk tárgyává, s akkor állt a felvidéki magyar népcsoport élére, amikor arrafelé nagyon sokan elvesztették a reményt, és feladták a jövőbe vetett hitet.

Emlékszem két bebörtönzés közti meggyötört arcára. Amikor azt kérdeztem tőle, miben lehetek segítségére, azt válaszolta: „Már az is nagy dolog, hogy meglátogatsz. Sokan az utcán sem mernek találkozni velem, inkább áttérek a másik oldalra.” Mindezt nem szemrehányóan mondta, inkább a valós helyzetet tudomásul vevő végtelen szomorúsággal. Mert bizony ilyenek, pontosabban ilyenek is voltunk mi, akkori szlovákiai magyarok („akár a többi nép”...).

Miklóst családi háttéré, csodálatos édesanyja és felesége, Zsuzsa és annak családja, illetve erős hite, a magyarság elkötelezett szolgálata, s a már többször emlegetett legendás műveltsége és tudása, önbizalma és lelkiereje mentette meg a félelem útvesztőitől. Sem nyájas szavakkal, sem fizikai erőszakkal nem lehetett őt megfélemlíteni vagy megfélemlíteni. Megkérdeztem, megverték-e a börtönben. Azt válaszolta, hogy egy alkalommal igen, azt követően, hogy kihallgatása során hitet tett az általa fontosnak tartott értékek mellett, melyekbe a magyarság és kereszténység egyaránt beletartozott. Ezt követően hárman rohantak rá a cellában, fejére zsákot húztak, ütlegelni kezdték, majd magára hagyták. – Mit éreztél ekkor? – kérdeztem tőle. „Azt, hogy jó úton járok, s tudom, mi történik velem, és miért” – válaszolta.

S az áldozathozatal nem is oly sokára meghozta a maga gyümölcsét. Duray Miklós rendszer felé kimondott és felvállalt egyedi tiltakozása ezek által felvállalt bátorsággá változott. Azokra gondolok, akik Miklós felvállalt kiállításából erőt merítve, a magyar iskolák bezárása elleni országos ellenállási hullámot erősítve alá merték írni a tiltakozási íveket, akik röplapokat szórtak, illegális összejöveteleket és védelmi bizottságokat szerveztek, s végül meghátrálásra készítették a hatalmat, amely visszavonta a magyar iskolák át-szervezésének (de facto felszámolásának) ördögi tervét. Később, a mellőzöttség és margóra szorítás időszakában Miklós azt is elmondta egyszer, hogy minden üldözés és zaklatás ellenére talán ebben az időben volt a legmagabiztosabb és (nehéz még kimondani is a szót) legboldogabb.

Mező Gábor írta le a rendszerrel hasonló elszántsággal szembeszálló Pákh Tiborról: „Ki tudja, ha ő nincs, akkor mi marad meg belőlünk? Ki mentette volna meg a lelkünket? Ki maradt volna meg helyettünk önmagunknak? A ránk gyújtott erdőben, magunkra maradvá kuporogtunk volna ebben a rettenetes, vörös télben, mi, kis gyufárus-magyarok, tényleg szál-, szálegyedül. De nem így történt. Isten küldhette őt hozzánk ebben a szörnyű időben.”

Igen, merjük beismerni, az Isten küldte Miklóst is barátunk, testvérnek, rokonnak és küzdőtársnak közénk, s földi életének utolsó előtti napján a halálos ágyán még megszervezett számára egy

végző munkatalálkozót Kerényi Lajos atyával, a magyarországi börtönpasztoráció kiemelkedő apostolával. Az atyától tudom, hogy Miklós letéve földi életének terheit, szentségekkel és szent útravalóval ellátva mély lelki békében váltott jegyet az örökkévalóságba. Oda, ahol immár ismét együtt lehet szereteteivel és elődjével, Esterházy Jánossal, aki egyik börtönből írt levelében úgy fogalmazott, hogy legfőbb vágya, hogy halála előtt bűneit megbánva, az eucharisziát magához véve távozhasson ebből a világból. Az Úristen a kért kegyelmet a vele raboskodó Vasil Hopko görögkatolikus püspök személyén keresztül adta meg számára. S lám, Isten szolgája Miklós test-

vérünk lelkének is kijárta odaát ugyanezt a kitűnítő kegyelmet. Bizonyára várta őt a kapuban, s az is biztos, hogy most már együtt tartják vigyázó szemeiket rajtunk, hogy az ő példájukra nekünk is az Isten- és nemzetszeretet legyen iránymutatónk, halálig tartó küzdelmünk eszköze pedig a mély keresztény erkölcsiség és az igazsághoz hűséggel való ragaszkodás legyen mindvégig. Köszönjük, János és Miklós testvérünk, a töletek kapott példát, s számítunk további pártfogó jelenlétekre eljövendő küzdelmeink során is.

* Megjelent a *Felvidék.ma* hírportálon 2023. január 4-én.



Brenner János – Budapest (szobor és talapzatfelirat)

Érdekérvényesítés csak összefogással lehetséges

A felvidéki Magyar Koalíció Pártja alelnökének beszéde a zentai Civil 5 perc rendezvényen (2007. szeptember 29.)

Arról kell beszélni, hogy a helyzet nem is annyira vicces (utalás az előtte fellépő Nagy Bandó András humorista műsorára – a szerk. megj.), mert nagyon komoly feladatok elébe nézünk, és nemcsak itt a Délvidéken, hanem mindenütt szerte a Kárpát-medencében. De maradjunk itt most, ezen a vidéken, a Tisza környékén és a Duna–Tisza közén, és beszéljünk arról, hogy az itt élő magyarság hogyan érhet el eredményt az érdekérvényesítésében.

Mi a Felvidéken megtapasztaltuk azt az állapotot is, amelyben most Önök vannak, megtapasztaltuk a széthúzásnak minden káros voltát, de megtapasztaltuk azt is, hogy hogyan lehet ezt orvosolni. A Felvidéken 1998-ban egyesítettük a magyar pártokat, és azokat az ellentéteket, amelyek addig megnyilvánultak, sikerült csökkentenünk. A különböző szembenállásokat valószínűleg sohasem lehet megszüntetni, de ha az ember a józan eszére hallgat, akkor el lehet érni azt, hogy alapvető kérdésekben, a közösség érdekében, összefogjunk és összetartsunk.

Meg vagyok róla győződve, hogy a délvidéki térségnek, amelyet Vajdaságnak neveznek hivatalosan, szintén hasznára válna az, hogyha a délvidéki politikusok össze tudnának fogni, és meg tudnának egyezni egy nemzeti minimumban, egy olyan minimumban, amely mindenkinek az érdeke. Az egész Vajdaságnak többé-kevésbé azért is jó lenne, mert hozzásegítenék ezt az egész térséget, ezt az elég nagy térséget, hogy növekedjen a súlya Szerbián belül. Ez segítené az itt élő magyarokat is a saját érdekérvényesítésükben, mert nagyobb súllyal tudnának részt venni mind a vajdasági, mind a belgrádi parlamentben.

De nem csupán arról van szó, mint ahogy sehol sem arról van szó, hogy néhány embernek

a helyzetét megkönnyítsük, vagy néhány embert megbízzunk akár alig elviselhető feladatokkal, vagy esetleg néhány embernek a feneké alá parlamenti képviselői széket nyomjunk, mert nem ezért kell összefogni, hanem azért, mert akiket a délvidéki magyarok a magyar politikusok közül majd megválasztanak, és reméljük, hogy minél többet tudnak megfelelő pozícióba juttatni összefogással, azokra az emberekre az egész világon a délvidéki magyarok képviselőjeként fognak tekinteni, s nem csak a vajdasági és belgrádi parlamentben.

De az összefogás azért is szükséges, mert akkor jobban lehet ellenőrizni a délvidéki magyar politikát, és az a fontos, hogy oda-vissza tudjuk egymást ellenőrizni, nem úgy, mint a vasúton az ellenőr, hanem civil módon, párbeszéd útján, kérdezz-felelek útján, interpellációk útján, vita útján, diskurzus útján. De ez csak akkor lehet, hogyha az összefogás megtörténik, mert amikor széthúzás van, akkor a politikusok egymásra mutogatnak, és nincs kit számonkérni, tehát az összefogásnak az is az egyik fontos oka és fontos célja, hogy számonkérhetővé váljanak azok, akik az Önök bizalmát élvezik, elnyerik. De hogyha nincs összefogás, akkor a politikai osztály elveszti választóinak a bizalmát. Hiszen láthatjuk itt és máshol is, hogy ott, ahol a teljesítmény nem jó, ott, ahol a bizalom csökken, ott egyrészt kevésbé kapják meg a választók támogatását a politikusok, másrészt pedig elvesztik a súlyukat a többségiak szemében is, és sem az egyik, sem a másik nem az érdekük, mert közös társadalmi és közös politikai érdekünk van, mégpedig az érdekképviselőnk és az érdekérvényesítésünk.

Érdekérvényesítés viszont csak összefogással lehet ilyen körülmények között. Sokan azt mondják, hogy egy pártegyesülés az antide-

mokratikus. Nem, kérem, nem antidemokratikus, esetleg a helyzet antidemokratikus, mert nézzük meg, mi van Dél-Tirolban. Dél-Tirolnak van autonómiája, Dél-Tirolban több párt működik, több német párt is működik, de Róma felé egyetlenegy párt képviseli a dél-tiroli németiséget. Tehát a demokratikus helyzet akkor következik be, hogyha autonómia van, ha nincs autonómia, akkor politikai egységre kell törekedni, és létre kell hozni a politikai egységet. Ezt nem mindenki érti meg, főleg a politikusok közül kevesen értik meg, azonban a nép ezt érti.

Elárulok önöknek egy titkot, hogyan sikerült Felvidéken megteremteni a politikai egységet. Úgy, hogy kezdettől fogva a felvidéki politikát úgy építettük fel, hogy kiközösítettük a besúgóinkat, és félreállítottuk az útból azokat, akik a kommu-

nista rendszerben a nomenklatúrába tartoztak. Ennek következtében tiszta lappal tudtunk neki indulni, és meg is tudtunk egyezni. Valószínűleg ez az egyik titka egységünk létrehozásának.

Vizsgálják meg Önök is, hogy mik a feltételei a délvidéki magyar politikai egység kialakításának és a hitelképesség újraerősítésének és megteremtésének. Gondolom, hogy a Civil Mozgalom, a civil szervezetek ezt akarják, és a délvidéki magyarság is ezt akarja, akár tömbben él, akár szórványban. Reméljük, hogy sikeres lesz a Civil Mozgalomnak ez a kezdeményezése.

(Megjelent: Valahol elindul egy gondolat – Aracs-almanach 2002–2007, Aracs Könyvek 5., 2007, kiadó: Aracs Társadalmi Szervezet)



Bárka – Mosonmagyaróvár

Kihívás és feladat volt számomra, hogy miként lehet a gyűlöletet kölcsönös megbecsülésre cserélni

– a példamutató történésszel Gubás Ágota beszélgetett

Molnár Imre felvidéki gyökerű szociológus, történész, diplomata megemlékezése Duray Miklósról az Aracs e számának hasábjaira Csámpai Ottó felvidéki munkatársunk baráti segítségével kerülhetett. A felvidéki magyarság ragyogó személyiségének, Esterházy János politikusnak az elkötelezett életrajzkutatója, Molnár Imre tudós professzor mostani és reményeink szerint jövőbeni gondolatai segíthetnek abban, hogy a délvidéki és az egész Kárpát-medencei magyarság erőt meríthessen nemzet tudatának megerősítéséhez az olyan példaértékű életutakból, mint amilyen Duray Miklósé vagy Esterházy Jánosé. Hogy erre milyen régóta és még mindig milyen nagy szükségünk van, álljon itt egy idézet 2008-ból.

„A kilencvenes évek legelején a »történelmi« VMDK közzétette azt a jelszót, hogy »Talpra álltunk! Megmaradunk!« Ez a lelkeket melengető megállapítás akkor valóban valósnak látszott. [...] Azóta már számtalanszor rádöbbenhattünk, hogy mindez túlzott optimizmus volt [...]. Azzal sem számoltunk, hogy az itteni magyarságban, de főleg az értelmiségben van-e annyi nemzet-tudat és gerinccesség, hogy akár a megpróbáltatásokat is vállalva, kiharcolja a megmaradásunk feltételeit. Van-e nekünk is egy Tőkés Lászlónk, Duray Miklósunk vagy Janics Kálmánunk, aki akár a börtönt is vállalva, kiáll a magyar ügyekért...» (Gubás Jenő: Talpra Álltunk? Megmaradunk? Intézményeinknek van-e magyar szellemisége? Aracs, 2008. 2. szám)

Hogyan látja, a mai egyre inkább az értékek pusztításáról szóló globalizálódó világunkban miért van szüksége a magyarságnak – és különösen a kisebbségi sorsban

élőknek – olyan útmutatókra, mint a fentebb említett személyiségek?

– Mindenekelőtt szeretném megköszönni az Aracs c. folyóirat szerkesztőinek odafigyelését arra a sorsközösségre, amely (sajnos immár véglegesen néhai) Duray Miklós és Esterházy János életművében általános érvényű tanulságokat hordoz magában minden, az anyaországtól elválasztott magyar nemzet rész számára. Az általuk felvállalt, *megmaradást szolgáló küzdelem* MA, valóban az értékek tudatos pusztítását magával hozó globalizálódó világunkban, egyre szélesebb körű érvényességgel van jelen, és egyre sürgetőbb kihívást jelent a korunk humanitásának maradékáért küzdő embertársaink számára. A MEGMARADÁS fogalmának veszélyeztettsége ugyanis ma már nem szűkíthető le a nemzeti és etnikai kisebbségben élő nemzet-részek, kulturális közösségek körére. MA egész nemzetek néznek szembe a megmaradás vagy pusztulás létrontó dilemmájával. Ma, sajnos, újra szemünk előtt zajlik az Ószövetség II. törvénykönyvében megfogalmazott választás dilemmája: „Nézzétek, áldást és átkot ajánlok ma fel nektek: áldást, ha engedelmeskedtek az Úr, a ti Istenetek törvényeinek: [...] átkot, ha nem engedelmeskedtek az Úr, a ti Istenetek törvényeinek, hanem letértek [...] az útról [...], és más isteneket követtetek, akiket nem ismertek.” Úgy tűnik, mintha ma az emberiség egy részének – s mindezekelőtt az európai civilizációt képviselő nyugati országoknak – valamilyen kábult önkívületben az lenne a legfontosabb tennivalója, hogy minél nagyobb létszámban és minél gyorsabban térjen le az eddig járt útról, vagyis az „áldás” helyett az „átkot” választva (maga és utódai számára) rohan a szakadékba. Milyen érdekes, hogy ebben

a helyzetben mi, akiket kisebbségi létünkben fakadóan a megmaradásért folytatott küzdelem az idők folyamán megedzett, egy bizonyos helyzeti előnyt tudhatunk a magunkénak épp az olyan gondolkodó és élen járó személyiségek életművének köszönhetően, mint akik a feltett kérdésben is szerepelnek (s akiknek körét Márton Árontól kezdve, mondjuk, Duray Miklósig jóval szélesebbre lehetne tágítani), mert az ő szellemi-lelki hagyatékukban jóval korábban megfogalmazódnak azok a válaszok, melyek rámutatnak arra, hogy a nemzeti megmaradás kérdése nem elszigetelhető partikuláris érdek, hanem közlekedőedényként szoros összefüggésben áll az általános emberi és keresztény értékek elfogadásával, megbecsülésével és tiszteletével.

Egyetemistaként ismerte meg Duray Miklóst. Milyen politikusnak tartotta? Illett-e rá is „a közjó erkölcsös szolgája” minősítés, és az is, hogy „általa mosható tisztára a »politikus« szitokszavunk” – ahogy ezt Duray Esterházyról szólva megfogalmazta?

– Számomra óriási ajándék volt a gondviseléstől, hogy egyetemista éveim kezdetén találkozhattam Miklóssal, amikor magam is még útkereső ember voltam, de már ott volt bennem egy nagyfokú elégedetlenség és lázadás a rendszerrel szemben. Akkoriban állandó belső dilemmaként élt bennem és hasonló gondolkodású társaimban a kérdés: Mit kell tenni, hogy a helyzet megváltozzon? Miklós nemcsak akkori tanácsaival (tanulj, képezd magad, és készülj fel a feladatra), hanem az ő kiállását követő, üldöztetést elviselni tudó magatartásával is óriási példát jelentett számomra és nemzedékem számára is. Igen, illik rá a Tözsér Árpád által Esterházy Jánossal kapcsolatban megfogalmazott jelző, miszerint ő egy „közjóra született” férfiú volt, akinél az erkölcs-, az érték- és nem az érdekalapú politizálás volt mindig tevékenységének kiindulópontja. Az ő pártalapítási és parlamentbe kerülési idejében én már (saját akaratomon kívül) Magyarországra sodródtam, így ezzel kapcsolatos ténykedéséről már nincsenek közvetlen tapasztalataim. Azt azonban tudom, hogy akkori elhűsége és számos, a nemzetpolitika terén tett kezdeményezése máig tartó érvényességgel hatja át a határon túlra szakadt magyar közösségek érdekeit és életét.

Hogyan alakult ismeretségük, és miként fejlődött ez a kapcsolat barátsággá?

– Mint említettem, az 1970-es évek végén pozsonyi egyetemistaként találkoztam és ismerkedtem meg vele, amikor ő az 1968-as eseményekben való aktív részvétele miatt lényegében a közéletből kiszorított és állandó megfigyelés alatt tartott személy volt. Kevesen voltak, akik ezt a helyzetet úgy tudták átélni, hogy nem roppantak össze, vagy nem adták fel korábban vallott elveiket. Miklós ebben a helyzetben sem hátrált meg, hanem a további cselekvési lehetőségeket kereste, s ez volt az a tulajdonsága, amellyel életem meghatározó részévé vált az ő megfélemlítéssel szembeni bátorsága és tenni akarása. Az általa megalapított Jogvédő Bizottság tevékenységéhez kezdetben azzal kapcsolódtam, hogy továbbítottam a bizottság proklamációit, nyilatkozatait, melyek kisebbségi létünk egy-egy területére összpontosítva mutattak rá a hátrányos megkülönböztetés és az elnyomás tényszerű jelenlétére. A későbbiekben Magyarországra kerülve és az ottani antikommunista ellenzék tevékenységét megismerve egyfajta összekötő szerepet vállaltam Miklós és azon jeles magyarországi értelmiségiek között, akik jogi szakértelmükkel, pl. a nemzetközi jogban való jártasságukkal támogatták a Jogvédő Bizottság kiadványainak szerkesztését, angolra fordítását és külföldre juttatását. A bizottság kevés ember jól megszervezett hálózataként működött, de Miklós mindig ügyelt arra, hogy csak olyan feladatokkal bizzon meg, amelyek lebukás esetén sem veszélyeztetnék egyéni sorsom alakulását, pl. egyetemi tanulmányaim folytatását. Sajnos mindez később mégis bekövetkezett, amikor kényszerűségből ott kellett hagynom a pozsonyi egyetemet. Mint említettem, példaképként tekintettem rá, de ez a viszony az idők haladtával barátsággá szelődött köztünk, amit én nagyon nagyra értékeltem, hisz megtapasztalhattam, hogy mindig számíthattam rá, bármily ügygel, kéréssel vagy kérdéssel fordultam hozzá.

A Durayról szóló megemlékező írásában említi, hogy e barátságnak volt „néhány válságos pillanata”. Melyek voltak ezek, és mi váltotta ki őket?

– Ez a magyarországi és a csehszlovákiai kommunista rendszer bukása utáni időszak ele-

je volt, amikor én az Antall József miniszterelnök úr kormányhivatala mellett működő Határon Túli Magyarok Hivatalának csehszlovákiai referense lettem, kormányfőtanácsosi rangban. Miután Miklóst megalázó körülmények közepette kihagyták az újonnan megalakuló „demokratikus” csehszlovák kormányból, ahová ő egyébként hivatalos és formális felkérést kapott, Együttélés néven pártot alapított. Ebben az időszakban két másik felvidéki párt, a Független Magyar Kezdeményezés (FMK) és a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom (MKDM) is megkezdte működését, mi több be is került a prágai törvényhozásba. Az FMK a kormánypárt részeként, az Együttélés és az MKDM pedig ellenzéki pártként tevékenykedett. Antall miniszterelnök úr hozzáállása ehhez a kérdéshez az volt, hogy a magyar kormány mindhárom párttal szemben egyforma viszonyt alakítson ki, hisz a parlamentbe jutásukról a felvidéki magyar választók döntöttek. Miklós azonban úgy látta, hogy az FMK kormánypártként elsősorban kormányérdekek mentén politizál, s nem tartja elsődleges feladatának a felvidéki magyarság ügyének képviselését. Az MKDM tevékenységét pedig ugyanabban az időben titkosszolgálati módszerekkel próbálták ellehetetleníteni, ami súlyos akadályt jelentett a két ellenzéki magyar párt együttműködésében. Én ezekben a folyamatokba nem tudtam és nem is kívántam beavatkozni, tartottam magamat a miniszterelnök úr által kért „egyenlő távolságtartás” elvéhez. Ezt Miklós egy időben nem vette jó néven, mert úgy látta, hogy valódi magyar érdekképviselőt csak az Együttélés párt képes ellátni Csehszlovákiában. Később, amikor a Rákóczi Szövetség főtitkáráként Halzl József elnök úrral afféle jószolgálati közvetítőként közreműködtünk a három magyar párt egyesítésének egyáltalán nem könnyű folyamatában, kapcsolatunk újra a régi kerékvágásba zökkent vissza.

A pozsonyi Comenius Egyetemen kezdte meg tanulmányait, de ezt kettévágta egy kényszerű döntés, melynek nyomán elhagyta szülőföldjét. Egy jóakarató tanára megsúgta, hogy ki akarják csapni az egyetemről. Mi állt ennek a háttérében, és ez törést okozott-e az életében?

– Mint említettem, részben Miklósnak köszönhetően megismerkedtem a magyarországi de-

mokratikus ellenzék tevékenységével, s ez szinte mágnesként vonzott magához. Részesen lettem az illegálisan szervezett találkozóknak, a szamizdat kiadványok terjesztésének stb. Miklós politikai pere és bebörtönzése miatt Budapesten Duraybizottság alakult, amely sokat tett azért, hogy elinduljon a magyarországi, majd a nemzetközi tiltakozó hullám is. A magyar és a csehszlovák titkosszolgálat természetesen együttműködve igyekezett ellenőrzése alatt tartani a történéseket, így az én magyarországi tevékenységemről is értesítést kapott a csehszlovák BM. Azt hiszem, ez állt az én egyetemről való eltávolításom háttérében. Miklós ez ügyben is előrelátó volt, amikor közöltem vele, hogy Magyarországon szeretnék tanulni, akkor arra figyelmeztetett, hogy ennek az lesz a vége, hogy ott is maradok. Fogadkoztam, hogy soha. Mégis neki lett igaza...

Persze, mindez nagy törést jelentett számomra, és a több mint két évig tartó hontalanságom időszaka még inkább megnehezítette a megpróbáltatásaim. A szülőföld hiányát azzal igyekeztem kompenzálni, hogy lelkileg sohasem szakadtam el tőle, s szakmai, történelmi munkámat is igyekeztem a felföldi magyarság javára kibontakoztatni.

Az anyaországban felfelé ívelő szakmai pályát járt be: a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett diplomát, majd egyetemi doktori és kandidátusi fokozatot. A Magyarságkutató Intézet alapító tagja volt, 1993–1998 között a Határon Túli Magyarok Hivatalában és a Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézetében kapott munkát, majd a magyar Külügyminisztériumban, illetve diplomataként több ízben Magyarország varsói nagykövetségén dolgozott. 2015–2019 között a Pozsonyi Magyar Intézet igazgatója lett. E sokrétű tevékenység, kutató- és szervezőmunka sorában mire a legbüszkébb? Mi volt a legnagyobb kihívás, és mi okozott megalégedettséget?

– Büszke nemigen vagyok semmire, talán inkább a családomra és gyermekeinkre. Nem készültem sem diplomatának, sem igazgatónak, mivel nem nagyon hittem a korábbi rendszer megdöntésének lehetőségében, azokban az időkben igyekeztem (fogkefével a farzsebben) egyfajta „létminimumra” berendezkedni. Aztán az élet

ajándékba adta a soron következő lehetőségeket, amelyeket én egyfajta kihívásként értékeltem, s igyekeztem mindenből a tehetségemnek megfelelően a legjobbat kihozni. Azt hiszem, sosem voltam jó hivatalnok, de ha bonyolult és problémás helyzeteket kellett megoldani, akkor általában sikerült megtalálnom a megoldáshoz vezető utat s hozzá a megoldásban segítő társakat. Mindezt a Jóisten kegyelmének és annak köszönhetem, hogy szorító kisebbségi léthelyzetben nőttem fel, ahol megtanultam, hogy az embernek a Teremtőn kívül sokszor csupán önmagára kell hagyatkoznia. De ha így adódik is, akkor sincs veszve semmi. A továbbvezető út keresését sohasem szabad feladni. A legnagyobb kihívásnak azt éreztem, amikor a magyar intézet igazgatójaként a szlovák–magyar viszony hallatlan összekuszáltságával szembesültem. Egyrészt itt egy nép, amellyel majd ezer éven keresztül jóban-rosszban egy fedél alatt éltünk, egymást gazdagítottuk kulturális értékeinkkel, szellemi és fizikai javainkkal. Másrészt az elmúlt század Trianon utáni időszakában a köztünk lévő viszonyt úgy átítatta a gyűlölet és meg nem értés, mint ahogy a vegyi anyagok meg tudnak mérgezni egy termékeny talajt, amelyen ezután az éltető növények helyén csak kietlen pusztaság marad. Ez viszont – mindenki láthatja – egy természetellenes állapot. Ha valami kihívást és feladatot jelentett számomra – és azt hiszem, minden felelősen gondolkodó kortársam számára –, az az, hogy miként lehet ezt a gyűlölettől átítatott, mérgezett táptalajt a bizalom és kölcsönös megbecsülés jó gyümölcsöt termő földjére cserélni. Ez volt Esterházy János egyik célkitűzése is, aki nem győzte hangsúlyozni, hogy mindannyian nagyobb hasznát vennénk annak, ha szeretetben és nem gyűlöletben tudnánk itt, a Kárpát-medencében együtt élni szomszédainkkal. Megelégedéssel konstatáltam, hogy egyre több olyan szlovák emberrel találkozom, akiben megérett ugyanez a felismerés, és hajlandó is tenni valamit ez ügyben. Remélem, nem lesz ez másként a magyar oldalon sem.

A Wikipédiában ez áll: lengyel a felesége, és négy gyermeke van. Kérem, mutassa be családját. Hogyan ismerkedett meg a feleségével?

– Úgy adódott, hogy magyarországi tartózkodásom ellenzéki időszakában bontakozott

ki a Szolidaritás Szakszervezet országos lengyelországi ellenállási mozgalma, amely szinte elbűvölte szabadság és egyenlőség iránt áhító ifjúkori lelkemet. Felvidéki és magyarországi barátaimmal együtt szinte zarándokútként jártuk végig a nagy történelmi változásokat hozó emblemikus események helyszíneit: Gdańsk, Gdynia, Varsó, Łódź, Krakkó..., s úgy éreztük, álmaink a szemünk előtt válnak valósággá. Életem legszebb élményei közé tartoznak az ott (a sztrájkoló munkások és diákok között) töltött napok és hónapok. Lengyelországtól nemcsak a szabadság eufóriába hajló örömét kaptam, hanem annak felismerését is, hogy mi, magyarok mégsem vagyunk valamilyen egyedül élő, rokontalan nép itt, Közép-Európában, mert ezer év óta láthatatlan lelki szálak kapcsolnak össze a lengyel testvéreinkkel, és kölcsönös tiszteletben, szeretetben tartanak meg bennünket. Azóta is föltétlen híve vagyok a magyar–lengyel testvéri összetartozásnak és barátságnak, melynek egyik következménye lett az immár 35 éve tartó házasságom lengyel feleségemmel, Mónikával, akivel a lengyelországi hadiállapot bevezetése utáni időszakban egy Varsóból Czesztochowába tartó gyalogos zarándoklaton ismerkedtünk meg, s azóta négy közös gyermekkel gazdagítottuk hitvesi és nemzeti összetartozásunkat.

Ipolyságon született. A szülőföld, a család milyen indítást adott nemcsak a történelmi hivatáshoz, hanem ahhoz az elkötelezettséghez, amely a kutatómunkájából sugárzik: példaképpül állítani a hit megtartó erejét, a meg nem alkuvást és a nemzet szolgálatát?

– Azt hiszem, minden ember számára lényeges és meghatározó az a hely, amelyet a maga számára szülőföldnek nevez, s amelynek íze és emléke egész életen át elkíséri az embert. Szerető, az élet sok-sok kihívásával gyűrűző családban nőttem fel, ahol a keresztény hit minden mélységében és magasságában hozzátartozott a család mindennapjaihoz. A meg nem alkuvás példáját apám és nagyapám jelentette számomra, akik inkább a nehezebb életutat választották, mintsem hogy beadva a derekukat, tagjai legyenek a kommunista pártnak, vagy elfogadják a marxista ideológiának. A családi fészek kiterjesztési vágya eredményezte, hogy előbb

a falum határát, majd környékét, azaz szűkebb pátriámat, az Ipoly mentét ismerjem meg. Amit megismerünk, azt szeretni, majd féltetni is megtanuljuk. Azt hiszem, ebből alakul ki az emberben a szülőföld iránti felelősség tudata is, amelyet Esterházy János már-már zsoldárírói tömörséggel és szépséggel akkor fogalmazott meg, amikor a könnyebb életlehetőség útját kínálták fel számára Magyarországon, majd Nyugaton. Az ő válasza milderre a szülőföld iránti szeretetéből fakadt: *„Egy pillanatilag sem foglalkoztam ezzel a gondolatokkal, mert elválaszthatatlanul összenőttem azzal a talajjal, amely talajon ringott az én bölcsőm, és amelynek sorsával, boldogulásával egybeforrt lelkelemnek, szívemnek legkisebb része is, egész énem, egyéniségem, minden gondolatom, vágyam és reménységem.”* Valahányszor olvasom e sorokat, mindig felötlik bennem a kérdés, tudom-e (tudjuk-e) így szeretni szülőföldemet (szülőföldünket) – s annak lakóit –, hogy képes(ek) lenné(n)k érte feláldozni akár az életemet (életünket) is. Ma ez a kérdésfelvetés talán merészen hangzik, de néhány emberöltővel ezelőtt mindez szinte természetes módon hozzátartozott „a hazáért, a szép szabadságért” hadba induló ember életéhez. Nagypám meséi, első olvasmányaim, ipolysági gimnáziumi tanáraink mind-mind hozzásegítettek ahhoz, hogy ne csak átéljem, hanem meg is értem létem alapvető törvényét, melynek egyik sarkalatos pontja az őseinktől kapott értékvilág megőrzése és továbbörökítése.

Írt könyvet Jerzy Popiełuszko lengyel mártír papról, de mégis a legmélyrehatóbban Esterházy János életével, munkásságával foglalkozott, több monográfiát írt róla, sajtó alá rendezte beszédeit, írásait, tevékenyen részt vett az Esterházy János Emlékbizottság munkájában és Esterházy méltó sírhelyének felállításában, emlékzarándoklat szervezésében, boldoggá avatásának szorgalmazója. 2021-ben Esterházy születésének 120. évfordulója alkalmából háromrészes dokumentumfilm készült, amelynek egyik alkotója... és a sor még folytatható. Mi ragadta meg ebből a politikusi és emberi magatartásból annyira, hogy szinte egyszemélyes intézményként hívja fel rá a közfigyelmet?

– Esterházy János élete számomra az a példabeszédbeli igazgyöngy, melyre a szántó-vető

ember bukkant munkája közben. Értéke oly nagy volt, hogy az ember elment, eladta mindenét, csak hogy megvásárolhassa a kincset rejtő földet. Esterházy ilyen igazgyöngy, a föld pedig a mi életünk, amely befogadva az ő örökségének kincsét, nemesebbé, értékesebbé válik tőle. Mert ezt a gyöngyöt maga a Teremtő küldte, rejtette életünk földjébe, s azt szeretné, ha minél többen rátalálnának, s merítenének életadó erejéből. Az Esterházy-történet számomra az evangéliumi jó hír. Egy ember, aki – elviselve a gonosz mindenre ázódó csapását – képes a legtöbbre, amit ember megtehet itt, a földön, azaz a rosszat jóval tudja legyőzni. Mártírsága így nem áldozathozatal, hanem övéért való áldozatvállalás: önként, szeretetből. Mivel nagyon kevés olyan ember van, aki hasonló magaslatokra jut el, helye ott van történelmünk legnagyobbjai között. Majdnem azt mondtam, a panteonban, csak hogy ő nem kíván panteoni szobor lenni, aki utolsó leheletéig másokért élt és dolgozott, az üdvözültek sorába jutván sem akar tétlen maradni. Nem véletlen, hogy most tér vissza közénk. A Duna TV háromrészes dokumentumfilmmel adózott emlékének, a Nemzeti Színházban hónapok óta telt ház előtt játszószék az életét bemutató drámát. Mivel édesanyja révén félig lengyelnek is mondható, külön öröm, hogy Lengyelországban is már levetítettek két róla szóló dokumentumfilmet. Életéről született már történelmi regény, színpadi játék, oratórium, képzőművészeti és dokumentumkiállítás, számos vers és műalkotás... s ez nem véletlen. Ő nagyon nehéz időben, két diktatúra szorításában állt helyt és mutatott példát. S helytállásra, hűségre akar sarkallni bennünket most is, amikor a ránk váró újabb nehéz idők kapujában állunk.

A szlovák állam még mindig háborús bűnösnek tartja Esterházyt, mert nem rehabilitálta őt... Véleménye szerint mi ennek az igazi oka?

– A rehabilitálás elmaradásának (mondjuk így) technikai oka rövidre fogva az, hogy Esterházy koncepciós politikai perét és elítélését a háború utáni népbírói ítélezési folyamatba szorították bele, amelynek záradékában az szerepel, hogy az ítélet ellen a törvény értelmében fellebbezni nem lehet. Ezt a törvényt a szlovák parlament alkotmányos többséggel meg tudná

változtatni, s akkor el lehetne indítani a perújrafelvételt. De ebben az esetben megnyílna a lehetőség az ugyancsak e törvény paragrafusa értelmében elítélt valódi szlovák háborús bűnösök ügyeinek felülvizsgálatára is. Ennek belpolitikai konzekvenciáit viszont a mai szlovák politikai pártok nagy többsége nem akarja felvállalni. Az igazi ok tehát az, hogy Esterházy János rehabilitációjához, a nevét bemocskoló „háborús bűnös” jelző letörléséhez valójában hiányzik a szlovák politikai akarat.

Gróf Esterházy János méltó helyre került-e már a felvidéki, illetve az egyetemes magyarság köztudatában?

– Azt hiszem, igen, bár még mindig nagyon sokan vannak, akik keveset tudnak róla, de a boldoggá avatási folyamat megindulásával, úgy hiszem, ez a kör is egyre inkább bővülni fog. Itt, Délvidéken Sinkovits Péter barátom írt róla, Kárpátalja vonatkozásában Dalmay Árpád foglalkozik személyével odaadóan, Erdélyben még a néhai Beke György tette közzé az első vele kapcsolatos információkat, Felvidéken szerencsére többen is foglalkoznak vele, s közülük is Balassa Zoltán könyvét (*Pilóta a viharban*) és írásait emelném ki. Nem tagadom, nagyon nehéz a mai médiavilággal körülbástyázott ember tudatáig eljutni az efféle információkkal, s még nehezebb arra érdemleges és maradandó hatást gyakorolni. De én e vonatkozásban is a fentiekre s elsősorban János bátyámra hagyatkozom, tőle (is) várok segítséget. S hát csodálatos, hogy ismeretlen emberek keresnek meg, s vállalják fel az Esterházy-evangélium terjesztését a maguk helyén a maguk eszközeivel. Mindez annak köszönhető, hogy aki egyszer találkozik és behatóbb módon is megismerkedik Jánossal, az biztos, hogy valamilyen módon a hatása alá is kerül. Ahogy legutóbb egy rendező mondta, aki Esterházyval találkozik, annak megváltozik az élete...

„Egyet kérek tőletek: szívünk-lelkünk nagy kincsét, nemzeti öntudatunkat és Krisztus Urunkba vetett hitünket ne tévesszük szem elől egy pillanatra sem. Ápoljuk, őrizzük ezt, mert ez az egyetlen pozitív érték, amelyet senki el nem vehet, s amelynek varázslatos ereje átsegít a legnehezebb megpróbáltatá-

sokon is.” Esterházy János számos, szívhez szóló gondolata közül én ezt emeltem ki. Ön mit ajánlana az olvasó figyelmébe?

– Ez valóban szép idézet, ám a legszebb az benne, hogy igazságtartalmát ő maga hitelesítette életével, szenvedéseivel. Hogy Krisztus Urunkba vetett hitét és nemzeti öntudatát a legnehezebb megpróbáltatásokon keresztül is meg tudta tartani és tovább tudta adni – erről leghitelesebben egy gulagbeli rabtársa tett tanúságtételt, aki ezekkel a szavakkal emlékezett meg Esterházy Jánosról:

„Siralmasnál siralmasabb viszonyok uralkodtak ott. A Közép-Európából idekerült foglyok, ki gyorsabban, ki lassabban, minden reményüket veszítve fokozatosan vetkőztek ki emberi mivoltukból, törtek le testileg-lelkileg. Nem úgy Esterházy. Ahogy süllyedtek a többiek, úgy emelkedett ő, úgy nőtt napról napra, és lett közéleti férfiből a szó legnemesebb értelmében: emberré. Ugyanolyan sanyarú sorsban volt, mint a többi, mégis talált módot, hogy rajtuk segítsen, megossza elégtelen ebédjét, tanácsal lássa el őket, és példát mutasson. Levetette az emberi gyarlóságokat, és csak a magasabb, szentebb célok érdekelték. Mély keresztény hitét, megrendíthetetlen magyar meggyőződését és határtalan bizalmát az igazság győzelmében, fogolytársai vigasztalására és felemelésére fordította.”

Én azonban befejezésül egy másik idézetet ajánlanék a lap olvasóinak figyelmébe, amely épp azt bizonyítja, hogy mennyire aktuális Isten szolgájának, Esterházy Jánosnak az élete és mondanivalója korunk embere számára is.

„Fel kell készülni a viszonyok súlyosbodására. [...] amely bizonyára a legvégsőig fokozza majd mindennemű emberi energiánk igénybevételét, mégis nyugodtan és bizakodva tekintek ezek elé a nehéz idők elé is. Ha úgy, mint eddig, ezután is a nemzet és a keresztény felebaráti szeretet lesz eszmei irányítónk, akkor sem meg nem inoghatunk, sem össze nem roppanhatunk, és nem vehet erőt rajtunk semmi olyan törekvés, amely ellentétes a mi lényegünkkel. Ez az én megingathatatlan szent meggyőződésem.”

Legyen Esterházy hite és meggyőződése a mi megtartó erőnk és hitvallásunk.

Köszönöm a lehetőséget...

Költőnek lenni vagy nem lenni

„Légy átkozott te átkos pillanat,
Melyben fogantatám,
S te, melyben kínnal a kín emberének,
Költőnek szült anyám.”

(Költő lenni vagy nem lenni)

Petőfi Sándor fenti sorait 1845-ben vetette papírra, nem tudván, hogy hátralévő életéből csupán három és fél év adatik meg. „Ott essem el én, / A harc mezején / Ott folyjon az ifjui vér ki szivemből...” – és lőn. Tán ő az egyetlen magyar poéta, ki csatateri halálra vágyott. Idáig líránk kevés katona költőinek egyike, Balassi Bálint sem jutott, noha 1594. május 30-án Esztergom ostromakor hunyt el. Voltak mások, a danse macabre megéneklői (köztük Gyóni Géza), de efféle jóslásra nem vállalkoztak. A segesvári ütközet előtt szem- és fültanúk szerint Bem tábornok az arcvonalból Petőfit a következő szavakkal zavarta el: Költő úr, takarodjon vissza! Jóval korábban a hírneves végvári vitéz, Gyulaffy László, Erdély főkapitánya a Báthory István fejedelemért vívott győztes kerelőszentpáli csata után sátrában a sebesült Balassit annak pimaszsága miatt csaknem ledöfte, végül hírneve miatt szándékától elállt. Báthory felettébb megörült, noha a költő ellene harcolt (Balassi végül a fejedelmet, a későbbi lengyel királyt Wesselényi Ferenc vendégként Varsóba is követte).

A sort hosszan folytathatnánk. Történelmünk bővelkedik a magyar szabadságért vívott harc jeles poétaiban, Kölcseytől Vörösmartyig, Arany Jánosig (*A walesi bárdok*) és Gérecz Attiláig; mintha a függetlenségi vágy afféle hungarikum volna. Ez az üzenet máig időszerű, s ez (is) biztosítja Petőfi halhatatlanságát. Összegezve, Szabó Dezsőnek szépirodalmunkra nézve kivált igaz van: „Minden magyar felelős minden magyarért.” „Aki embernek hitvány, az magyarnak alkalmatlan” – továbbá: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne” – írta Tamási Áron.

Demeter Szilárd író filozófus vette a fáradságot, és összeszámolta, Petőfi hangsúlyos szavai

hányszor szerepelnek nyolcszázhetven versében. A szabadság száznegyvenszer, a magyar négy százöttszer, a szerelem négy százhetvenszer, ami alapvető emberi vágyaink magasrendű megnyilvánulása. Ugyancsak Demeter Szilárd szerint „*Petőfiben minden korszak, kurzus, ideológia vagy kormányzat megtalálja a maga számára érvényes, csak őt megszólító réteget, mondanivalót*”. Az életmű közel másfél évszázados, a politikumra s főképp az egyetemes magyarságra gyakorolt hatása alapján ez a közlés abszolút helytálló. Kivált, hogy a hatalmasok a közvélekedést még a rendeleti kormányzás során vagy egy diktatúrában sem hagyhatták figyelmen kívül.

Mindezekről más vonatkozásban eszembe jut a Széchenyi–Kossuth-vita lényege: erős gazdaság nélkül nincs önállóság, máskülönben utóbbi is odavan. Az is Széchenyitől származik: „*Akkor érünk haza, ha már a kapu előtt állunk*.” Ugyanakkor a prereformkor és a reformkor óta ismételt attribútumaink eszenciája és legismertebb, legtöbbet idézett sorai – az egyedülálló Himnusztól és a Szózatától eltekintve – Petőfi költészetében található. Jóllehet 200 éve született, s azóta nem kevesen léptek a nyomába, haladva a poézis éteri magassága felé. Juhász Gyula még így kesergett: „*Nevét idézik, de a szellemét nem. / Az él és gyújt szívekben, észrevétlen, / mint a futó tűz korhadó avarban, / Terjed titokban és nő láthatatlan // Míg égbe nem csap, éjbe nem világol / És pirkad tőle közel és a távol*” A borongó poétát valami nagyon bánthatta, hisz maga is tudta, magyar művészet nélkül oda a kulturális függetlenség, mi több azért maga is jócskán megdolgozott. Kulin Ferenc író/irodalomtörténész *Bessenyei Anna képzelt naplója* című irodalmi forgatókönyvében (drámájában) a pusztakovácsi kúriájába visszavonult Bessenyei György testőr poéta végtelen keserűségéről írt. A költő tudatja régi barátjával, Kazinczy Ferencsel, nemhogy felhagyott a költészettel, de házában irón, papiros sincs. Efféle veszély a folyvást vándorló,

megszállottan alkotó Petőfit sosem fenyegette. (Fölmerül a kérdés: akkor hát hogyan jött létre a terjedelmes életmű?)

Kisajátítása járványként terjedt, a szó rossz és jó értelmében egyaránt. Mindkettő a poéta hatását igazolja, az előbbi kisajátítók közt van a népies Erdélyi József és a szenvelgő Lisznyay Kálmán, az utóbbiak pedig a költő szókimondó hevületével és csillapíthatatlan szabadságvágyával igyekeztek a maguk módján azonosulni. A Petőfi-kultusz kialakulásához hasonló jelenség a szépirodalmunkban korántsem ismeretlen, de a köré szőtt mítosz minden korábit meghalad. Ebben persze jelentős szerepet játszik az elbukott szabadságharc, a költő rejtélyes halála, zavarba ejtő nyíltsága, indulatossága és számos más tényező, végső soron maga a néplélek, melyet nála magasabb rendűen senki sem volt képes kifejezni. Követői, rajongói és kritikusai táborokba szerveződtek, amiben radikalizmusa (*Discóséges nagyurak...*, *A királyokhoz*) főszerepet játszott. Kivált később, az ún. Bach-korszakban, a tiltás és az elhallgattatás idején. Az alkotmányellenes adminisztráció, amely súlyosan nehezült a magyar társadalomra, valójában nem is annyira az osztrák belügyminiszternek, sokkal inkább a csendőrséget és az igazságszolgáltatást irányító Johann Kempen bárónak a bűne. Ez azonban a visszájára fordult: egyszerre fokozta az ellenállást és Petőfi múlhatatlan érdemeinek tudatosítását.

Az 1867-es kiegyezésnek, a Deák–Andrássy–von Beust gróf külügyminiszter (egy ideig osztrák–magyar miniszterelnök) bölcs politikájának köszönhetően végül megnyílt az út Petőfi szabad értelmezése, életművének méltatása és a köré szervezett mozgalom előtt. 1876-ban a fiatal írók, költők a konzervatív Kisfaludy Társaság ellenében hozták létre a Petőfi Társaságot, egyszerre táplálva és kiaknázva a költő egyre növekvő hírnevét. A legendák formálói közé tartozott Jókai Mór, annak ellenére, hogy a forradalom és szabadságharc során összekülönböztek, sőt elhidegültek egymástól. Az író is Petőfi apoteózisát szolgálta, mert jól illeszkedett nagy ívű regényfolyamához.

Végül a századfordulón szükségessé vált a költő még élő kortársai emlékeinek össze-

gyűjtése, azok feldolgozása és kiadása. Halála után közel fél évszázaddal a kolozsvári Ferenczi Zoltán publikálta az első Petőfi-életrajzot, majd megjelent a Petőfi Múzeum nyolc kötete (a kutatók ma is nélkülözhetetlen adatbázisa). Közben megindult a harc a poéta szellemi örökségéért, mindenekelőtt a szociáldemokraták részéről. Petőfit „az első magyar szociáldemokratának” titulálták, mire Kosztolányi Dezső ironikusan „az első magyar proletárnak” nevezte.

Az avatott irodalomtörténészek azonban legalább személyiségét és munkásságát tisztelve, azt szellemi-társadalmi kontextusba helyezve szorgoskodtak. Nem úgy a politikusok és más botcsinálta „nemzetnevelők”. 1915-ben a Magyar Figyelő egy nevenincs publicistája nem átalotta leírni: „Petőfi a világháború poétája”, hiszen elsőként jövendőlte meg „a jók és rosszak összecsapását”. A költőt az 1919-es bolsevik kommün is saját céljaira sajátította ki, majd a dicstelen hagyományt a pártállami rendszer felújította az ún. Forradalmi Ifjúsági Napokkal és a „Lobogónk Petőfi” ostoba metaforájával. Az ideológiai csúsztatásoktól Horthy Miklós kormányzó neobarokk (Szekfű Gyula kifejezése) korszaka sem volt mentes. Főképp a költő *Nemzeti dalára* hivatkoztak, ahogy sokan mások az épp aktuális irányzatoknak megfelelően. Ez a főlemelő vers sem kerülhette el a sorsát, amit sajátosan szívhez szóló, lelkesítő sorai táplálnak mindmáig. Nincs március 15-i ünnepség, amely során el ne hangzana. Már két nappal születése után forradalmi indulóvá lett. Rosszabbul járt szegény Batsányi János (*„Vigyázzó szemetek Párizsra vessétek!”*), mert a rebellis hangulat az ő idején országunkra csöppet sem volt jellemző.

A *Nemzeti dal* egyszerre alkalmi és programvers, amelynek kései utóda Döbrentei Kornél *Átpingált március* című, nem igazán lelkesítő, sokkal inkább a rendszerváltozás során a költő érthető keserűségét és csalódását megjelenítő poémája. Petőfi viszont néptribunként agitál, a vers refrénjére a tömeg válaszol, tehát egyfajta kérdés-feleletről van szó, a hallgatóság bevonásával.

Megítélésem szerint legszínvonalasabb zenei feldolgozása Tolcsvay Lászlóé, méltón egyszerű dallamvezetésével és hangszerelésével. Az

eredeti nótát sokan próbálták újrahasznosítani, más szóval „modernizálni” – csekély sikerrel. Tolcsvay a maga műfajában Petőfi nyomán eredetit alkotott, míg a többiek művecskéi... Csúpan próbálkozások. Jóval korábban, 1969 végén nagy nehezen láthatott napvilágot – Nagy László erőteljes támogatásával – az *Elérhetetlen föld*, az ún. Kilencek (Győri László, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek Imre, Rózsa Endre, Utassy József) antológiája. A kötet a maga korában, pártállami viszonyok közt, hatásában legalábbis a Petőfi-jelenség föltámasztásával vethető össze. Sinka István (*Fekete bojtár vallomásai*), Ilyés Gyula (*Egy mondat a zsarnokságról*) Csoóri Sándor (lírása meg esszéi – *Kutyaszorító*), Ágh István (*Rézerdő*) és más kiválóságok a póráz lazításának irodalmi ösztönzői voltak. Végre kibontakozhattak az újító, jelentősebb tartalmi és formanyelvi törekvések, nem kevés hivatkozással Petőfi életművére.

A fentiek láttatják, hogy minden forrongó-sorsfordító korszaknak megvannak a maga költőóriásai, s még csak forradalom és szabadságharc sem kell hozzá. Ady is így robbant be a magyar lírába, annak ellenére, hogy utolsó versei egyikének, a *Rohanunk a forradalomba* címűnek a Garami Ernő szociáldemokrata vezérnek dedikált sorai inkább kiáltványnak, semmint poézisnek tekinthetők. Ám *A grófi szerűn* és – többek közt – a *Góg és Magóg fia vagyok én...* a lázadásnak a leghitelesebb, legmaradandóbb költeményei közé tartoznak, éppúgy, mint egy valóban forradalmi korszaknak a többi szülőtte.

Tény, hogy Balassi Bálint (*Egy katonaének*) Kölcsey Ferenc (*Himnusz*) és Vörösmarty Mihály (*Szózat*) szövegei óta vers akkora erővel nem hatott, mint Petőfi *Nemzeti dala* meg az *Egy gondolat bánt engemet...*, a *Föltámadott a tenger...* és a *Szeptember végén*. Miközben sajátos, hogy az örökké hevülő ifjút korántsem érte annyi támadás, mint a gordonkahangú Berzsenyi Dánielt, Ady Endrét, József Attilát és más kiválóságainkat. Kevésszer bírálták, többnyire azok, akik 1848-ban a békésen lezajló forradalmat tőle féltették.

Petőfi „titkát” sokan sokféleképp próbálták megfejteni. Se szeri, se száma az életmű elemzéseinek. A zseni megértésének vágya érthető, de a személyiség föltérképezése, a lélek rezdülé-

seinek akár vázlatos megközelítése is lehetetlen vállalkozás. S ez így van jól. Máskülönben a mű elsikkadna az apró-cseprő adatok, az összehasonlítás és a pszichologizálás részletei közt. Az alkotás műfajainak – legyen szépirodalom, képzőművészet, muzsika – nincs „kottája” és leírható anatómiája, ahogy „a férfinak és a nőnek” sincs. Jól-rosszul találgatunk, ami lehet a befogadás és a megigazulás egyik állomása, de semmi több. És mégis, folyvást próbálkozunk, mert a kíváncsiság örök emberi érték. A jeles művészt is az hajtja, vezérli új utakra, s kiforrott stílusával és mondanivalójával együtt készletti folytonos kísérletezésre.

Petőfiről, akárhányan követték és emlegették, illetve hivatkoztak rá, kevés játékfilm készült. Negyven éve forgattak róla Józsa Imrével egy tévésorozatot, majd a *Föltámadott a tenger* című látványos, de jócskán átpolitizált nagyjátékfilmet. Mostanság születik Rákay Philip *Most vagy soha!* című, 1848. március 15-ét felidéző műve és Szilasi Larion munkája a költő életútjáról. Utóbbi egyetemi hallgató, ugyanígy a stáb jó része. A rendező szerint Petőfi „az egyik legapostolibb karakter a magyarok számára”, ami egy ifjú részéről igencsak találó megállapítás. Hozzátette, hogy Petőfi legtöbb művészeti inkarnációja útjának beteljesedésénél, történetének csúcspontján van megjelenítve, jóllehet fontos volna jobban ismereni az utat is, amely idáig vezetett. Jó érzés, hogy az ifjan eltávozott poétát ezúttal fiatalok filmesítik meg, annak jeléül, hogy Petőfi kétszáz év után is képes hatást gyakorolni rájuk.

Maga a költő is attól tartott, egy idő után élettelen alakká dermed („*Göthe óriás, de óriás szobor. A jelen mint bálványt állja körül...*”) Emlékét utcák, terek, emlékművek százai őrzik határainkon innen és túl – meg is illeti őt –, de bárcsak feleannyian lapozgatnák írásait, mint ahányan a róla készült alkotásokra egy futó pillantást vetnek. Nem mellesleg '56-ban létezett egy formáció, a Nemzeti Parasztpárt utóda, a kérészéletű Petőfi Párt, melyet a Kádár-rendszer számolt föl. Rádióadót is elneveztek róla, s még ki tudja, mit. Korán beégett a köztudatba, akár az erdőtüz, s lobog ma is, ami ritka jelenség, világszerte kevesek kiváltsága. Fordítások révén a legismertebb magyar költő, kezdve Dux Adolf 1846-ban készült bécsi munkájától számtalan német, angol, francia, olasz, orosz, bolgár, kínai, sőt vietnámi átültetésig.

Az életmű részletes taglalása, kiadások szá-
zai mellett Petőfi novelláiról és drámáiról alig esik
szó. Igaz, legelső kisprózája, *A szökevények*
(1845) nem több mint próbálkozás. 1846-ban
a következő már jóval terjedelmesebb. *A hóhér
kötele* figyelemre méltón eredeti, mentes a ci-
kornyás stílustól és a dagályos jelzőktől, bár a
vadromantikától nem képes megszabadulni. Két
népies novellája, *A nagypapa meg A fakó leány*
s a pej legény már a realizmus jegyeit is fölmu-
tatja, ráadásul néhány szereplő valódi hús-vér
ember. Ugyanakkor ezekben az írásokban lélek-
tani elemzést ne keressünk, tanító célzatot jóval
inkább. A hírneves kritikus, „Vitéz kis úr, Gyulai
Pál úr” (Ady megnevezése) szerint az írást „...a
közönség hidegen fogadta, a kritika elítélte s ma
már alig emlékeznek rája”. Ám *A hóhér köte-
le* című regény három német kiadást ért meg,
svédül, finnül és horvátul is megjelentették. Tán
azért, mert az erősen túlzó alakok és rémregény-
szerű leírás ellenére a cselekmény fordulatos,
ami francia mintára Európa-szerte divatba jött.

A költő verseinek kirobbanó sikere nyomán
drámaírással is próbálkozott. Erre ösztönözte az
Egressy Gáborral, a Nemzeti Színház legelső
társulatának hírneves tagjával kötött barátsága.
Egressy jutalomjátékához szerzőt keresett, Pe-
tőfi föl vállalta, majd pár nap alatt megírta nép-
színművét, a *Zöld Marcit*. Csakhogy a Nemzeti
választmánya egyhangúlag visszautasította a
darabját, mire a szerző haragjában elégette. *A
Tigris és hiéna* című tragédiájának bemutatójára
sem került sor, de 1847-ben könyv alakban még-
iscsak megjelent. Összegezve: Petőfiben nem
a vándorszínészt és szárnypróbálgató prózaíró-
tiszteljük-becsüljük, hanem a halhatatlan poétát.
E kérdésben Zilahy Károly ellenlábásával, Gyulai
Pállal értett egyet: „*Hajlamai mindazonáltal a leg-
határozottabb ellentétben állottak tehetségével.*”
Beöthy Zsolt, a hírneves irodalomtörténész pedig
„nagy tévedésnek” tartotta Petőfi színészi becs-
vágását. A mecénás író/kritikus, Hatvany Lajos

nemes egyszerűséggel közölte: a színészkedő
Petőfi „*reménytelen, mert tehetségtelen dilettáns
volt*”. Véleményét Riedl Frigyes esszéista, iroda-
lomtörténész egyetemi tanár is osztotta. Csupán
Horvát János klasszikus munkája és Illyés Gyu-
la, az egyik legszebb Petőfi-életrajz szerzője fog-
lalt állást Petőfi színészi talentuma mellett. Mind-
ezek alapján úgy tűnik: egy korszakos költőt nem
sokoldalúsága, inkább értelmezhetően egynemű
s forradalmian újszerű, maradandó poézise éltet.

Végezetül Petőfi vallásosságáról: bár evangé-
likusként látogatott katolikus és református gim-
náziumokat is, a hitet nem gyakorolta. Nem azt,
hanem a szabadságot és a szerelmet istenítette.
Már-már misztikus hevülettel alkalmazta a Te-
remtő fogalmát, de átértelmezve, a maga módján.
Ugyanakkor pl. *Az apostol* látomásos költemé-
nyében hitbéli meggyőződése szinte fölizzik. Úgy
hiszem, mindez nem ellentmondás. Ő az egyhá-
zakat a gyűlölt abszolutizmus szövetségeseinek
tekintette, ezért aztán keményen bírálta. Tájé-
lírő verseiből az Isten sem hiányzik, csakhogy az fő-
képp az anyaföld meg a természet szépségének
és mindenhatóságának költői ábrázolása. Eseté-
ben nem afféle valláspótlékról van szó, hanem a
végtelenség csodálatáról, illetve annak magával
ragadó megjelenítéséről. Ugyanakkor költőtár-
sával, Tompa Mihállyal Várady Mihály evangéli-
kus esküvőjén szíves örömet tanúskodott. Azt
se feledjük, hogy a korszak nevelési, szociális
és egyéb okokból a religiók iránt ambivalens.
Kölcsey a debreceni kollégium vallásos szűklá-
tókörűségét és vasszigorát kifogásolta, Arany a
magyar katolikus egyház ellen annak erősödő
osztrák befolyásolása miatt tiltakozott.

Shakespeare *Julius Caesar*jában Antonius
gyászbeszédének elhíresült mondatával szem-
ben *dicsérni jöttem Petőfit, nem temetni*. Ha a
legnagyobbak közül való is, de nem mitikus hős
volt, hanem – hál’ istennek – gyarló, útkereső em-
ber. Ezért példaadó, ezért vagyunk képesek azo-
nosulni vele, s leszünk képesek évszázadokon át.

Naplójegyzetek XX.

Panaszkodnak rád az unokáid

– Panaszkodnak rád az unokáid. Bebeszölsz az öltözködésükbe.

– Annyit mondtam csak Panninak, hogy neveltséges a nadrágja. Csupa rongy, kilóg belőle a két térde.

– Anyukám, ma ez a divat.

– Ma? Már a nagybátyád is rongyos farmerdzsekiben jött haza Nyugatról. Negyven évvel ezelőtt. Nagyanyád megvarrta a rojtos zsebeit, abból lett nagy kalamajka.

– Nem kell bebeszólni az öltözködésükbe. Ha abban érzi jól magát, az ő baja.

– Csak sajnálom szegényeket. Bármit diktálnak nekik a divat, mindent majmolnak, kritika nélkül.

– Akkor érezzük jól magunkat, ha nem lógunk ki a sorból. És akkor nem lógunk ki a sorból, ha követjük a divatot.

– Ha szép, amit a divat diktál, akkor rendben is van. De ha ízléstelen, ha kihívó, ha egészségtelen?! Akkor miért kellene követni? Mindig vannak kevésbé szélsőséges divatok is.

– Annak idején, a hatvanas évek végén, Te is hordtad a szuperminit. Le sem tagadhatod, fotók vannak róla.

– Az én nagymamám sem örült neki. Csak-hogy ő még nyugodtan dohoghatott. Ha meglátogattam, azért mindig felvettem valami rendes cuccot.

– Szerintem a divatdiktátorok valóban diktátorok. Azt próbálgatják, van-e olyan határ, amit nem lehet átlépni, ahová már nem követik őket a vásárlók.

– Hát eddig még nem találtak ilyet. A legvadabb ötleteikre is vevők az emberek. Mindent hajlandók elfogadni.

– Nézd meg a fiúkat: a fejük egyik fele kopasz, a másik felén meg a fülük alá leér egy széles tincs. Mégsem nevet rajtuk senki. Aki nem csináltat magának ilyen fejet, az is elismeri, még tán irigyli is őket.

– Ki találja ki ezeket? Lehet, hogy szűk körű pályázatot írnak ki a New York-i művészalvilág számára. Aztán a legundorítóbb ötleteket bemutatják a legközelebbi hollywoodi filmben. Onnan már egyenes az út a világsikerhez.

– Egy menő sztár mindent hitelesít. Az olyan unalmas fazonok meg, amilyenek mi is vagyunk, na, azok a neveltségesek. Sőt, szégyellnivalók.

– Pedig kell, hogy az ember öltözete, frizúrája tükrözze a személyiségét. Hogy legyen benne valami, ami csak rá jellemző. Ne mutasd magad másnak, mint amilyen vagy! Szerintem Panni sem egy olyan, városi aszfalton cigarettázó, szakadt típus, amilyenek öltözik. Aztán csodálkozik, hogy nem talál magához illő, szolid és értelmes fiút.

– Sosem szólok bele, hogy ki hova megy, ki hol érzi jól magát, ki kit talál, kit nem talál magának.

– Aztán meg jajveszékelsz – velem együtt –, hogy mi történhetett, hol lehet, mért nem veszi fel a mobilt.

– Persze hogy jajveszékelek. De neki nem mutatom. Higgye azt, hogy nemcsak ő, de az anyja is felnőtt. Akárhogy izgulok is, akármennyire tudom is, látom is, hogy nem ismerik ki magukat az életben, nem ismerik fel sem a jót, sem a rosszat, el kell engednem a kezüket. Nem lehetek helyettük okos, legfeljebb imádkozhatok értük.

– Szerintem tudniuk kell a véleményemet, még ha nem is akarom, nem is tudom rájuk erőltetni azt.

– Igaz, elismerem. De nehéz megoldani, hogy ne legyen belőle veszekedés. Hiszen ő épp velem, velünk szemben akarja megkülönböztetni magát. Be akarja bizonyítani, hogy ő más: hogy míg rajtunk röhög a világ, őt csodálják.

– A fiatalokat mindig is csodálták, csodálják, sőt, csodáljuk. Hiszen szépek, ígéretesek, és még erről sem tudnak jóformán semmit. Kűszködnek a saját vélt vagy valós hibáikkal, és azt

hiszik, hogy mindenki csak azokat a bizonyos hibákat látja bennük.

– Mi, felnőttek pedig szívesen visszaélünk a tépelődésükkel, a kisebbségi érzésükkel, amelyről persze egyetlen dicsérő szó hatására meg is feledkeznek. Mindegy, hogy kitől jön az a dicsérő szó, csak jöjjön! Szegény, szegény fiatalok.

Egyszer volt...

Az állatok tanácskozása

Az oroszlán, a medve, a farkas, a sas és a róka jó barátok voltak, gyakran beszélgettek egymással. Egy ilyen alkalommal vetette fel az oroszlán, hogy az állatvilág mennyire el van maradva az emberektől. Azok minden komolyabb dologról tanácskozást hívnak össze, ahol a legerősebbek elmondják az akaratukat, azt mindenki megszavazza, és aztán minden úgy történik, ahogy ők akarják.

– Ha ez nálunk is így történne, akkor elég lenne egy szavazás, és nem kellene többé a vadászattal fárasztani magunkat. Megszavaztatnánk, hogy a többi állat kötelessége, hogy rendszeresen szállítsa nekünk a finom falatokat. Hiszen nem lenne rosszabb nekik azzal, ha önként elhoznák nekünk a zsákmányt. Most kénytelenek vagyunk levadászni őket, elvégre nem halhatunk éhen – fejtette ki az oroszlán. – Hívjunk össze mi is egy tanácskozást. Mondjuk, azért, hogy mindenki elmondja a karácsonyi kívánságait. Aztán mi is elmondjuk a magunkét.

Meghirdették hát, hogy jöjjön el minden állat a nagy erdei tisztásra, ahol tanácskozni fognak a karácsonyi ajándékokról.

– Medve, farkas, sas és róka barátommal meglepetést szeretnénk készíteni számotokra. Ezért kíváncsiak vagyunk, hogy ki milyen ajándékot kér karácsonyra? – jelentette be az oroszlán. – Nos, hát, halljuk a kívánságaitokat! Kezdjük a legkisebbekkel, úgyis mindig azt panaszolják, hogy el vannak nyomva.

Az állatok felbuzdulva fontolgatták válaszaikat. A kékcinkék napraforgómagot, az egerek nagy zsák búzát kértek, a vakondok sok fazék gilisztát. A giliszták körében erre nagy mozgolódás támadt, gyorsan befűrték magukat a földbe, és eltűntek. A nyulak sárgarépára és káposztára

vágytak. A macskák kívánsága ismét riadalmat keltett: először egy tál tejet kértek, aztán elmondták, hogy kövér egerek is kellenének nekik. Ezt hallva az egerek mind szétfutottak.

Az oroszlán több tapintatot kért a megszólalóktól.

A vaddisznók tölgyfamakkra meg szőlőre, a kecskék, birkák, őzek, szarvasok friss fűre, csöves kukoricára és kazal szénára vágytak.

Végül már csak a róka, a sas, a farkas, a medve és az oroszlán kívánságai voltak hátra. Először ismét az oroszlán szólalt meg:

– Úgy látom, hogy itt mindenki csak a hasára gondol. Az én kívánságom nem ilyen primitív. Én bárány-... felhőket kérek karácsonyra.

Amikor még csak annyit ejtett ki a száján, hogy „bárány”, a juhok ijedten lapultak a földre. De ahogy elhangzott a „felhő” is, ők is lelkesen tapsolni kezdtek.

– Most kiderült – rikoltotta a róka –, hogy miért az oroszlán az állatok vezére. Mert önzetlen, jó barát.

Mélyen meghajolt az oroszlán előtt.

A medve diplomatikusan jelentette be, hogy ő az idén is aludni fog karácsonykor. A sas egy közeli fán ült, és hallgatott.

– Lám, nekünk nem csak az eleségen jár az eszünk. Aki méltó akar lenni hozzánk, maga ajánljon fel számunkra valami ajándékot karácsonyra – szólította fel a tanácskozást a farkas.

Az oroszlán várakozva nézett körül.

Az állatok kényelmetlenül mozgolódtak, többen megpróbálták észrevétlenül eltűnni a helyszínről. A sas, aki eleve nem bízott a sikerben, jól látta ezt. Hirtelen felrepült, és lecsapott a behúzott nyakkal távozókra. Az állatsereg erre végképp felbolydult, ahányan voltak, annyifelé szaladtak. A sas szívesen felkapott volna egy bárányt vagy nyulat, de csak a hörcsög akadt a karmai közé.

Az oroszlán és barátai magukra maradtak a tisztáson.

– Kár ezekkel tanácskozni. Éretlenek az ilyesmire.

– Addig kellett volna közéjük csapni, amíg mind itt voltak – zsörtölődött a sas.

– Mind csak enni akar. Mit lehet kezdeni ezekkel?

– Amit eddig. Darabokra tépjük és felfaljuk őket – dörmögte a medve.

- Úgy van, meg kell büntetni ezt a haspárti csőcseléket – vicsorgott a farkas.
- Előbb-utóbb meg fogják érteni ők is, hogy mi a jövő útja – zárta le a témát az oroszlán.

Petőfi-év

Az idő megfoghatatlan, az idő a legelvon-
tabb konkrétum. Életünk hordozóanyaga. Benne
élünk, de megragadni, befolyásolni nem tudjuk.
Olyan, mint egy megállíthatatlan futószalag,
csakhogy egyirányú, soha vissza nem fordul. A
világ leghatalmasabb, legbefolyásosabb, leggaz-
dagabb embere sem tud a legkisebb mértékben
sem parancsolni neki. A leghiteltlenebb, legate-
istább ember sem tudja tagadni a létezését, és
nem tud kibújni a hatalma alól. Az idő partján
mindannyian szembesülünk a végtelennel.

Aggódva nézünk a jövőbe: vajon megérke-
zik-e végre a váratlan nehézségeket hozó járvá-
nyos és háborús idők nyomában a béke? Vagy
valamilyen újabb katasztrófa következik? Fag-
gatjuk az ismeretlent azért is, mert mi, magya-
rok 2023-ban nevezetes évfordulót szeretnénk
megünnepelni: 200 éve, 1823. január 1-jén jött
a világra egyik legnagyobb költőnk, Petőfi Sán-
dor. Bármilyen időket élünk is, megkerülhetetlen,
hogy szembenézzünk a talán máig legismertebb
magyar költő emlékével, és feltegyük magunknak
is a kérdést: mit várok én a Petőfi-emlékétől?

Nyilván mindannyian örülünk, ha hallunk, olva-
sunk kevéssé ismert történeteket az életéről, és
a tartalmas programok, kiállítások következtében
igazabb, közelebb képet kapunk az elmúlt évtize-
dekben az irodalomtörténetben és az iskolákban
is meglehetősen sablonosan bemutatott nagy
alkotó személyiségéről. De én leginkább abban
reménykedem, hogy a sok rendezvény arra ösz-
tönzi majd a fiatalokat és az idősebb generáció-
kat is, hogy olvassák, újraolvassák Petőfi Sándor
műveit. Nagy idő az eltelt 200 év, de a költészet
nem évszázadokban gondolkodik. Olyan érté-
keket hordoz, amelyek korokon át érvényesek,
érdekesekek maradnak, és az emberi sors megér-
téséhez szükségesek. Persze hogy jó, ha többet
megtudhatunk Petőfi egykori külső megjelené-
séről, öltözetéről, szokásairól, szerelmeiről, sőt,
akár a róla szóló pletykákból is. De a legjobb,

ha mindebben a saját írásai, versei, úti-
jegyzetei, naplói vannak a segítségünkre. Azt remélem,
hogy nem a látványos (és költséges), immár több
emlékévben megvalósított mozdonyfestés lesz
a legintenzívebb programja a Petőfi-bicentená-
riumnak – nem a külsőségekre koncentrálnak
majd az ünnepi események, hanem arra, aminek
Petőfi Sándor is a legjobban örülne: a verseire,
az életművére. Az életműve tette egyedülállóvá
őt, azt fordították le számos idegen nyelvre, és
fogadták világszerte a szívükbe az emberek. Kül-
lönös, hogy Petőfi Sándor legjava alkotásain alig
éreződnek az eltelt évszázadok nyelvi változásai:
a maga kora nyelvének ezer arcát mutatják írá-
sai, de mivel elsők között hozta be irodalmunkba
a magyar népnyelv közvetlen, ötlettel változatos-
ságát, humorát, érzelme gazdagságát, képességét,
költészete ma is hatni tud ránk. Ezért is nagyon jó
lenne, ha például minden magyar ember – gyer-
mek, felnőtt egyaránt – az emlékévként alkalmából
megtanulna egy-egy Petőfi-verset. Annak is örül-
nék, ha ebben az évben a magyar állampolgári
vizsgán is mindenkinek el kellene mondania fejből
egy Petőfi-költeményt. Nemcsak azért, mert
így közelebről megismerkedne jeles költőnkkel,
de azért is, mert a megtanult szöveg bevésődik
az emlékezetbe, és összeköt a magyar nyelv egy
gyönyörű formációjával, egy páratlan alkotásá-
val. Ismert, hogy az emlékezetünkre, az agyunk-
ra jó hatással vannak a kívülről tudott szövegek:
a tudomány megállapítása szerint a memoriterek
gyermek- és felnőttkorban is fejlesztik, barázdál-
ják az agyat, javítják szellemi képességeinket.
A rendszeres szövegtanulás valószínű legalább
ugyanannyit – ha nem többet – képes tenni szel-
lemi frissességünkért, mint a patikában kapható
vitaminok, étrend-kiegészítők. (Nagy kár, hogy
valami rosszul felfogott engedékenységből a mai
iskolákban egyre kevesebb kívülről megtanulan-
dó verset, szöveget kapnak feladatul a gyerekek.)

És az is nagy eredmény lenne, ha nem Pe-
tőfi Sándor műveit „modernizálnák” a jubileum
alkalmából, mondván, hogy ezáltal vonzóbbak
lesznek a mai ember számára, hanem az emlék-
év műsorai, rendezvényei kinyitnák Petőfi korára
mindannyiunk ablakát: hogy jobban megismerjük
és megértsük a múltunkat, a magyar történelem
egy emlékezetes, sorsunkra máig hatást gyakor-
ló korszakát.

Cédulák XXXIV.

– szent Világ szabadság!

*Ha majd minden rabszolga-nép
Jármát megunva síkra lép
Pirosló arccal és piros zászlókkal
És a zászlókon eme szent jelszóval:
„Világ szabadság!”
S ezt elharsogják,
Elharsogják kelettől nyugatig,
S a zsarnokság velök megütközik:*

– sírni és dadogni kezdenél, jóllehet tudod, nem több mint költői képzelet... a rabszolganepek fogyasztókból szerveződnek, nem lépnek síkra, de némi béremelés fejében – másnap munkába állnak... És még ha ütköznének is „kizsákmányolóikkal”, még akkor is – mihez kezdenének a győzelemmel? Sikerük mind diktatúrába torkollott! Kegyetlen diktatúrába, ahol nem voltak törvények, csak parancsok és még mélyebb rabszolgaság... A költői kép, mint egy álom, de a valóság kegyetlen... '48, te csillag!, miként '56! – a győzelem boldogsága semmihez sem fogható öröm, amelyet azonban a halál követ... és újabb szolgasors. Vastörvény. *Világ szabadság?* Európa ma jobbra *szabad*, megtagadva Teremtőjét – tévelyeg a bőségben... egyik kis népe ilyenkor, március idusán emlékezik, s némi tétova csodálkozással visszanez – mi győztünk volna? Lehetséges lett volna? A költő világ szabadságot mond – de még saját hazánk társnépeivel sem kezdhettünk volna alkuba Bécs ellenében... Világ szabadság – embermilliók akkor is, azóta is karéj kenyeret, maréknyi rizst, bögre meleg levest szeretnének... A szabadság szent adomány, előtte felnősz, ha tudsz – különben csak, mint a gyermek, maradsz babák között... Mégis az ember álmodó, olykor messze néz, s látomása beteljesül...

*A hősokeket egy közös sírnak adják,
Kik érted haltak, szent világ szabadság!*

– *Okuljatok mindannyian e példán. / Ilyen az ember. Egyedüli példány. / Nem élt belőle több és most sem él, / s mint fán se nő egyforma-két levél, / a nagy időn se lesz hozzá hasonló.*

(Kosztolányi)

– elment, és csak találgatjuk, ki volt valójában. Életében rejtőzködött. Néhányaktól hallani, de mint *kiváltságot* említik, meghívást kaptak lakásába. Egyikük szobát emleget, ahol mindössze egy asztal állt középen, rajta szobor, szék sem, szekrény helye is üres, de sok kép a falakon, ő festette. Váratlanul ment el, ha tudott volna, akkor sem búcsúzott volna. Életében vastok falak mögött nyílhatott meg, jobbra önmagának. Félt volna az emberektől – de vágyott utánuk? Válaszát magával vitte, többé nem beszél. Amikor hatalomra került – ridegen döntött emberekről, mintha csak bábukról. Ha ment valahová, inkább kitérték előle. Utóbb, tán jóvátenni, ami általa történt – köszönt. Hangosan, előre. Mintha csak engesztelni akarna azért, amit elkövetett, amíg nála volt a *pálca*, amelyet használt rendszeren. De tapasztalhattuk elégszer, egyszer fenn, másszor lenn, nemigen akad kivétel, legföljebb, ha elszólít a Parancsoló. Lehet, nem a maga életét élte, csak azt, amivé lenni akart. Sokan hiszik, nem választhatunk, mielőtt büntetésül vagy nem – ránk virrad a földi nap. Így van-e, vagy sem, ki tudja? De ha választhatunk utat, melyet azután át- meg átfonnak a Párkák, csomót csomóra kötve – keveseknek marad hely önmegvalósítani. Gúzsba kötve táncolunk többnyire. Aki, mint szirt a habok között, hullámtörő – zord magához, mint másokhoz is. Bűnhődést érdemel? Elismerést, mert a maga útját járta tűzön-vízen átgázolva? Isten a bíró.

– *Hagyd a kacagást, de őrizd meg azt a semmitmondó vidámságot, mely csak annyi, mint hunyorgó fény fodrozódó vízen. / Fűszál hegyén hintázó harmatcsepp, könnyű tánc az Idő peremén: ilyen legyen az életed!*

Régi hindu költő sorai, Rabindranath Tagore útmutatása. De nem követheted, bármily vonzó is. Az idő peremén élni – folyvást hajolni a nemlét felé. Minap videót néztem egy húsz év körüli, szép arcú fiúról, feszültségtől dideregve, mert a belvárosi Tisza-hídon jött át Újszegedről, de odafönt, a híd tetején. S ha ez nem lett volna elég, átkelt az egyik összekötő pilléren is, amelyről ha lezuhan, az úttesten töri össze magát. Mindezt végigfilmezte, a frászt hozta ránk. Bevezetőül valami cigit szívott. Természetesen az ő élete, a maga bőrét viszi vásárra. Barátai kísérték a járdáról is filmezve, majd mikor a korlátról a járdára ugorva leérkezett hozzájuk, nem leplezett indulattal fogadták az örültet. Egy fiatal élet ilyen kockáztatása értelmetlen, bűnös, felelőtlen. Megcsinálta, sikerült neki – de nem boldogíthat. Nézőit sem.

– tanár úr, ez könyv! Az ijedt kiáltás egy főiskolás diákból szakadt föl, amikor meglátta a könyvet, amelyből készülnie kellett volna a következő órára. Nem engedetlenség, csak segélykérés – nem akar ilyen sokat olvasni. Manapság az emberek döntő hányada nem szeret olvasni. Sem sokat, sem keveset. Nehezebb szöveget végképpen nem. Az ezredforduló tájékán még 100 körül volt az irodalom, történelem, filozófia szakokra jelentkezők száma a felsőoktatásban, az idegen nyelv szakok is válogathattak a beiratkozók közül. Ma számos bölcsész tanszéken annak örülnek, hogy az évfolyamindítás alsó határa 5 fő! Mi még az özvíz előtt 120-an kezdtük az egyetemet az évfolyammal. Ma újságírók akarnak lenni, média szakosok leginkább a bölcsészek közül, nagy az érdeklődés a lélekgyógyászat iránt, a természettudományok területén az informatika, programozás vezet. Végül is mindez kell. De ettől még az emberek tömegei nem olvasnak. Kérdeztem kiváló egyetemi professzorom, ki sokunknak volt példa, ismer-e nem szakmabelit, aki verset olvas. Nem író, mert olyat én is tudok, hanem aki olvassa a rímes, rímtelen sorokat. Egy matuzsálem korú bácsit említett, aki azonban maga is követ el lírát. Mellettem Nemes Nagy Ágnes, Faludy, Mécs László verseskötetei. Nem dicsekvés, bölcsészsként végeztem. Bocsánat, itt van még Arany és Homérosz. A régi költők még tisztelték a nyelvet, az olvasót, és valóban verset írtak. Szép szavúak, olyik bölcs ember volt. Elmondtak

olyat, amit te vagy én éppen csak dadogva ki-gondol. Hajdanában nekünk még azt mondták a gimiben, kerülhetsz olyan társaságba, ahol kell a műveltség, különben kinevetnek. Ettől ma biztosan nem kell tartanod, különben is tréfának vennéd. Magad miatt olvas – ha képes vagy rá...

– 81 évvel ezelőtt a szegedi Fogadalmi templomban – a szokásos hófehér menyasszonyi túllruhában és elegáns fekete öltönyben – egybekelt egy ifjú pár, a 28 éves úri szabó és a hasonló korú varrólány. A városban még semmi nyoma a fél éve megindult világháborúnak, különben is, mit számít az a mézeshetekben. Nem sokkal később azonban az ágyúdörgés igenis betört hozzánk, a szabóságot föl kell adni, Reich Erzsébet elbocsátja a varrónőket – hogy ne vigyék el katonának, a szabó bemenekül a vasúthoz. Vonatkísérő lett, a tehervonatok végén, nyitott fülkében utazik, és ha a mozdony fékez, ő is tekeri a fékkereket. Születik öt gyerek, az első gyermekbénulást kap, a másodikat magához szólítja az Ég. Jönnek az ötvenes évek, a jegyrendszer, a 25 dekás napi kenyérfejadag. '56 forradalma idején apa vasutassapkájáról letépi a csillagot, a szomszéd följelenti, de megússza. Anya, amíg otthon van, megfőz 10 hektoliter zsírtalan, üres krumplilevest, számolatlan lábas krumplis és grízes tésztát, hordószám paradicsomos káposztát, és hoz napi két kiló kenyeret, amelynek a felét lekeni vacsora előtti zsíros kenyérnek. Az estebédek maradékát másnap reggel kitörölgetik a lábas fenekéről, iskola előtt. Időközben a négy gyerek a szülőknek fölfoghatatlanul gyorsan felnő, elvégzik a gimnáziumot, és az egyetemet is, felvételüknél munkás származásúak. Amikor felnőttkorba léptek, a telefon idegen volt számukra. Ma unokáik tankönyvet sem használnak – *benne van a gépben*, az meg a zsebben, de inkább a kézben. Az ifjú szabó és a varrólány – nem ismerne rá erre a világra, amely pedig az övék is volt valaha – gyermekeik is csak dadogva...

– a világ, amelyben élünk, s amely valame-lyest tán miénk is, szóval világunkban egyre kevésbé kelendő a rend. Nem a zsarnok kiskirályok rendjéről beszélek, mert ők azt szeretik, de nagyon – légy jó alattvaló! Persze demokratikus köntösben, de azért csak állj haptákba, ha

feléd pillant. Nem erről, a belső rendről beszélek. Korniss Péter Kossuth-díjas fotós, a nemzet művésze azt mondta, régen egy parasztember legfőljebb katonáskodása idején hagyta el faluját – ma csángók dolgoznak Budapesten vagy éppen Spanyolországban. A képernyőn akkor is bemegy hozzájuk a világ, ha nem szeretnék. A csángó kislány *górkó*ival a lábán akart magáról egy képet, ehhez ragaszkodott. Nem arról van szó, az jó volt, ez rossz. Különbben sem lehet már visszafordítani az időt – ez van. Nem kell lelkesedni, de ez jött ránk. A jövő? Bármi lehet, világpolgárokká lesznek az unokák, nem is lesz falu, mindenki a városba megy lakni, élni, megszűnnek, fölbomlanak a nemzetek, valami keveréknnyelven beszélnek, a tudatlanság kötelezővé válik – jönnek a gépek. Ha elsüllyedünk... majd az a rend uralkodik... továbbra is Amerika, Kína, a nagyok irányítanak, a szép lelkeknek nem osztanak lapot. Másképp lesz? Akik megérik, meglátják. Jeleit akár már holnap is fellelhetik...

– Gréti néni igen közel jár a 100-hoz, már évek óta egy szeretetotthonban lakik, rosszul lát, és valamelyest a hallásával is gond van. Jobbára rádió szól nála éjjel-nappal, mivel már hosszabb ideje nincs szobatársa. Amióta járvány van, nincs látogatás, telefonon beszél barátnőivel, de mert azok is öregek, ezek a telefonok is ritkulnak. Térdfműtéte volt nemrég, előtte sem igen sétálgatott, azóta csak a legszükségesebbeket. Egy ismerősének most mégis azt mondta, egy kicsit ábrándosan – ha Isten megengedi, ő még szívesen élne pár évet... *Te rongyos élet, bolondos élet... Te rongyos élet, bolondos élet! / Mitől tudsz olyan édes lenni, mint a méz?*

– Gyula bácsi lábát vagy 30 éve levágták, eleinte mankóval billegett, máskor fölötötte a mülábát. Pár éve azonban ágynak esett, ki se nagyon kelt. Feleségével ötven éve éltek együtt, az asszony is betegeskedett. Sokszor mondogatták – együtt szeretnének elmenni. Amikor a néni rövid szenvedés után átkelt azon a sötét vízen, ahogy a régi görögök mondták – a bácsi nagyon ment volna. Azután, éppen két héttel felesége halála után lehunyta pilláját ő is. Isten meghallgatta kérésüket. Folyton mondta, megy az asszony után, újra együtt lesznek... Úgy van-e ott, vagy sem, majd megtudja, aki odaát lesz...

– a házasság, mint minden emberi kapcsolat – titok. Mármint a belvilága. Amit kifelé mutatunk, sokszor csak púder. Nem azért, mert titkoljuk, hanem személyes ügynek tekintjük – másra nem tartozik. A celebeket leszámítva – vajon miért tartozik rám a bulvárlap címlapján megosztott hír, hogy Vivienék mégis válnak, pedig *álomesküvőt* tartottak, és van egy gyerekük is... Valójában a „dicshimnuszokat” sem kedvelem, hogy milyen boldogok stb. Öreg barátom áldó imádsággal emlegeti egykori felesége nevét – akit azért olykor-olykor kihagyott az életéből. *Kezdetek el élni, hogy legyen mit mesélni...* Embere válogatja. Ha képesek vagytok emberi módon beszélni egymásnak, s ha ettől nem is változtok, de ő is, meg te is meghallgattátok egymást – már történt valami. Egyszer *belezúgtam* valakibe, természetesen házasként. Meg sem próbáltam ellenállni, olyan gyönyörű volt. Boldogan sodródtunk az árral... tudni sem akartunk házastársaink fájdalomáról. Utóbb, annyi év után kérdelem: megérte? Nincs válasz. Az emberi érzések erejét, a vágy vonzását nem lehet mérőrud mellé állítani. Talán még tudatos döntést sem hozhatsz minden helyzetben. Egy időben azt kérdezte tőlem: tudsz jobbat? Természetesen nem! Furamód, szerelmünk magányossá tett. Rajta kívül – senki. Aztán nagy keservesen véget ért. Embertelen fájdalommal. Amikor kimondtuk a holtodiglant – együtt indultunk a hegyre... *volt víg napunk elég – John Anderson, szívem, John...* A régi költő, Robert Burns még tudott verset írni, nem tehet róla, de a világ időközben eszement módon megváltozott! A házasság is, melyet tömegek a munkájukkal kötnek. Marad-e még hely szívükben a szerelemre...

– *Emlékezet,*
most azt hiszed, volt, most meg azt hiszed, hogy nem létezett.

[...]

Emlékezet,
tebenned él és van, de hogyha meghalsz, elvész veled.

Kosztolányi szavai, de korábban soha nem is olvastam, csak most találtam versei között, amikor már-már időszerű, kivált a bennem is fölhalmozódott élménytömeg közelít ahhoz, hogy elvész. Ez a világ rendje, ne légy érzelgős, eddig

még elment mindenki emberfia, egyedül Jézus támadt föl. Igaz, emlékezeted hullámzik, mint a folyó, egyszer a fölszínen lebegnek tárgyai, más-kor mélyen alásüllyednek. Gyermekkorod élményei... mezítláb tapickoltál a ház mögötti téglaköveken... azután a Tisza-töltésen, Újszegeden, ott a vastorony alól néztél föl a csúcsra... a parti homokban jártál, mindenütt mezítláb... Mikszáth azt írja egyik hőséről, amikor tótul beszélt, ez neki olyan volt, mintha mezítláb járna... Az illető nemes, nemzeti férfiú, Kozsehuba Tivadar volt, az imént megnéztem. Ez megmaradt a fejemben, bezzeg megannyi tényleg fontos név, dátum elúszott valamerre... nevek, emberek számosan voltak, ismertük egymást, mintha köd mögött... Ezért az emberi történelmet sem lehet elmesélni, hisz a tengersok szerelem, találkozás, csalódás, hazugság, halál, fájdalom – elveszett az időben. Isten megőrzi ezeket? Utóbb azt mondja majd – *íme, az ember!* Nem tudhatjuk, csak élünk, jól, rosszul őrizve múltunk, s egyszer elmegyünk. Nyomtalanul? Te is?

– öreg barátom, sok száz, több ezer sikeresen elvégzett műtét után, évtizedeken keresztül megrögzött operabarát – most kiakadt a dalos vetélkedő zenéin. Dallamtalan, nélkülöz minden vonzó muzsikát, értelmetlen szóvégű, feltűnésre törekvő. Nem is sorolom tovább panaszait. Kis töprengés után Theodor Adorno neve bukkant föl bennem, a 20. század legjelentősebb zeneértőinek, gondolkodóinak egyike. Egy helyen azt a kérdést teszi föl, számomra is érthető módon, vajon milyen alapon mondjuk azt, *komoly*, magasabb művészi értéket hordozó zene és nem... A slágert negyedmilliónyian fütyörészik, a klaszszikust ennek töredéke... Nem kérdezi egészen komolyan, de annyira igen, hogy egy kicsit megálljunk. Vajon a mai daltulajdonosok (Dinnyés Józsi) is szeretnék, ha nótáikat énekelnék, csak úgy dúdolnák rajongóik? Szörényi Levente dalát úgy *közvetítette* a tévé ('60-as évek), hogy a garatig hatolt a kamera... *a mert még fáj, fáj minden csókod* mégis sláger lett. A zene tükrözi a kor életérzését, melyben születik. Fred Hoyle kiváló csillagász Beethoven-muzsikával bűvölte el a fe-

lete felhőt, én ma Mike Oldfield és Jean-Michele Jarre zenéit küldeném. Dallamos, vidámító, szívhez szóló zene a lélek mélyén fogan, kivételes adomány, Mozart, az isteni gyermek birtokolta, mint a *Szeptember végén* költője... Kiváltságosok. Mások ébren tartják vágyad a zenére. Ők is fontosak, ha ismerik helyüket abban a környék-ten világban, ahol csak a produktum számít, és tinik ítélnék – dúdolják-e dalod?

– kamaszkorú voltam, még nem borotválkoztam, de nőtt a szakállam rendesen, mi akkoriban még szűzen nőttünk föl, sört is csak az érettségi banketten ittam, keserű volt, szóval a gyermekbénulás-járvány elért, így magas szárú cipőt viseltem. Azt suvickoltam rendesen a folyosói ablaknál, és volt rajta mit fényezni... Aznap este bál volt a Radnótiban, s engem mint „maródit” tornából felmentve, talán Zsedényi tanár úr szava, a pénztárba osztottak be, a belépőt szedtem. Próbálom felidézni az árát, de nem megy, olyan 10 Ft lehetett, de ha soknak tűnik, mert akkor volt 3,60 a kenyér, akkor csak 5 volt. Azért kaptam ezt a bizalmi posztot, a portás helyét, mert úgysem táncolok, hasznosítsam magam, ha már odajárok. A feladathoz öltözve, apám varrta, átigazított vasutaszakóban és fényesre suvickolt cipőben, bár azt úgy sem látták, szedtem a pénzt. Bizalmi poszt. És ahogy ott dolgozok az ablakban, kefe, paszta, emlékszem, olyan kis riglis fémdoboz, meghallottam a zenét. Nem tudtam, ki a szerző, a címet sem, csak a zene áradt felém, olyan erővel, hogy egyszeriben mindent elárasztott. Valami áradó, eleinte messziről érkező, mint közelebb-közelebb dübörgő tenger, zúgott felém, senki nem tudta volna megállítani... ünnepi készülődésem jelentéktelenné vált, a zene magával ragadott. *Ravel: Bolero* – Valaki más is jelen van, és most megmutatkozott... Kosztolányi sem mond Róla többet...

Bizony, ma már, hogy izmaim lazúlnak, úgy érzem én, barátom, hogy a porban, hol lelkek és göröngyök közt botoltam, mégis csak egy nagy, ismeretlen úrnak vendége voltam.

Bűnösök és bűnösebbek?

Naplójegyzet

„Keressed a valót! Ez intés vizsgálatra int [...]. Ki valót keres, annak lehetséges önhibáját elismerni, s mástól tanulni. Emberek közt ritka kincs, de a kincsek közt nem utolsó.”
(Kölcsey Ferenc)

Múltunkon, jelenünkön, még inkább jövőnkön tűnődtem a magyar kultúránk napján, már az istentisztelet alatt, a IX. zoltárunk, a nemzeti imánk, a himnuszunk éneklése közben, s utána is Újvidéken – amely az elmúlt esztendőben Európa (egyik) kulturális fővárosa volt –, a Darányi-telepen... Vegyes érzésekkel ültem be az autóba, folyton arra gondoltam: milyen kép tárul elém az elmúlt években sokat vitatott, esetenként ellenszenves/ellenséges, olykor felületes véleményeket kiváltott, az 1944/45-ös ártatlan áldozatok emlékére tervezett emlékmű már elkészült talapzatánál és környékén? Az elmúlt hetekben ugyanis néhány civil szervezet, sőt magát „demokratikusnak” minősítő párt is az emlékmű felállítására ellen szólt ismételtelen. Olyannyira, hogy Újvidék városa egyelőre felfüggesztette a már jogerős döntésének megvalósítását...

Azon kapom magam, hogy a *Parainesis* (Intelem) felvezetőül idézett sorai mintha átsegítenének vívódásaimon időszerűségükkel. Bátorítanak az elmúlt hetekben lejegyzettek rendezésére. Önmagam/önmagunk újfent vállálására a Kárpát-medencében, a nemzetek/népek/entitások tengerében, szűkebb-tágabb régióknk, égtájunk alatt. Itt, a Délvidéken/Vajdaságban. Csak nemrégén kaptam ajándékba az Aracs szerkesztőségétől néhány korábban az Aracs Könyvek sorozatban megjelent könyvet, köztük a *Parainesist* (2007). Újra rá kellett döbbenem: mennyi mindenről maradhatott le a nemzedékek zöme csak az elmúlt száz esztendőben, köztük nemzedékünk... Hiánypótló volt megjelenésekor Szabadkán – s lenne továbbra is – a *Kiskönyv*, „a bölcséleti kis káté”, amelyet elsősorban az érettségizők kaptak ballagásukkor. (Amíg a készlet tartott. Jó lenne megszívlelni és meghonosítani ezt az Aracs-kezdeményezést!) Gubás Ágota

szerkesztő előszavában olvashatjuk, hogy Kölcsey unokaöccséhez, Kölcsey Kálmánhoz írta (1834), de valójában „az ifjúságnak szánta élete erkölcsfilozófiai, végakaratszerű összefoglalását [...] szellemi-erkölcsi végrendeletét. [...] Vajon 170 év [most már 189 – a sz. m.] múltán van-e értelme újra közölni ezt a remekművet, mely a reformkor aktív humanizmusát hirdeti? Igen, van. Soha ennyire aktuális még nem volt Kölcsey intelve, egyenesen a mai magyarokhoz szól, akik már elfeledték, mit jelent a **haza, a nemzet, az erény, a köz(össég) szolgálata**. A mai fiatalokat arra tanítja meg, hogy miként teljesítsék ki magukat, mai szóhasználattal: **hogyan valósítsák meg önmagukat, de nem öncélúan és másokat eltipróan, hanem a család, a szülőföld, a haza, a nemzet s ezen keresztül az emberiség szolgálatában.**”

Bizonyos, hogy összetett feladat vár mindannyiunkra, főleg intézményeinkre, amelyek az ifjúság nevelésével, tanításával foglalkoznak. A beavatottak már egy ideje kongatják is a vészharangot. De nem egyszerű a legalább több mint egy évszázada tartó meghamisított, megtévesztő vagy elhallgatott történelmünk hivatalos tanításán változtatni. Ezt nap mint nap, újra és újra megtapasztaljuk. A trianoni békediktátum idején vagy a második világháború alatt, majd a zsenge béke első éveiben, de főleg az utána született nemzedékek a „palackba visszazsúrt szellem” időszakában nőttek fel. El kellett hallgatni, hogy kiket lőttek folyóinkba, hogy miként tűntek el az árulkodó vértanújeleket, hogy mit is rejt a tömegsírokba be(le)betonozott igazság. A bennünket ért „kisebb” sérelmek ellenére – amelyeket szüleink igyekeztek azonnal elsimítani, ha el mertük mondani nekik – a „jól átgondolt”, agyafúrt tanterveknek köszönhetően hinni sze-

rettünk volna az „igazságosabb világ születésében”, amelynek immár mi is részesei lehetünk... Keserű gondolatok. Vajon hányan lehetünk, akik nyíltan fel merjük vállalni az őszinte szembenézésre, és ha kell, a szembeszegülésre készítő megszólalást? És mi van a gyermekeinkkel, a meg- és a meg nem született unokáinkkal – a jövő nemzedékeivel? Pontosabban a megmaradásukkal, a szülőföldünkön való emberhez méltó életükkel, gyarapodásukkal? Hiszen az újabb tantervek sem kecsegtetnek semmi jóval. A „bűnösök között vannak, lesznek bűnösebbek”? De erről később, az 1944/45-ös megtorlások tervezett újvidéki emlékműve kapcsán.

Nem tudtam elhallgatni ezt sem a '90-es években kirobbant háború (amelyben Szerbia hivatalosan nem is vett részt...) 30. évfordulójának jegyében (elnyésző sajtóvisszhang kíséretében) megtartott megemlékezéseken Adán, Belgrádban, Újvidéken, Oromhegyesen, Óbecsén. Mint-hogy azt sem, hogy a második világháború talán mindmáig be sem fejeződött. Ha nem így lenne, nem következtek volna be az újabb népiirtások az őshonosnak számító, jó néhány évszázada szülőföldjükön élő, itt szocializálódott nemzetek ellen. A ténylegesek és a lelki genocídiumok a (volt) délszláv térségben... Néma csend fogadta az újabb, „ellenőrizetlen vonulásokra” vonatkozókat is, amelyeket kénytelen elszenvedni az ország lakossága a számukra/számunkra más kultúrából érkezettek részéről, akiknek zömét fiatal, életerős férfiak képezik. Mi délvidékiek/vajdaságiak – főleg az északi határ menti sávban, településeken élők – „csak” az itt immár tizennyolcadik éve zajló, félelmet keltő, egyre fokozódó indulatok, zaklatások, az utóbbi években, hónapokban történt tűzfegyveres (?) összecsapások következményeiről, a migránsok (eddig) egymás közti leszámolásairól értesülünk. Jobbára csak a magyarországi médiából s a kiélezett helyzetekben olykor a hazai médiumokból... Jóllehet a határ szerbiai oldalának, valamint az egész országnak a biztonságát a szerbiai karhatalmi erőknek kellene szavatolniuk. Mint tapasztalhattuk, az időnkénti razzizációik (a legutóbbi Zombor és Szabadka környékén) nem szüntették meg a tarthatatlan állapotokat, az ott élők továbbra is veszélyeztetve érzik magukat. Mégis, az újabb országközi tárgyalások határozatai megvalósulá-

sának eredményeit, miszerint a kérdéses szerb–magyar határt a jövőben közösen védik a szerb, a magyar, az osztrák illetékes szervek, reménykedve várjuk valamennyien, a térségben élőkkel együtt. A migránsok váltakozó számának és az újabb kihívásoknak, az Ukrajnában egy éve dúló, kíméletlen háborúnak, Oroszország támadásai következményeinek ismeretében nem véletlenül szeretnénk bízni döntéseik hitelében. A szerbiai menekült- és migránsügyi rendészet adatai alapján 2022-ben 119 127 migránst regisztráltak a befogadó központokban, egyharmaddal is többet, mint 2021-ben. A legtöbben Afganisztánból, Szíriából, Pakisztánból, Marokkóból érkeztek – jó részük papírok nélkül... Az Ukrajnából és újabban Oroszországból, a hivatalos határátelőkön érkezettek számára vonatkozóan nincsenek megbízható adatok, a hivatalos szervek is külön kezelik ügyüket, amennyiben azt a menekültek igénylik.

Elsuhan mellettünk egy ukrán vagy orosz rendszámotlájú autó, felségjelzés nélkül. Csak feltételezzük, egyik vagy másik lehet. Gyakran látni hasonlókat az utóbbi hónapokban székvárosunk utcáin – jegyezzük meg, miközben az 1944/45-ös ártatlan áldozatok emlékművének talapzatához közelítünk.



A Darányi-telep kezdeténél a rögtönzött kerítések óriás pannói, a tervezett többszintes lakótömbökkel, már messziről jelzik: ebben a városrészben kezdődött el a Limán 5 városrész építése. Az újabb terveket is közszemlére tették, azok nem maradtak visszhang nélkül, főleg az évszázadok óta itt élők leszármazottainak körében, akiknek veteményeskertjeiből még mindig

jut az emeletes házakban lakók asztalára is... A félfordulat, a 2000-ben bekövetkezett erőszakos hatalomváltás után többször is megváltoztatták a Darányi-telep rendezési, építési tervét, aminek következtében már néhány emeletes ház is épülhetett a régi földszintesek helyén. Már ezeket is rosszallóan fogadták a telepiek, alig hihető, hogy ellenvéleményüket most majd meghallgatják a „haladó” honatyák. S végül mégis felhúzzák az újabb befektetők a nyolcemeletes épülettömböket a Darányi-telepen. A néhány hónapja napvilágot látott terv ezeket is engedélyezné.

Mély hallgatás övezi viszont a Limán 4 és a Limán 5 között elterülő kis tér, parkkezdemény további terveit, ahol az 1944/45-ös ártatlan áldozatok emlékműve áll(na) majd. Emlékeztetőül: nagy hirtelenséggel elcsendesült az elmúlt év végén és az idei kezdetén az emlékmű kapcsán nagy vihart kavart, magasba csapó hullámokat előidézett vita. A miértekre alig hangzik el mérvadó válasz. Annyi viszont bizonyos: a városi önkormányzat idei pénzügyi tervében nem szerepelnek az emlékműre vonatkozó tételek. Nem is szerepelhetnek, hiszen annak felállítását be kellett volna fejezni az elmúlt év végéig...



Az emlékmű bekerített talapzatának közelében, az Ivo Andrić és az 1300 káplár utcák kereszteződésénél parkoltunk le. A Duna irányából fújó enyhe szélben hajlongva integettek felém a partot övező fák ágai. Susogásukban volt valami, szavakba nem is önthető – megnyugtató. Mint ha tompítani szeretnék volna az értelmetlen viták generálta, olykor bennem is felcsapó indulatokat, hogy méltón, kellő tisztelettel közelítsem meg az elolvadt első hó következtében könnyezőnek

vélt, berácsozott talapzatot. Vajon tudunk-e valaha itt kegyelettel emlékezni?

Hova vezetnek felemás ismereteink, a félrevezető történelemtanítások, amelyek szem elől tévesztik, hogy évszázadok óta (hogy csak az utóbbi évezred sokoldalú tanulságait vegyük alapul) élnek tájainkon is a népek/nemzetek együtt vagy egymás mellett? Ha a politikai rendszerek tanításai nem az „alárendelés”, hanem a „mellérendelés” szellemében íródtak volna emberöltőkön át (mondjuk, csak az első és a második világháborút követően), vajon állhatna-e már emlékmű Újvidéken az 1944/45-ben ártatlanul kivégzett magyarok, németek... emlékére?

A parton állva bennem érzem a Duna vizének hullámzását. Még a folyónktól is szembenézést, megbékélő megbocsátást, tartást, alázatot tanulhatnánk (a környezetünk óvását is ideértve), csupán a természet íratlan törvényeinek betartásával. A folyónktól, amely megkülönböztetés nélkül hullámsírja lett valamennyi, a természet előidézte vagy az erőszak, a háborúk kirobbantotta tragédiák áldozatainak, mártírjainak a történelem folyamán. 1942-ben és 1944/45-ben is, és sok minden másnak is... Belefeledkezem pillanatokra a partot nyaldosó víz lelkeket simogató játékába. Mellé guggolva már ujjaimról csorognak alá békés csöppjei. Itt, a part közelében most minden szelídebbnek tűnt, tompítva a megannyi *miért* élet. De tudjuk-e, lehet-e vagy szeretnénk-e immár két-három emberöltő után csupán egy nézőpontból megközelíteni a még mindig fájdalmasan belénk maró, esetünkben 1942-höz, 1944/45-höz fűződő kérdések zömét?

Az egy emberöltőnyi idő előtt palackból kiszabadult szellem ezernyi csápjá megannyi, jórészt tudatlanságból eredő csapdával fenyeget. Viszszakényszeríteni már lehetetlen, s nem is volna jó. Vele, vagyis az akarva/akaratlanul közös történelmünkkel való őszinte szembenézés jelent(het)ji a megbékéléshez vezető utunkat – a jövőnket. Mindaz, ami Újvidéken, Európa kulturális fővárosában tavaly történt az ártatlan áldozatok emlékműve kapcsán, szavakkal alig minősíthető. Méltatlan lenne mind a mártírokhöz – mártírjainkhoz –, mind az európai kulturális címhez. Bár csak zárójelben jegyzem meg: a mindennapok polgárai alig érezték e nemes elismerés jelentőségét – az utcákon, a terek egyikén-másikán csak serény

építkezéseknek, magasba nyúló daruknak lehetnek, lehetnek továbbra is szemtanúi, a nagy léptékekkel (át)alakuló városban...

Megtörténhet, hogy Újvidék egy napon csak emléke lesz önmagának? Látványra és lélekben is? A kérdés inkább költői... Nyugtatón önmagam. A vihart kavart év eleji történések tükrében a vélhető válaszkeresést „...*az igazat mondd, ne csak a valódit, / a fényt, amelyetől világlik agyunk, / hisz egymás nélkül sötétben vagyunk*” (József Attila: *Thomas Mann üdvözlése*) – idézet jegyében kísérlethetjük meg. Mindaddig, amíg elbeszélnek egymás mellett mindennapjaink szószólói, a hivatásos történészek, az értelmiség egy része, tapodtat sem juthatunk előbbre a közönségnek nevezett úton.

Bűnösök és bűnösebbek? Lesújtóan, ismét félelemkeltően hathatnak a '42-es és a '44/45-ös tragikus történések kapcsán újfent felkorbácsolt indulatok, a hivatalosan és nem hivatalosan elhangzottak. A razzia – amelyet az idej megemlékezéstől pogromnak neveznek a „megmondók” – és a megtorlások ártatlan áldozatait mintha továbbra sem lehetne együtt/egyszerre említeni. Pedig minden ártatlanul kiontott vérről egy emberélettel lett kevesebb. Lettünk mi valamennyien kevesebben...

Azt, hogy mi történt 1942-ben a Délvidék egy részének újbóli felszabadulásakor, vagy ahogyan a jugoszláviai/szerbiai történetírás jelentős része jegyzi: Vajdaság megszállásakor, a razziák napjaiban, már kisiskolás korunkban meg kellett tanulnunk, míg a zsenge „béke” első hónapjaiban végrehajtott kegyetlen megtorlásokat mély hallgatásba burkoltatták a „győztesek” rendeletei. Emlékeztetőül idézem a már közismerteket a lejegyzettek közül tömörítve: A *hideg napok, a délvidéki vérengzés* 1942. január 4-én a Sajkásvidéken, Zsablyán kezdődött a Magyar Királyi Honvédség nagy, partizánellenes „tisztogató akciójával”. A térségben néhány nap alatt felszámolták a partizánsoportokat. Az önhatalmú intézkedések következtében azonban a vérengzés kiterjedt Csúrog, Zsablya, Mozsor, Óbecse polgári lakossága, jórészt a zsidók és szerbek ellen, majd Újvidéken folytatódott. A várost január 20-tól hermetikusan lezárták, és statáriumot léptettek életbe. A vérengzés január 23-án kulminálódott, amikor a nyílt utcán lőtték halomra

az embereket: szerbeket, zsidókat, cigányokat... Más civileket, nőket, gyerekeket, öregeket is, teherautókon vitték a Duna-partra, és a jeges vízbe lőtték őket... A razziák áldozatainak számáról több adat ismert. Vélhetően pontosak lehetnek az 1944-ben készült honvédségi statisztikák, miszerint 3340 személyt, köztük 1238 nőt, gyermeket és időset lőtték agyon. Közülük 2550-en szerbek, 743-an zsidók voltak... A túlélők és a helybeliek vallomásai alapján Bajcsy-Zsilinszky Endre országgyűlési képviselő, a kormánypárt konzervatív vezetője és Bethlen István gróf, volt miniszterelnök interpellációjára a Parlament vizsgálatot indított. A nyilvánosságra került vérengzés hatalmas felháborodást váltott ki. A vétkes katonai vezetők felelősségre vonása 1943 végén következett be... Az újvidéki razzia miatt indított büntetőeljárás példa nélküli a második világháború történetében, mert a háború alatt Magyarországon kívül sehol sem vonták felelősségre, ítélték el a fegyveres erők tagjait polgári személyek ellen elkövetett atrocitások miatt. A drákói ítéleteket mégsem lehetett végrehajtani, mert az SS titkosszolgálat a halálra ítéleteket kimenekítette Németországba. Magyarország német megszállása, 1944. március 19. után a megszálló csapatokkal együtt tértek vissza Magyarországra. A második világháborút követően Magyarországon ismét, majd Jugoszláviában is elítélték a délvidéki razzia legfőbb felelőseit. A magyarországi népbíróság az akkori hatályos jogszabállyal elentétben a felelősöket kiadta Jugoszláviának, és 1946-ban Újvidéken és a Sajkásvidék falvaiban nyilvánosan kivégezték őket. Az alacsonyabb rangú magyar katonai és rendőrtisztek közül is többen hasonló sorsra jutottak.

A „hadilábon álló” béke időszakában, a második világháborút követően, miután a Délvidék-re/Vajdaságba bevonultak a partizáncsapatok, 1944. október 17-én bevezették a katonai közigazgatást – 1945. február 1-jéig tartott. Ebben az időszakban kezdődtek meg a partizánalakulatok kegyetlen megtorló akciói, főként a németek és a magyarok ellen. A németekre vonatkozóan viszonylag pontos, mindent felölelő adatai vannak a Duna menti svábok egyesületeinek Németországban. A magyarokra vonatkozóak máig vitatottak, hivatalosan továbbra is minimalizálnák a megtorlások áldozatainak számát... Egyes

adatok szerint a kivégzések tömegesek voltak, a számuk meghaladta a negyvenezret, mások szerint legalább húszezer magyar áldozata volt. Mint tudjuk, Csúrog, Zsablya és Mozsor magyar lakosságát háborús bűnössé nyilvánították. Aki- ket nem végeztek ki, azokat koncentrációs tábor- ba hurcolták... Emlékeztetőül: Ezekről a meg- torlásokról Jugoszláviában 1990-ig nyilvánosan nem lehetett beszélni, míg Magyarországon az 1942-es razzia során elkövetett bűncselekmé- nyekre szinte azonnal fény derült. Sokat írtak róla, Cseres Tibor *Hideg napok* c., 1964-ben ki- adott regényét megfilmesítették, Kovács András rendezésében. Most már azt is tudjuk, a jugo- szláviai hatalom, a történészek egy része ezt is a megtorlásokat túlélte, a szülőföldjükön maradt magyarok ellen igyekezett fordítani, ezzel is nö- velve büntudatukat/büntudatunkat a háború alatt történtekért.

Az elmúlt 33 évben napvilágra került kutatások, a nyilvánosan vállalt tanúvallomások, a megtor- lásokat túlélte hozzátartozók visszaemlékezései, a megjelent írások, könyvek, dokumentumok – mind-mind a szembenézést segítenék, szorgal- maznák, ha lenne rá őszinte befogadókészség. Kölcsonösen. Az aktuális politika tévesen, sok- szor viszonydakként értelmezte az újabban feltártakat. Ha nem „egyoldalú” szemléléssel közelítenének a kérdéshez, hanem a történetek felelősségteljes vállalásával, akkor a régiókban élő valamennyi nép/nemzet megbékélése, tartós biztonsága felé haladhatnánk. Jelen esetünkben úgy tűnik, nemhogy közelítenénk feléjük, hanem egyre távolodunk e nemes (sokkal inkább naiv?) törekvésektől. A félfordulat, 2000 után voltak ugyan hivatalos kezdeményezések, de ezek fél- bemaradtak. A vajdasági képviselőházban pl. 2001 elején tényfeltáró bizottság is alakult az 1941–1945 között történetek feltárására. A bizott- ság tagjai már ekkor összegyűjtötték a hozzáfér- hető dokumentációt az archívumokból, valamint feljegyezték a túlélők, a hozzátartozók vallomá- sait. Teleki Júlia tartományi képviselőnek, a tény- feltáró bizottság tagjának kutatásra vonatkozó ja- vaslatát viszont elvetette a tartományi parlament. A javaslat szerint külön kellett volna választani a háború alatti és a háború utáni áldozatokat. Az 1942-es razzia idején háború volt, 1944 őszén, amikor a megtorlások, a likvidálások kezdődtek,

már nem volt háború. A bizottság sem tudta be- fejezni tényfeltáró munkáját, mert lejárt a man- dátuma...

A(z) (el)vitatott újvidéki ártatlan áldozatok ter- vezetett emlékműve kapcsán még néhány meg- határozó eseményt eleveníték fel. Sokat vár- tunk a megbékélés folyamatát elősegítő, a múlt (1941–1948) feltárására alakult Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottságtól (2010–2018) is. Mai ismereteink alapján úgy tűnik, folytatnia kel- lett volna a munkáját... Noha kétségkívül vannak eredményei, de éppen ezek jelzik a további fel- tárások indokoltságát. Korábban pl. a vajdasági/ szerbiai történészek az atrocitások, a népi- rásnak minősíthető likvidálások, a magyarellenes megtorlások mintegy ötezer áldozatáról beszél- tek. A bizottság által feltárt adatok, az írott doku- mentumok, névsorok alapján hétezerre tehető az azonosított kivégzett magyarok száma. Sajnos, az Újvidéken és Zomborban végrehajtott ma- gyarellenes vérengzésekről nem találtak írásos dokumentumokat. A túlélők vallomásai, a holtta nyilvánítások, az anyakönyvi adatok alapján szá- muk megközelíthette az 1500-at, mindkét város- ban. Az ily módon végzett kutatások alapján Vaj- daságban, a bizottság szerint, megközelítően 14 ezer magyart mészároltak le ártatlanul, a katonai vezérkar rendeletére, Josip Broz Tito utasításá- ra. Újvidék vonatkozásában Matuska Márton *Az elhallgatott razzia – Vérengzés Újvidéken (1944– 45)* c. könyvében 305 kivégzett magyar nevét je- lentette meg.

Egy emberöltőn túl történelminek minősül, hogy Matuska publicista *Negyvenöt nap 1944- ben* c. folytatásos tárcáját 1990. október 14-én kezdte közölni a Magyar Szó. Emlékeztetése- k a szintén 1990 őszén kezdődött nyilvános meg- emlékeztetések Délvidéken/Vajdaságban. Az első gyertyákat Temerinben, a temetőben, a tömeg- síron gyűjtötták meg a hozzátartozók mártírja- ik emlékére. Újvidéken mindenszentek napján száz fakeresztet helyeztek el a katonatemetőben az 1944/45-ben ártatlanul kivégzett magyarok emlékére („ismeretlen tettesek” az éj leple alatt eltűntették őket...). Csúrogon a dögtemetőben elföldelt magyar mártírokra először 1994-ben, a kíméletlen megtorlások 50. évfordulóján, ha- lottak napja előtt fakeresztállítással emlékeztek meg, Teleki Juliának a szervezésében. A keresz-

tet a néhai Légvári Sándor ácsolta, amelyre csak azt véste: *Édesapáinknak 1944–1945.* Abban az évben leplezték le, szentelték meg Szabadkán a *Vergődő madár* emlékművet a likvidált magyarok tömegsírjánál. Azóta több más városban, településen emlékhelyeket hoztak létre a jelöletlen tömegsírokon, de még mindig van mit tenni, hogy valamennyi ártatlanul kivégzett áldozatra méltón emlékezzen az utókor.

Az idén, június 25-én és 26-án lesz tíz éve, hogy Belgrádban, majd Csúrogon megtörtént a (kissé elszietve) történelminek minősített megbékélés a szerbek és a magyarok között. Erről akkoriban nagy terjedelemben számolt be mind a magyar, mind a szerb média (összefoglaló naplójegyzetem az Aracs 2013/4. számában). Remélni szeretnénk, hogy ezúttal nem ismétlődik meg a felemásra sikeredett megemlékezés a „megbékélés” ötödik évfordulóján. Az, hogy valójában mi történt 2018. június 22-én Csúrogon, Teleki Júlia visszaemlékezéséből tudjuk. Az addig is számtalanszor hangsúlyozott véleményének, miszerint *„egyaránt el kell ítélni mindazt, ami 1942-ben és ami 1944/45-ben történt”* – hatványozódott a jelentősége. A megemlékezést a nevezetes évforduló alkalmából csak a Topalov Emlékmúzeumban, a '42-es razzia szerb áldozatainak színhelyén, az egykori Topalov-raktárban tartották meg a hozzátartozók, a magyarországi és szerbiai, vajdasági egyházi és világi méltóságok jelenlétében. Mély hallgatás övezte viszont az 1944/45-ben ártatlanul kivégzett, a dögtemetőben elföldelt csúrogi és környékbeli magyar mártírok emlékére emelt, a raktármúzeummal egy napon felavatott és ökumenikus szertartással megszentelt szoborkompozíciót. Koszorút is csak Teleki asszony tett rá, és csak ezt követően ment a megemlékezésre.

Immár a történelem is jegyzi: Csúrogon, a megtorlások emlékhelyén emelt szoborcsoportnál hajtott főt (2013. június 26-án) Áder János magyar és Tomislav Nikolić szerb államfő. Idekiváncozik, hogy a magyar köztársasági elnök az előző napon Belgrádban, a szerb parlamentben bocsánatot kért a szerb néptől a razzia során törtétekért. Szerbia köztársasági elnöke mindmáig nem tett hasonló gesztust Budapesten, az Országházban. Nem mellékes az sem, hogy a kétoldalú megállapodás szerint a magyar kormány a

Topalov-raktár múzeummá alakításának, felújításának, a szerb kormány pedig a magyar mártírok emlékművének és környezete parkosításának, gondozásának költségeit vállalta. Tíz év távlatából elmondható, hogy ez csak részben valósul meg, mivel többnyire az MNT gondoskodik róla. A raktármúzeumban az ígéretek ellenére sem készült el a megtorlások áldozatainak emlékhelye...

Mindezt szem előtt tartva, valamint az utóbbi hónapok történéseinek függvényében úgy tűnhet, hogy Újvidéken még bizonytalan időre elodázódik az 1944/45-ös áldozatok emlékművének felállítása, a méltó kegyeletadás lehetősége. A sokszor félinformációkra, megosztó vádaskodásra alapozott ellenvélemények még inkább elbizonytalanítják az itt élőket, még a mind kevesebb őshonos leszármazottak jelentős részét is... A magyar médiumokban elhangzottakból/megjelentekből részben leszűrhetjük: komolyak a gondok. Kérdés: lesz-e, aki vállalja a felelősséget a legitim képviselőink közül az előállt, előidézett helyzetért a jövőnk érdekében?

Újvidéken szinte az első nyilvános megemlékezéstől, a katonatemetőben az első emlékkereszt leszúrásától fogva kezdeményezte a polgárok egy csoportja, a néhai Papp Ferenc vezetésével, egy méltó emlékhely kialakítását, emlékmű létrehozását az 1944/45-ös megtorlások ártatlan áldozatainak emlékére. Egyben sürgették a katonatemető rendbetételét, a megcsonkított turulmadárnak, az első világháborúban elesettek emlékművének felújítását. Felkérésükre készítette el a néhai Makovecz Imre a toronyba szökkenő emlékmű tervét. A kezdeményezők szerint ennek méltó helye lenne a katonatemetőben. A magyar ellenzéki pártok továbbra is a Makovecz-terv megvalósulását támogatják. Volt idő, jórészt az előző választási időszakban, amikor hárompárti (Vajdasági Magyar Szövetség, Vajdasági Magyar Demokrata Párt és Magyar Egység Párt közötti) megegyezés is történt a méltó kegyelhe-lyek megjelölésére a likvidált ártatlan magyarok emlékére szerte Vajdaságban. Eszerint: *„Célunk, hogy az 1944/45-ös atrocitások magyar tömegsírjait minden településen méltó módon megjelöljük, így Újvidéken is, ahol a negyvenes években két razzia zajlott le, de csak egyik áldozatainak emlékét őrzi emlékhely.”* Jovan Soldatović Család elnevezésű szoborcsoportját – a Duna-

parti sétányon látható, Péterváradal szemben – 1971-ben leplezték le (1992-ben emléktáblán tüntették fel az 1942-es razzia történéseit, további 66-on a kivégzettek, a Dunába löttek neveit)... Újvidéken máig vitatott nemcsak a szélsőséges, radikális, hanem a hatalmi körök egy részében is: emeljenek-e egyáltalán emlékművet a magyar áldozatok emlékére?...

A viták ellenére mégis jogerős döntés (2018) született a VMSZ újvidéki városi szervezetének kezdeményezésére, a Szerbiai Haladó Párt és a Szerb Királyság Felújításáért Mozgalom támogatásával. Jóllehet az emlékmű *minden ártatlan áldozat* emlékhelye lett volna. *Földbe gyökerezett és fatörzssé változott* turulmadár, Szilágyi László fehér márványból készült emlékműve (bár ez is számos vitát generált) jelképezte volna a minden áldozat emlékét. A szócsaták közepette tavaly, július elején mégis megkezdte a kivitelező az előkészületeket a városrendészet (június 27-én kiadott) engedélye alapján. Ekkor az elszabadult, fékezhetetlennek tűnő indulatok már nemcsak a (főként szerb) médiában láttak napvilágot, hanem az utcára, pontosabban a tervezett emlékhelyre szólították Újvidék polgárait. A tüntetéseken néhány százan vettek részt, köztük a magukat „demokratikus” irányvételű szerb pártok vezetői, tagjai, valamint az emlékművet ellenző civil szervezetek... Az Október 23. Antifasiszta Front a nemzetközi szerveknél, intézményeknél jegyzékben is tiltakozott az emlékmű felállítására ellen. Kiemelve, hogy az ártatlannak minősített áldozatok között „bizonyított fasiszták és kollaborálók vannak”.

Ismételten megjegyzem: az emlékművön nem tüntették volna fel az ártatlan áldozatok neveit. Mindössze azt tervezték az emléktáblákra három nyelven, szerbül, magyarul, németül felírni: *1944/45 összes ártatlan áldozatának emlékére...* Az emlékhely ellenzői szerint eredetileg az indítványhoz volt csatolva egy névsor, amelyben szerepeltek a megkérdőjelezett nevek. Bárhogy legyen is, az újabb ismeretek alapján a szakembereknek kell összehasonlító elemzésekkel azonosítaniuk a zsenge béke időszakában vitatott körülmények között likvidáltak neveit. A körülmények hátterét boncolgatva úgy vélem, az emlékmű kapcsán mégsem ez jelenti a legfőbb gondot. Újvidéken (és nem csak itt) még mindig tabuté-

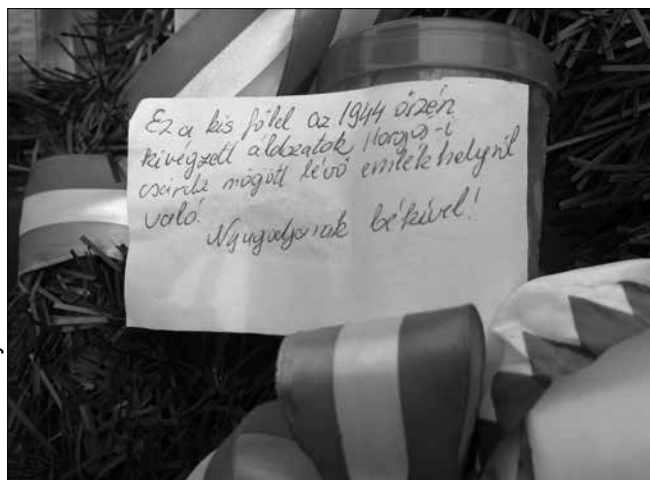
mának számítanak az immár 79 évvel ezelőtt történtek, de nincs készség az azt követő megtevesztően hamis testvériség-egység időszakának elemzésére sem. Pedig mindez szembenézésre készítené mindenkit. A nehéz emlékezet feldolgozását segítené, nem fokozná az egymásra mutogatást, a megosztást még a fájdalomban is. Úgy tűnik, most mégis itt tartunk.

Január 23-án emlékeztek meg Újvidéken, a Család szoborcsoporthoz a '42-es razzia 81. évfordulójáról. Székvárosunk polgármestere, Milan Đurić emlékbeszédében hangsúlyozta: *„Bizonyos dátumokon nem csupán történelmi tényesorokról emlékezünk meg. Ezek a napok az élet nagy iskolájának tapasztalatait örökítik ránk és mindazokra, akik utánunk érkeznek. [...] Önkormányzatként teljes erőbefektetéssel belevágunk egy emlékközpont létrehozásába, amely az 1942 januárjában lezajlott pogrom áldozatainak állít majd emléket. Az eljövendő nemzedéket arra fogjuk megtanítani, hogy a bűncselekmények semmivel sem indokolhatók, és soha többé nem szabad megengedni semmi ehhez hasonlóhoz. [...] Felszólítok mindenkit a megszállók vérengzésének egységes elítélésére! Azt szeretném, ha továbbra is ápolnánk egységünket, és ha közösen küzdenénk, legyőznénk mindazt, ami esetleg megoszthat minket. Mutassuk meg, hogy az embereket erényeik alapján értékeljük, és nem aszerint, milyen neműek, vagy melyik valláshoz, nemzethez tartoznak. Városunk a fiatalok városa, a kultúra városa, alapjaiban hordozza az ártatlan szerbek, zsidók, romák és mások [magyarok, németek? sz. m.] vérének. Újvidék mindannyiunk közös háza, egyetértésben, szeretettel építjük körül olyan várfalakkal, amelyek megvédnek bennünket a gyűlölettől és az örülettől. A 81 évvel ezelőtt kivégzettek miatti szomorúságon városunk soha nem fogja túltenni magát.”*

Noha tolnak, vívódnak lelkemben a kérdések a polgármester köszöntője kapcsán, mégis az időre bízom boncolgatásukat, értelmezésüket. Értelmezés? Keserű mosollyal próbálok játszani a gondolattal... Lesz-e valaha őszinte szembenézés? Sajnálattal kell tudomásul vennünk: *„az oktatási minisztérium az idén jóváhagyta a razziról szóló tananyag beépítését a történelemtankönyvekbe”...* A második, az 1944/45-ös razziról, a megtorlásokról még mindig nem tanulhatnak a diákok...

A cserkészek világnapján csendesen emlékezett meg a 6-os számú Hunyadi János Cserkészcsapat a Darányi-telepen, a Millenniumi Emlékeresztnél. Mint korábban is, most is a tövében levő emlékhalomra szórták a különböző városokból, településekről hozott maroknyi földet.

Fotók: Stanyó Tóth Gizella



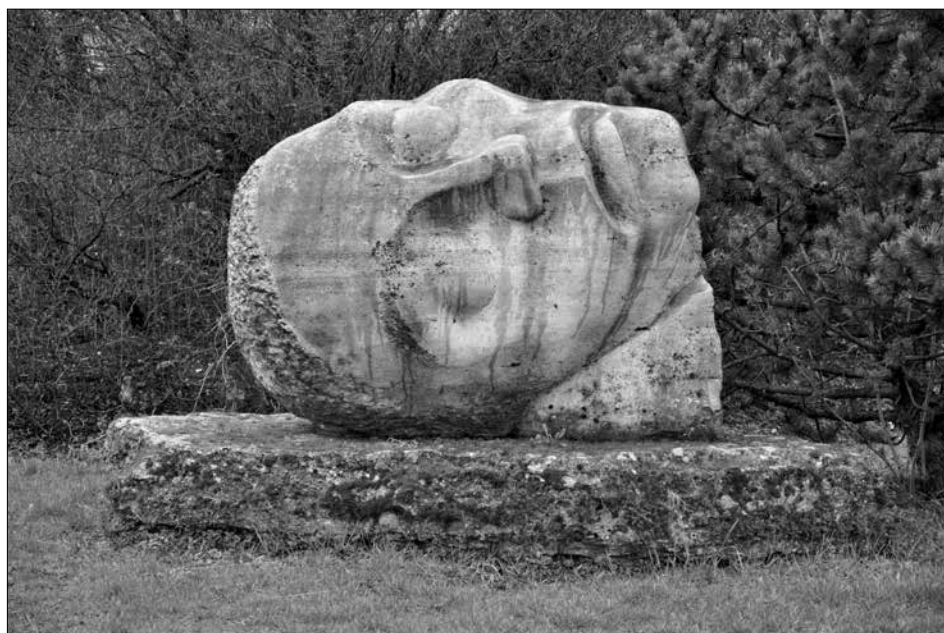
Az 1944-es megtorlások horgosi áldozatainak tömegsíjáról egy üveg földet küldött, saját kezű üzenetével, egy hozzátartozó

Bűnösök és bűnösebbek?

Számunkra, a délvidéki magyarságra nézve nehéz időkben jelent meg Gubás Jenő *Értelmiségi vártán* c. könyve (Életjel, 1994). Naplójegyzetem

végére kívánkozik ebből egy idézet: „...továbbra is vétkesnek tartanak bennünket, de valójában nem azért, mert a háború alatt egy-két gazember vétkezett, hisz a háborúban, de nemcsak a háborúban más nemzet tagjai közül is ezren és ezren vétkeznek. Nekünk nem ezért kell folyton ártatlanul bűnhődnünk, hanem azért, mert itt élünk és itt akarunk élni őseink földjén, a szülőföldünkön. Bűnösök vagyunk azért, mert élünk, még mindig létezőnk, és anyanyelvünkön akarunk szólani, tanulni, védekezni, alkotni, vigadni, ünnepelni, imádkozni, és azt kívánjuk, hogy a végtisztesség adásánál becsületesen ejtsék a nevünket, a fejünkön meg rakják fel a nevünkre az ékezetet. Bűnösök vagyunk csak azért, mert még nem tűntünk el a történelem színpadáról, és ez mindaddig tart, amíg a vádaskodók be nem látják, hogy csakis együtt, békeségben, de egyenjogúan lehet és kell élnünk, mert a béke minden becsületes ember számára biztosítja a boldogulás és a jólét lehetőségét.

Rajtunk is múlik azonban, hogy miként alakul a sorsunk, mert büntudatban, meghunyászkodva, szolgálékúen nem lehet jövőt építeni. Jó lenne megszívlelni Jung Károly egyik nyilatkozatának gondolatát, amely szerint mi nem vagyunk kisebbségiek, mi az ősi földünkön élő, más nyelven beszélő ugyan, de az országnak egyenrangú polgárai vagyunk, és az is óhajunk maradni bűn és bűnhődés nélkül.” (80. o.)



Világháborús, kitelepítési és '56-os emlékmű – Hegyeshalom

A Balkán (h)arcai tegnap és ma*

Balkáni jellegzetességek

A *Balkán* kifejezés az itt élő népek számára réteges tartalmakat hordoz, de nem pusztán földrajzi fogalom a magyarság számára sem. A múltunk egy szerves darabja. Ez a kapcsolat ugyan felettébb ellentmondásos, ám kölcsönhatásokban, tanulságokban bővelkedő.

De mit is értsünk Balkán alatt? A félszigetnek – amelyet két keskeny tengersizoros, a Boszporusz és a Dardanellák választ el Ázsiától – csupán az északi határa vitatott. Horvát és román szomszédaink tagadják balkáni gyökereiket, igaz, természetföldrajzi értelemben a Száva és Duna vonala, történetileg és kulturálisan azonban a nyugati kereszténység peremét jelentő déli Kárpátok határolja. Ám manapság politikailag a Trieszt–Odessza-vonaltól délre eső terület egésze „Balkánnak” számít. (Így lett hazánk is a NATO szövetség déli szárnyának alkotóeleme.)

Maga a szó törökül *erdős hegyvidék*et jelent, s e név nagyon is találó. A Duna és Marica termékeny völgyét nem számítva a rossz eltartóképességű, tagolt táj nem kedvez a homogén, nagy politikai képletek létrejöttének. Zord hegyormai, erdőrengetegei viszont mindig biztonságot adó „védműként” szolgáltak az itt élők s különösen a gerillaharcmodorban jártassá váló ellenállók számára. Ugyanakkor a térbeli tagoltság (a sokféle nyelvjárás, a belterjes életmód) az itt lakó népek összefogásának is akadálya volt.

Holott ez az a föld, ahol minden nemzetnek előkelő ősei s hajdan dicső nagy országa, birodalma volt: a görögök Nagy Sándort s Bizáncot emlegetik, a bolgárok a Bizáncot adóztató cárságukat, az albánok a pelaszokat és a geg törzsnév szóelemzésével a mondák kódébe vesző gigászokat. Míg a horvátok az illírek szállásterületét tekintik tengerparti és hegyeken túli korai királyságuk előképének, a szerbek Dušan cár Theszaloníkiig nyúló birodalmát, a bosnyákok Tvrtko horvát és szerb területeket is felölelő

királyságát idézik meg előszeretettel. S ne feledkezzünk el a hunoktól eredeztetett eleinkről sem, hiszen Anjou nagy királyunk birodalmának partjait „három tenger mosta” (noha az általa uralt Lengyelország még nem nyúlt a Balti-tenger partjáiig).

Ez az a föld, ahol a fegyver s a fegyverforgatás a túlélés záloga. A keresztény konvertitákból kinevelt janicsárnak a felemelkedés eszköze, amint a nagyvezírré lett albán Köprülük s a szerb Sokolovićok életpályája mutatja. Ám itt erő (erőszak?) és hősiesség kéz a kézben járnak: ha a hellén „tolvaj” klephtiszekre, a keresztény ráják féken tartására idetelepített cserkesz martalócokra, a szerb hajdukokra, a magyar hajdúkra, a terror eszközétől sem visszariadó bolgár komitácsikra, az albán „csempész” kacsakokra, a horvát usztasákra, netán a román „karós” Vladra, azaz Drakulára s a vasgárdistákra gondolunk – dermesztő rémképek ötlenek eszünkbe. Ugyanakkor emelkedett lélekkel emlékezünk az albán hegyek oroslánjára, Szkander bégre, a térség népei által közösen megvívott rigómezei csatában I. Murad szultánt a paradicsomba segítő szerb nemesre, Miloš Obilićre, a törökellenes küzdelemben életét áldozó „bolgár Petőfi-re”, Hriszto Botevre, a törökverő román vajdára, Ştefan cel Maréra, a Köszeget (s általa Bécset) védelmező horvát Jurisics Miklósrá. Nem szólva Magyarország kormányzójáról (a délszlávok „Szibinyáni Jankójáról”), akinek diabolizált alakját a török szülők ma is a rosszcsont gyerekek ijesztgetésére használják, mondván: „Elvisz a Hunyadi!”

E példákban is kiviláglik, hogy a Balkán népeinek sorsát évszázadokon át a török elleni küzdelmek s az oszmán uralom határozták meg. S ez a félsziget peremén lévő Magyarországra is igaz. (Vegyük csak kézbe Ivo Andrić *Híd a Drinán* vagy Szilágyi István *Hollóidő* című remekeit!) Kézenfekvő tehát a megállapítás, hogy a térség népei e világvérő birodalom akciórádiusában

egyfajta sorsközösséget alkotnak. Ezek a történelmi alakzatok „természetesen” könyörtelen küzdelmek közepette formálódnak. Az 1300-as évek derekától nemcsak Bizánc és a Balkán népei, de már Nagy Lajos királyunk is harcban állt a törökkel havasföldi hűbértartóin. A hódító áradatot azonban sem az összefogás, sem a személyes hősiesség nem tudta feltartóztatni.

A közösen megélt balsors ugyanakkor a félsziget népeinek közeledését hozta, ám ez gyakran kényszerű egymásba torlódást, fokozott népkeveredést is jelentett – amit az Oszmán Birodalom a hadjárataival emelt „nagyüzemi” szintre: népek egész sorát gyúrta egyetlen alávetett, fejadót fizető rájakonglomerátummá. Boszniában és egyes bolgár vidékeken gazdasági és karrierelőnyök érdekében önkéntes, míg az albán önvédelmi harcok megtorlásaiképpen erőszakos iszlamizáció zajlott. S akkor nem szóltunk a beolvadó hadifoglyok tömegéről s a gyermekadó (*devsirme*) intézményéről. A hagyományaiból kivetkőztetett, janicsárnak vagy hivatalnoknak felnevelt keresztény gyermekekről. Lásd: a román helytartókká emelt görög fanarióták, a nagyvezérek egész sorát adó albánok és szerbek sorskanyarjait, de utalhatunk a kolozsvári magyar polihisztor, Ibrahim Müteferrika személyére is, aki az első török nyomda alapítója lett.

A túlélés ösztöne ugyanakkor megerősítette a különféle népek vérségi és hitbéli azonosságán nyugvó összetartozás-érzését és öntudatát is: ezért a „nyáj” az elbitangolt tagjait kivetette magából, mint a bolgárság a hitehagyott pomákokat vagy a szerbség a bosnyák neofitákat; de a magyar hódoltságban is a halál fia volt a törökké lett keresztény...

A leigázott népek sorai ekként még szorosabbra zártak. A képletes román vagy görög családi tűzhely (*vatra*, ill. *zacchia*) a társadalmi együttműködés alapja, s még inkább az volt a szerb nagycsaládos létforma. A *zadrugák* (házközösségek) jóban-rosszban egymást óvó-építő rokonsága, az ott formálódó közösségi értékrend szilárd eleme s legfőbb kötőanyaga lett a modern nemzeti együttműködésnek is. Igaz, e törvényszerű, önvédelmi célzatú befelé fordulásnak, összetartásnak is következménye – noha a fő ok: a *hódító–hódoltatott* reláció – a világot két, egymással kibékíthetetlenül szemben álló részre tagoló világlátás: MI és ŐK.

Ezért lett a Balkán – legfőképp, mert az itt élők próbálták a török (valamint az orosz és Habsburg) birodalom szorítását túlélni – az a föld, ahol az *idegen* önmagában fenyegetés, mi több a bajok forrása, maga a mótely; s így a mindenkori bűnbak is egyben. Ez a tapasztalat rögzült a szerb nyelvben is, ahol az idegen = *nepriatelj*, azaz „nem barát”. Míg a magyarban az idegen semleges fogalom, mondhatni, „felebarát” (miként azt Szent István intelmeiben is olvashatjuk). A görög felfogás a bajor, majd dán dinasztiában, később a NATO-ban s az Európai Unióban találta meg a történelmi kihívásokra adott téves válaszainak, kudarcainak fő okát és felelősét. Persze a görög tolmács diplomatákra (*dragoman*) is selyemzsinór várt, ha az oszmán hadsereg kudarcot vallott a csatatereken. S a törökök a népiértés ódiáját is vállalva üldözték a haszonlesőnek és árulónak bélyegzett örmény keresztény honfitársaikat. A románok ruszofóbiája Besszarábia 1812-es elrablásától számítható, de „következésképpen” zaklatták a vérszívónak tartott görög helytartók utódait és a „polgárpótlékként” befogadott zsidókat is. S a cigány rabszolgaság intézményét is csak a 19. század derekán számolták fel.

Boszniában – közönségesen szólva – közutalat övezte az egy szál bőrönddel érkező (ld.: „*kuferaši*”) és busás haszonnal távozó monarchiabeli (főként szláv, német) hivatalnokokat; s Szerbiában a „*švabá*”-kat, amely rosszálló elnevezés alatt nemcsak németeket kell értenünk, de minden Nyugatról érkező eszme és viselkedési norma hordozóját.

Ezt az ellenérzést még fokozta a török gyengülésével erőre kapó nacionalista mozgalmak versengésében felhabzó indulat. Az 1860-as években szerb kezdeményezésre kimunkált törékeny Balkán-szövetséget az önérdékű nemzet-építési törekvések bomlasztják: a mind nagyobb terület megszerzésének igénye, megterhelve a homogenizációs készletések történelmi örökségével. Egy 19. századi skandináv utazó nem hiába hasonlította a Balkán népességét olyan liszthez, amelyből a szakács személyének függvényében többfajta „pékáru”, azaz újsütetű nemzeti azonosságtudat készíthető. A 19. századi „nemzetébresztők” (jelesül pópák és tanítók) által kölcsönösen űzött „kulturális” tudatformálás eredményét aztán a szabadcsapatok nyers „meggyőzési” módszerei s az 1912/13-as Balkán-háborúk

területszerzései véglegesítették. Így lett a vizsály almájának számító (nyugati bolgár) Macedónia fele „szlavofon” görög Makedónia, a másik darabja pedig „Dél-Szerbia”. Ezzel szemben az eltérő társadalmi szabályzók szerint „működő” Magyar Királyság területére sodródott és telepített balkáni népcsoportok hosszú évszázadokon át – a kisebb-nagyobb súrlódások ellenére – mind megőrizhették vallási-nyelvi-kulturális arculatukat.

Terhes történelmi örökség

Vizsgálódásunk látószögét szűkítve vessük most tekintetünket a magyar–szerb együttélés térreumára, a Magyar Királyság bácska-bán-sági és Szerém vármegyei térségére, amely az Árpád-korban az ország leggazdagabb és legnépesebb, egyben legtisztábban magyarul beszélő területe volt. Arra a vidékre, amely a hódítók betöréseivel elharapózó létbizonytalanság, a mindennapos életveszély miatt fokozatosan elnéptelenedett, s amely így mindinkább a délszláv földönfutók menekülési célterületévé vált.

Azt azonban tényszerűen meg kell állapítanunk, hogy a magyar és a szerb nép kapcsolata kezdettől igen ellentmondásos: II. (vak) Béla szerb felesége, Helena letterős uralkodása, a magyar lovagok részvételével zajló rigómezei csata s a Zsigmond királyunk oldalán vívott közös harcok, a szerb naszádosoknak a török hajózár feltörésében, így a nándorfehérvári diadalban játszott szerepe a kölcsönösen előnyös együttműködés példái. A forgandó hadiszereplés és a nagyhatalmak szándékaitól is befolyásolt érdekek függvényében azonban a fegyverbarátság gyakran ellenségeskedésbe csapott át. Hunyadi 1448-as balkáni hadjáratának kudarcát (a második rigómezei csatavesztést) részben az okozta, hogy a szövetséges albán Kasztrióta György seregét Đurađ Branković szerb despota feltartóztatta (s magát Hunyadi is elfogatta). S amikor Mátyás király Bécstől és Boroszlótlól (Wrocław) Jajcáig és Szabácsig terjedő birodalma az 1526-os mohácsi csatavesztés után frontországga lett, és három részre szakadt, a két nemzet viszonya még terheltebbé vált.

Szapolyai János (s szerb híve, Petrovics Péter temesi bán is) a ritkuló lakosság pótlására s a honvédelem erősítésére nagyobb számban telepített szerbeket a Délvidékre. Černi Jovan is eb-

ből a körből emelkedett katonai vezetővé, ám beilleszkedésük nehézségéről tanúskodik, hogy a „fekete cárnak” is nevezett előljáró a törököt idéző kíméletlenséggel prédálta a magyar, román és szász falvakat, miután a Habsburgok oldalára állva – éppen Szabadka központtal – egy időre függetlenítette magát János királytól.

Nem csoda, hogy a szüntelen hadjárások közepette a délszláv „menekült” kifejezés, a *prebeg* a magyarban *pribék* alakban, baljós tartalommal telítődve honosodott meg. Már amiatt is, mert nemcsak a magyar végvárrendszerben, de a török szolgálatában is szép számmal alkalmaztak felderítő és „önfenntartó” portyázó szerbeket. Így a magyar után (ld. a budai pasák magyar nyelvű levelezését) hamarosan a szerb lett a kor térségi közvetítő nyelvén.

A balkáni népcsoportok beáramlása 1690-ben vált tömegessé, amikor Habsburg I. Lipót császár és magyar király a török bosszúja elől a hadjáratokban érintett 40 000 családot, mintegy 200 000 embert menekített az ipeki pátriárka vezetésével Magyarország déli megyéibe (*seoba*). Az „ideiglenesnek” szánt tartózkodás azonban véglegessé vált, miután a bécsi udvar a határőrizet szigorítása s részben a „rebellisnek” tartott magyarok féken tartása érdekében számos kiváltsággal (saját egyházi, később nemzeti gyűlés, adómentesség, ingyen só, faizási jog, a határvidéken az altisztek szabad megválasztása stb.) ruházta fel a jövevényeket. (A dinasztia viszont a magyarok visszatelepülését a „hadizsákmányának” tekintett Bácska-Bán-ságba 60 esztendőre megtiltotta, miközben katolikus németek tömegeit telepítette mintaszerűen megtervezett és felszerelt falvakba). A fegyverforgatáshoz szokott szerbek így nemcsak a Rákóczi-felkeléssel, de az 1848/49-es szabadságharcunkkal is szembekerültek, noha a Batthyány-kormány az áprilisi törvényekben azonos jogokat biztosított a haza minden polgára számára. Stevan Knićanin szerbiai önkénteseinek beavatkozása így polgárháborús viszonyokat teremtett a Délvidéken (ld.: Zenta és Tiszaföldvár). Az önkényuralom éveiben (1849 és 1860 között) a bécsi udvar mindezek jutalmaként afféle új koronatarományként, német katonai igazgatással, megszervezte az úgynevezett *Szerb Vajdaság és Temesi Bán-ságot*, amelyben a román és német többség mellett 330 000 szerb és negyedmilliónyi magyar lakott.

Mint a számokból is látszik, a tárgyalt térségben az évszázadok alatt spontán és tervszerű népességcsere zajlott le. A szerbség esetében ez nemcsak számbeli, de anyagi-kulturális gyarapodást is jelentett. S nem utolsósorban a befogadó hazának is köszönhető, hogy 1794-ben Szentendrén indult el az első szerb tanítóképző (évtizedekkel később Kragujevacon a második), s 1826-ban Pesten alakult meg a kulturális bázisintézmény, a Matica srpska. Ekkoriban gyakran megfordult hazánkban a szerb hősregék ösztöregyűjtője, a *Srbi svi i svuda* romantikus jelszót megfogalmazó Vuk Stefanović Karadžić. (Műveit a cirill betűs munkákat is gondozó pesti Egyetemi Nyomda azért nem adta ki, mert a szerb irodalmi nyelv megteremtőjének törekvéseit veszélyesnek tartó karlócai pátriárka, Stefan Stratimirović ezt megakadályozta.) Míg Vitkovics Mihály a magyar irodalmi élet áramába kapcsolódott be, Thököly-Popovics Száva Pesten megalapította a szerb ifjak továbbtanulását biztosító Thökölyánomot. Az intézményesülés újabb állomása a „szerb Athénben”, Újvidéken a szerb gimnázium megalakulása. A Tarcál-hegység lankáin (ma Fruška gora) pedig szilárdan állt a dúsgazdag karlócai érsekség épületegyüttese. A szerb ifjúságot az *Omladina* egyesület, a politikai közvéleményt a *Zastava* című lap szervezte. A két szerb politikai tömörülés egyikét, a Szerb Nemzeti Liberális Pártot az újvidéki polgármester, Svetozar Miletić és Mihailo Polit-Desančić vezette, míg a radikálisokat Miletić veje, Jaša Tomić. Az autonóm Horvátországban további két szerb párt (az Önálló és a Haladó Párt) működött, ugyancsak parlamenti képvisellel. Alakultak persze Bosznia 1908-as bekebelezése után illegális csoportok is a délszláv egyesítés programjával, mint a *Narodna Obrana* vagy az *Ujedinjenje ili smrt* (Egyesülés vagy halál), ismertebb nevén a *Fekete Kéz* nevű szervezet, utóbbi az utolsó szöveget ütötte a Monarchia koporsójába Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolásával...

A Szent István-i Magyar Királyság feldarabolása 1918-ban a (győztes!) „népek önrendelkezése” s még inkább a nagy hatalmi reváns jegyében történt meg. Így Trianon nekünk – sokkoló tragédia. A délszláv népek számára viszont – úgy tűnt – a rég várt révbé érkezés. A Magyar Királyságtól elcsatolt 42 500 négyzetkilométernyi területen élő, eltérő mentalitású *odaátinak* (*prečani*)

nevezett szláv testvérek integrációja azonban nem várt nehézségekbe ütközött; míg az elcsatolt 520 000 magyar (de a 480 000 albán is délen) jogfosztott állapotba került (ld.: kiutasítás, vagyonelkobzás, túladóztatás, névelemzés és iskolabezárások, dobrovoljacok betelepítése, stb.). Ellentétben a németekkel még a tiszavirág-életű Magyar Párt is csak a szerb Radikális Párt révén jutott 1 parlamenti mandátumhoz.

A horvát ellenzék vezérkarának a skupštinában történt meggyilkolása (1928) s megtorlásoképpen a Sándor király ellen 1934-ben usztaák által megszervezett végzetes merénylet epizódjai után a horvát és szerb politikai elit utolsó kísérletet tett a megbékülésre. Az 1939-ben megkötött *nagodba* a horvátoknak a magyarok alatt nyolc évszázadon át élvezett autonómiáját állította vissza egy Boszniával megnövelt területen. Az 1941-es német és olasz támadás azonban Jugoszlávia felbomlását eredményezte. Ezt követően (!) Magyarország visszafoglalta elcsatolt területeit, kivéve a Bánátot, mely német megszállás alá került. A támadókkal szembeni harcok közepette az usztaák, csetnikek és kommunista partizánok között véres polgárháború vette kezdetét. A jasenovaci horvát haláltábor a bleiburgi horvát menekülttömeg kivégzésével, Nagy-Albánia kikiáltását s a Bácska visszavételét statáriális, tervszerű etnikai tisztogatásokkal torolta meg 1944/45 telén a győztes partizánsereg. (Az ez utóbbi indokál felhozott 1942-es partizán- és zsidóellenes razzia, a „hideg napok” történetéből tán kevésbé ismert, hogy a magyar katonai ügyészség azonnali fegyelmi vizsgálatot rendelt el, az érintett családoknak kárpótlást fizettek, míg az árván maradt gyerekeket magyar családok örökbe fogadták, s a nyilvános bocsánatkérést Kovács András azonos című drámai filmje dokumentálja. A három évvel későbbi, mintegy tízszeresre becsült magyar civil áldozatról [lásd Gion Nándor ihletett regényében – *Ez a nap a miénk*] azonban csak 1990 után lehetett szót ejteni s megemlékezéseket, kegyeleti szertartásokat tartani, amelyeket sajnálatos emlékmű-rongálások követtek. Napjaink öröndetes fejleménye ugyanakkor, hogy a történetek körülményeit egy közös tényfeltáró szerb–magyar akadémiai bizottság vizsgálja.)

A '40-es éveknél maradván, az 1948-as Tájékoztató Iroda-konfliktus Moszkva és Belgrád kö-

zött a kisebbségek elleni kölcsönös jogsértések időszaka volt a két szomszéd viszonyában, már amiatt is, mert Magyarország szovjet katonai megszállás alatt állt. Tito önfelszabadító Jugoszláviája viszont a maga útját járta. Így tehát a kétpólusú világban jelentős zsarolópotenciált jelentett az el nem kötelezettség státusa, amelyet egy demokratikusabb öngazgatási rendszer, a jelentős gazdasági növekedés és a javuló élet-színvonal viszonyaira tudott váltani. Az első délszláv egység felbomlását okozó szerb hatalmi túlsúlyt a „Gyenge Szerbia – erős Jugoszlávia” jelmondat jegyében próbálták kezelni, ám sikertelenül. Az olajválság kitörése utáni évben, 1974-ben elfogadott alkotmány nemzetiégi alapon csupán Szerbiát federalizálta, Horvátországot, Bosznia-Hercegovinát és Macedóniát azonban nem. E megkülönböztetés ellenében emelte fel szavát Dobrica Ćosić akadémikus Tito halálát követően. A szerbség kulturális és etnikai genocídiumáról szóló 1986-os emlékirata azonban kiszabadította palackjából a regionális nacionalizmusok szellemét. 1991-ben kitört a polgárháború. Kölcsönös etnikai tisztogatások, könny, halál és nyomor, Európa közönyétől kísérve...

A széthullás záróakkordja az 1999-es koszovói válság volt, amelyet az ENSZ Biztonsági Tanácsának engedélye nélkül végrehajtott NATO-bombázás zárt le. Amiként az amerikai csodafegyver, a láthatatlan „lopakodó” egyikének égi pályafutását az al-dunai székely, Dani Zoltán ezredes rakétája... – De nem csak ő segített. Még ha hazánk ki is vette a részét – más szomszéd államokhoz hasonlóan – a fegyverüzletből, éveken át szabad légtérhasználatot, telefon- és internetkapcsolatot biztosított Szerbiának, és az embargóterméknek nyilvánított olaj szállításával építette a szomszédsági kapcsolatokat, valamint sport- és kulturális események lebonyolításával és sokezernyi menekült befogadásával.

A háborút lezáró daytoni és rambouillet-i egyezményt s Koszovó 2008-as elszakadását méltán nevezhetjük a „szerb Trianonnak”. A szorosabb együttműködésnek tehát immár egy közös társadalom-lélektani alapja is van. Különösen, ha figyelembe vesszük szakrális világunk összefonódásait, hiszen immár nemcsak Szent László leánya, Piroska (görög nevén Eiréné), de 2000 óta államalapító királyunk, Szent István is az ortodox egyház szentjei közé fogadtatott.

Ebből a diszpozícióból talán új megvilágításba kerülnek a régi sérelmek. Ahogy Ilija Garašanin szerb belügyminiszter írta 1844-es *Načertanije* című munkájában: a szomszédokkal mindig jóban kell lenni, mert létezésünk állandó szereplői, akikre a bajban leginkább számíthatunk. Miként a Kossuth-emigráció befogadása, a 2005-ös bánáti nagy árvíz vagy az illegális migrációs hullám 2015-ös rohama idején. S a Theszaloníki–Belgrád–Budapest-gyorsvasút munkálatai közepette tavaly összekapcsolódott a két szomszéd ország gázvezetékrendszere is. Éppen e háborús időkben, amikor soha nem látott energiaválság is fenyegeti a világot.

Az összekapcsolódásnak nemcsak gazdasági és politikai lehetőségei adóttak, de szellemi-életvezetési szempontból is kölcsönösen adhatunk egymásnak! Az egyéni kezdeményezések és a társadalmi reformok területén lehetnénk mi az útvezetők; ám a zadrugás hagyományokból építkező szerb közösségektől mi tanulhatjuk a fényes csapatsportsikerek titkát, hogy csak a legkézenfekvőbbeket említsem. De általános értelemben az „élni és élni hagyni” szerb szomszédainknál jól bejáratott patriarchális életgyakorlata is sokat használna az individualista, politikailag szétagolt magyarság összetartásának. S az elkoptatott jel-szavak ellenére az átjárást e két világlátás között a *nemzeti kisebbségeink* biztosítják, kettős hely-, nyelv- és mentalitásismeretükkel, amely számukra megmaradásuk legfőbb biztosítója is egyben.

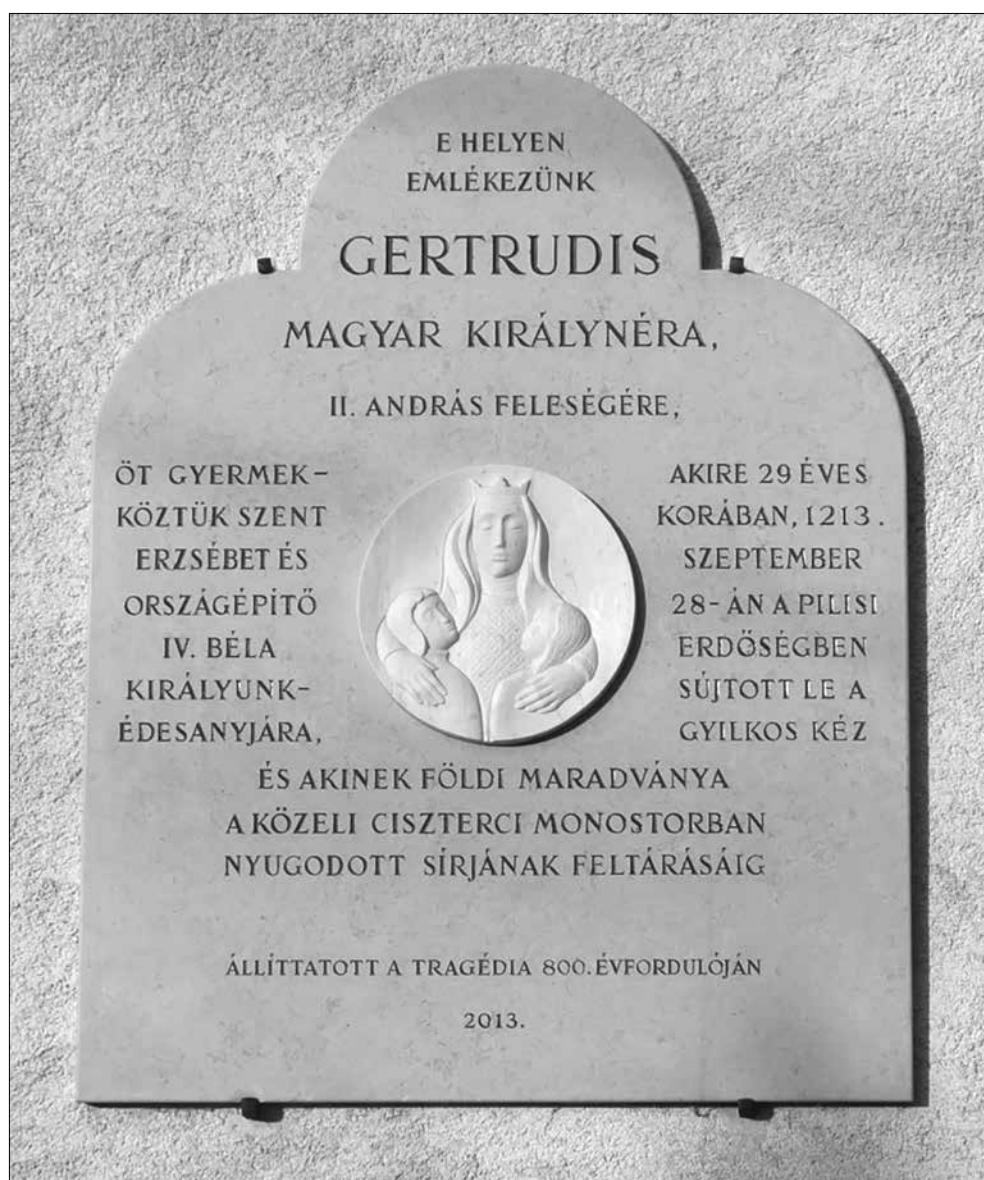
Ám ha – zárásképpen – helyzetünket ismét a szélesebb balkáni horizonton vizsgáljuk, belátható, hogy nem csak nemzettöredékeink létezése immár a tét! A távoli földrészek határainkat ostromló tömegeitől felbolydult Balkánon ma is tapintható a három kultúrkör törésvonala. Az Alija Izetbegović által annak idején megálmodott pániszlám jövőkép a bosnyákokra, a bulgáriai pomákokra, a macedóniai albánokra s Törökország és a két albán állam lakóira gyakorol hatást. Oroszország, Szerbia és Görögország (valamint Montenegró, Bulgária) alkotja az ortodox tengelyt, s harmadikként vegyük a hitehagyott, önmagával meghasonlott „atlanti” világot. E három erőcsoport szembenállása, vetélkedése semmi jót nem ígér a szuperhatalmak mostani erőpróbái idején. Az unió előszobájában várakoztatott Nyugat-Balkán így könnyen válhat újól a kontinens „puskaporos hordójává”...

Ám ha e térség népei okulnak közös, hányatott történelmükből, s hosszú távú, párhuzamos érdekeiktől vezetve elsajátítják a túlélés új receptjét – a szoros gazdasági-kulturális együttműködést –, tán dacolni tudnak a globális világhatalmi szándékokkal, amelyek nyersanyag- és munkaerőforrássá és a tömegárúk öntudatlan fogyasztóivá akarják zülleszteni e nagy múltú, gazdag hagyományokkal és színes kulturális értékekkel bíró nemzeteket.

Az együttműködésnek előfeltétele a megismerés s a kölcsönös tisztelet alapján az érdekek és értékek harmonizálása. S ebben jut kitüntet-

tett szerep nemzeti kisebbségeinknek, amelyek a mindenkori kapcsolatok javításának önzetlen munkásai. De ha erről az útról letérünk, akkor nemcsak a határ másik oldalán élő testvéreink, de a Balkán és „Köztes-Európa” minden „kis” népe végveszélybe kerül.

* A cikk az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem szabadkai konferenciáján 2022. május 24-én (Küzdelmek – kölcsönhatások – sorsközösség főcímmel) elhangzott nyitó előadás szerkesztett változata.



Gertrudis-emléktábla – Pilisszentkereszt (a katolikus templom oldalfalán)

Versválogatás egy öreg orvos 2022. évi noteszából (1–8.)

1. Tanatológiai tapasztalat (szapphói strófákba szorítva) – 2022. 03. 14.

Szóra sem méltó a haláljelenség.
Azt ne higgyétek, hogy a közfigyelmet
gyolcsba göngyölt múmiaként eléri!
Tárgyasult test.

#

Gondolat már nincs kiürült fejében.
Ott, ahol rég szív dobogott, a semmi
várja, Hórusz hogyha üzenne érte,
és befogadná.

#

Gyomra sincsen, friss agapéra éhes.
Kóctömítés tölti helyét a bélnek.
Egykor oly délceg nemi szerve szikkadt,
semmirekellő.

#

Sírhelyéül festett fadoboz; s a portré
nyílt szemekkel bámul a vak sötétben.
Szarkofág bújtatja, ha azt is el nem
csente a rabló.

##

2. Nemzeti dal 2022. március 15-én

Hazafiság – öreg szólam.
Százévente róla szó van.
Lobogóját előveszik,
Csaták után el is teszik.

#

Esküdöznek nyakra-főre:
– Nem hátrálunk. Csak előre! –

Arra van út menekülni,
Ámerikába repülni,

#

Fegyverbarátságot kötni,
Szomszédokat sorra löni,
Vendéghajhoz venni fésűt:
Ennyit ér az esküvésük.

#

Elkergettek zsidót, cigányt.
– Ha gádzsó vagy, ugyan ki bánt? –
Maguktól elvándorolnak.
Helyben futók, mi vár holnap?!

##

3. Petőfi – 2022. október 6–23.

Arcunkba csapódik a pók szövedéke,
fáradt repülést navigál a darázs.

Ez itten az őszi vetésnek a vége.

Búcsúlakomákon a pótharapás.

#

Kóvályog a légben a lusta ökörnyál.

Galléron a szál libegőn elakad.

Próbálja, mi volna, magasba ha felszáll;
aztán a fonálja kabátba tapad.

#

Hátában a dárda, latyakban a költő.

Zabrálni kozák katonáknak a zseb
kínálja magát, noha rongy a felöltő,
s tátongva alatta a test csupa seb.

#

Fel már sohasem lelik őt menekültként,
s nem lesz csupa csont temetői halott.

Mondjunk Miatyánkot a kései üdvért,
mint egykori dalban ez óhaja volt!

##

4. Korán és későn jött két találkozás (szonettek) – 2022. 08. 31–09. 03.

4.1. Az első (Juhász Gyula szegedi szobra előtt, idegzsábától sántikálva)

Tavasztól szeplős lett, és azt szerettem.

Azt hittem, vidámságának jele.

Sovány kezével izzó tenyeremben

magam feledve futottam vele,

mert hozzám ért szoknyája eleje.
No és a többi. Rosszalkodtunk ketten.
Gyorsan érkezett vonzalom szele.
Ügyetlenkedtem. Jobban alig mertem,

de megbocsátott, s nem haragudott.
Fél év után új fiúk felé fordult,
s egy *punk* kamaszként magamra hagyott.

Emléke bennem lassan megfagyott,
bár eleinte bugyborgott és feldúlt.
Tél volt, és becsuktam az ablakot.
#

4.2. Megjött a gyógytornász

Kiöntött pocok lehetett, vagy ürge.
Az utcán szakadt, ömlött az eső.
Jutott a cipőjébe és a fülbe.
A többi víz meg utat kereső

a blúz alatt, hol nincs csatornacső,
csak kis tócsáknak gyülekezni fülke.
Sapkája sincs, hajsátrát befedő.
Csuromra ázott lány, de anyja szülte.

Csatakos fejét jövetkor megrázza.
Markában tartva szőke fűrtjeit,
tövüknél szoros lófarokra fogja.

Most már áttetsző gumigyűrű fogja.
Nevetés bujkál ajkán, szép szelíd.
Zokniban lép a legbelső szobába.
##

5. Akár szalicil a csipkeszörpöt, a gyógytornász úgy tartósítja lelkem (epigramma) – 2022. 10. 11.

Jobb, ha az ember meg nem hal, mert látogatóba
addig jön csak a hölgy tornáztatni a vént.
Aztán más öreget vesz szárnya alá. Le ne ejtse!
Hímes jércetójás. Combnyaka juj de törős!
##

6. Benne maradni a körforgásban (szonett) – 2022. 05. 04.

– A tágan értelmezett német romantika formáit imitálva Goethétől Rilkéig. 2022. 10. 15-én felolvastam az 1977-ben diplomázott szegedi orvostanhallgató évfolyam találkozóján. J. J.

Leráztak magukról, akár a bolhát.
Ha rájuk ugrom, félreugranak.
Kisöpörnek a szeméttel a szolgák,
pedig az öreg bolha nem harap.

Csak melegedni óhajt, ugye tudják?
Nem éhes már, és benne nincs harag.
Ahá! Csupán a jelenlétét unják.
Minek hozzá a félrevert harang?

Harangvirágnak lenni volna jó.
Itt az idő a lélekvándorlásra.
Erre áhítozom, és semmi másra.

Volnék a föld alatt elkorhadó
táp, amit szántás közben mélyre ástak;
akinek múltja mégis mérvadó.
##

7. Vén diákok találkozója (petrarcai szonett) – 2022. 10. 16.

Nénik és bácsik. Szálig elavultak.
A diplomájuk is negyvenöt éves.
Elnyűtt ruhák. Homlokuk ráncolt, mérges.
Közöttük tízesével már a holtak.

Öreg orvosok. Dolgukat végezték.
Néhányan nem hagyták még eddig abba,
habár *nyugdíjba vonult* már a nagyja,
mert időcsipek őket szétcsipkedték.

Senkit sem menesztettek, el nem küldtek.
Elő nem fordulhatott, hogy kirúgtak;
s még véletlenségből sem menekültek.

Így mondják méltósággal: – Elvonultak. –
Új szolgálattevőket hagyva hátra,
masíroztak az aggok otthonába.
##

**8. Betegétől hivatás, az Olümposzról
küldetés az orvos dolga** (petrarcai szonett) –
2022. 11. 14.

A természeti tárgyak és a tények,
a színek, szagok, alakok és hangok,
hegyormok, folyók, síkságok, barlangok
egyediek. Együtt és külön szépek.

#

A járni képesek kecsesen lépnek.
Üregek mélye muzsikát visszhangoz;
tótágas bronzpokál giling-galangoz,
de bim-bamot bocsát az esti szélnek.

#

A mókás huncutságok és a hűség,
a gyereklányok és az öreg nénik,
s a férfiak is: csupa gyönyörűség.

#

Tisztességüknek látszatát is védik.
...Az orvosokat túsznak azért küldték,
hogy rajtuk örködjenek életvéig.

###

VÉGE



Díszkút – Ajka

Levél a túlvilágra

Címzett: Ronald Reagan President

Igen tisztelt Elnök Úr!

Emlékszem egykori mondatára: a Szovjetunió a gonosz birodalma. És azokban az időkben így is lehetett. De Önnek sikerült világpolitikájával kiűznie a gonoszt, és ebben segítségére volt Margaret Thatcher brit miniszterelnök, akit egy szovjet újságíró „Vasladynek” nevezett el. Azonban az Ön elvhű, igaz amerikai keresztény-konzervatív birodalmát halála után lassan, majd fel-felgyorsulva átvették a sátáni Szovjetunió megszegyenült ördögfiókéi. Tárt karokkal várták őket az addig lapuló alvóügynökök.

Mára a magyar honban született spekuláns segítségével frigyre lépett a neomarxizmus a liberálisnak mondott, szivárványszínbe öltözött, morálisan elviselhetetlen viselkedésformával. A „násznagy” bőségesen kistafirungozta a házassalándókat. NGO-knak nevezett ügynökei behálózák az egész világot. Heródes törvénye nyomán akarnak cselekedni, azon is túlmenve, mely szerint a megfogant magzat kilenc hónapig meggyilkolható. A híradások szerint a kufár az Egyesült Államokban hetvenöt ügyészt vásárolt meg.

Hogy valami biztatót is írjak: Orbán Viktor, a térképen alig látható Magyarhon szülötte, nyitóbeszédet mondott Dallasban, a CPAC konzervatív konferencián nemrégiben. Nagy tapsot kapott, mikor kijelentette: az anya nő, az apa férfi, a gyermekeinket pedig hagyják békén. Ő is, mint az Elnök Úr, vidéki fiúként nevelkedett, és lett már-már világpolitikát befolyásoló személyiség. Pályája kezdetén el-eltévedt, míg megtalálta az egyetlen igaz utat, mely felett az Isten-hazacsalád hármassága lebeg. Megfogadta Robert Schuman intelmét: „Európa vagy keresztény lesz, vagy nem lesz.”

Szünetet tartok a levélírásban, és hallgatom a diófa alatt a madarak őszköszöntő kórusát. A

szemem be-becsukódik, és elszenderedem. Álmomban látom a római Colosseumot, melyben nagy a hangzavar. A lelátón különböző csoportok mást-mást skandálnak. Fekete körben, A betűs zászlóval a kézben, anarchisták bibliákat és rózsafüzéreket gyűjtanak fel, széles vigyorral fizimiskájukon. A szivárványos zászlók alatt megkülönböztethetetlen neműek iskolai katedrát követelnek. Nagyon sok zászlón a 666-os szám virít. Egy csoport az Európai Egyesült Államokat élteti, míg a mellettük állók világkormányt akarnak. A lelátón a ravasz nyereszkedő kezében megafon. Mellette – mint régen a sporteseményeken Kalap, a fruttiárus – egy szolga áll, két kezével ölel egy nagy, nyakába kötött tálcát. Mikor az NGO-k kórusa fáradni hallik, a spekuláns egy zsákból pénzt rak a tálcára. A kiosztás után felerősödik a szurkolás. Véres kötényben, szikével hadonászva szervkereskedők „hidegsebészei” az illegális migrációt éltetik. Öltönyös bankárok az orosz-ukrán (amerikai) háború folytatását követelik az ukránok utolsó csepp véréig. Hatalmas zászlón: Ukrajna legyen az USA zászlóján az 51. csillag. Harsányan felhangzik a „káoszt akarunk” ritmus.

A küzdőtéren keresztények, az üldözöttek, halkan imádkoznak. Hiszen velük együtt kipusztulna a normalitás, a konzervatív eszme, a nemzetállam és az értéket képviselő kultúra, kereszténységünk és minden nemzeti örökségünk. A meggyilkolt gyermekek jajkórusa száll az ég felé.

Az oroszlanekrecek mellett fizetett álhírtérjesztő médiamunkások sokasága szurkálja, bősztíti a vadállatokat. A habzó szájú fenevadak már a rács ajtaját emelgetik. Ekkor a Colosseum felett elsötétül az ég, majd villám hasítja fekete kárpitját; a nagy égdörgéstől megremeg a föld, amitől felriadok.

Jézus szavai jutnak eszembe, amelyeket a viszatérő hetvenkét tanítványnak mondott: Láttam a Sátánt: mint villám bukott le az égből. Fölnézek,

viharnak nyoma sincs. Felettem ragyognak a csillagok. Keresem azt a fényeset, mely elvezette a három királyt a betlehemi jászolhoz. Nem látom, de valójában nem is ott kell lennie, inkább a lelkekben világítson, mert most minden rajtunk múlik.

Tisztelt President, elnézését kérem, hogy zavartam a feltámadásra várás örökkévalóságában. Egy Reményik Sándor-vers zárószakaszával búcsúzom:

„A koldusnak, a páriának, / A jöttmentnek is van joga / Istenéhez apái módján / És nyelvén fohászodnia. / Csak nektek ajánlgatják templomul / Az útszélét s az égbolt sátorát? / Ne hagyjátok a templomot, / A templomot s az iskolát!”

Maradok tisztelettel:
v. Ország György



Millenniumi bronzkapu – Pannonhalma (részletek)

Léna élni akar

9.

Évtizedeken keresztül kereste a ritmust, élete ritmusát. Azt a ritmust, amely csak az övé. A hétköznapi ütemvonalait. Nehezen talált rá a cselekvések rövid és hosszú hangjegyeire, sokáig nem állt össze a kotta. Rendetlenül huppantak egymásra napjai, elúszott az időben. Képességei, mint részeg pillangók szárnyai, összevissza csapdostak a feje fölött.

A feje fölött folytak az események, amelyeket mások alakítottak, míg ő, parttalan folyó, szanaszét küldte habjait. Mederhez nem szokott tehetsége és éveinek ázott csokra ide-oda lögybőlődött, céltalanul. Ha eltalált pár hangot, tűzvészt teremtett, ahelyett, hogy fényt és meleget adott volna. Ettől sorvadni kezdett, izmai lankadtak, végül megállt.

Megállt a mutató, a homokórában sem pergett több szemcse. Összetörték a percek, pihegtek a kottafejek. Csend volt, szünet vagy fél oldalon át. Muszáj volt gondolkodnia arról, amit úgyis tudott, de eddig nem volt ereje megtenni. Új feladat elé állította magát. Megtanulni szótagolni az időt, szétválasztani az órákat, új ütemekbe osztani őket, életet és értelmet adni nekik.

Nekik mindegy, ömlesztve is csak hatvan perc mindegyik, de őneki az élete függ tőle. Korábban azt hitte, mértéket tanulni, soha nem túllépni azt, unalmas kispolgári magatartás. Beosztani az erejét, egyszerre nem öt dologgal foglalkozni, rendbe szedni a napi teendőit, és ettől hatékonyak lenni, erre nem is gondolt. Akarat kell hozzá, és fegyelem.

Fegyelem nemcsak a kaszárnyában, de a kólostorban is. Ahol a falak is az ima diktálta tempóban lélegeznek, és nincs kapkodás, sem szelesen elhadart mondatok. Van időben elfogyasztott ebéd, vannak tiszta folyosók, a portán mindig ül egy mosolygó csuha, és a kertben nagyra nőttek a kék hortenziák. A lelkek derűsen haladnak előre, élnek mértékkel, alkotnak rendben.

10.

Szódabikarbónát vett, és három zsemlét, hétköznapi ügy a közértben. A pénztárhoz érve csapta meg a háború szele. Egyszemélyes háborúé, egy személyes háborúé. Nem őt lőtték, mégis szíven ütötte. Derült égből találta mellbe a balegyenes.

Egyenes derekú, idős asszony volt, aki rossz helyre tette már üres kosarát. Fizetett, távozott. Az eladónő aznap talán bal lábbal kelt fel, nem tudni, az apja üldöző volt-e, vagy üldözött, otthon Mahlert hallgattak-e, vagy a szomszéd falára tapadt a fülük. Talán keserű volt már az óvodában, otthon veszekedtek, kié a torzsa, és a nagylány sem nézett mozit, ez mind lehet.

Lehet rossz napja a legjámborabb embernek is, de ha az eladó rákiabál a vevőre, és sértegeti, Hegyeshalmon túl másnap már nem mehet be a munkahelyére. Hisz érthető, aki sebet oszt, önmaga sebével küzd, sejtmilliókat roncsol a feldolgozatlan múlt, azóta rozsdássá vált kések térképet rajzoltak a viaszhusba. Megbocsátani egyszer nem elég, muszáj hetvenszer, hétszer, de ez nem csak akarat kérdése. Ez zsigeri aktus.

Zsigeri aktus volt, elemi erővel buggyant ki belőle. Puffogott még egy sort, *mégis mit képzelsz, hogy más rakosgassa helyre a kosarát*, és a végén megjátszotta az aduászt. Gyakorlott színészt is meghazudtoló, gúnyos hangsúllyal köpte utána: *A nagyasszony!* Az áldozat ezt már nem hallotta, a vásárlóközönség sem tapsolt hozzá. Csak csendesen elkönyvelt egy társadalmi kudarcot.

Kudarcot vallott az eszme, amely eltörölte volna az egyenlőtlenséget, talán nem járt utána elég alaposan. Nem pénz szülte az irigységet, hanem az egyenes tartás. Azt pedig nem címerrel adják, hanem a belső szabadság hozadéka. Anélkül az ember rabszolga. De úr a szolga, ha szívvel szolgál.

Hogyan kijutni a krízisekből?

Történik-e jelentős esemény egyéni vagy közösségi életünkben, vagy sem, akár örülünk neki, akár nem, a változások a mindennapjainkban elkerülhetetlenek. Ha ezeknek a változásoknak a mértéke fokozódik, akkor krízisekkel szembesülünk.

A krízisek megoldásához nincsenek varázsszerek, az csakis egy **folyamat eredménye** lehet – a folyamat jól körülírható történésekből, szakaszokból tevődik össze. Amikor **a változást felvállaljuk**, akkor ezeken a szakaszokon megyünk végig, akár dohányzásról, szorongásról, depresszióról vagy éppen közösségi krízisről van szó. Az egyik problémánál bevált elvet sok másiknál is eredményesen lehet alkalmazni.

A megoldás különböző szakaszaiban különböző módszereket alkalmazunk. **A legfontosabb a tudatosítás, a belátás.** A tapasztalatok alapján nemegyszer mondjuk, hogy amikor a probléma reális belátása megtörténik, akkor már „lovon vagyunk”. Legyen szó bármilyen önromboló függőségről, ekkor elindul a változás. Hogy azután milyen irányba halad tovább, azt a további történések határozzák meg. Minden változás szakaszokból áll.

A fontolgtás előtti szakasz

Gyakori az **aktív ellenállás a változással szemben**. Nem kevesen ebben az időszakban nem saját magukat, hanem a körülöttük lévőket szeretnék megváltoztatni. Legtöbben itt megrekednek, amíg mások nem segítenek nekik, vagy amíg ők maguk nem képesek a segítséget elfogadni. Vannak, akik belenyugodva helyzetükbe, „viselik sorsukat”, mert a múltban már megpróbálták megoldani a problémát, de nem jártak sikerrel, ezért abban a meggyőződésben élnek, hogy már maga a változás gondolata is magában hordozza a kudarcot.

Időnként tudatosan, a legtöbbször azonban öntudatlanul egy sor **védekezési és háritási mechanizmust alkalmazunk**. Ezek lehetővé teszik, hogy legalábbis ideiglenesen elkerüljük mindazt, amivel nem tudunk szembenézni. A háritás megakadályozza, hogy tudatosítsuk a problémát, a védekezés pedig azt, hogy szembeforduljunk vele.

Ezekből a mechanizmusokból persze több is van. Ilyen **a tagadás és a kicsinyítés**. A tagadás a legelterjedtebb háritás. Lehetővé teszi, hogy a kellemetlen események, problémák elutasítása révén védjük magunkat. Időről időre úgy teszünk, mintha a kellemetlen valóság egyszerűen nem is létezne. A szer- vagy akár ideológiai függőkre jellemző, hogy tagadják függőségüket. Jellemző rájuk a kicsinyítés is: „Na, jó, lehet, hogy néha egy kicsivel jobban hagyom magam befolyásolni, de ez egyáltalán nem gond” – mondogatják, pedig már ott vannak a tények: elvesztették állásukat, tönkrementek emberi kapcsolataik. A tagadás következményeként nem képesek meghallani azokat az információkat, amelyek segítenének felismerni a problémát.

Jelentős védekező mechanizmus **a racionalizáció**, a számunkra jól hangzó magyarázatok alkalmazása. Éretlen vagy észszerűtlen viselkedésünket észszerű, racionális magyarázatokkal próbáljuk meg igazolni. Idetartozik az **intellektualizáció** is, amikor elvont eszmefuttatásokkal fosztjuk meg az eseményeket valódi jelentőségüktől.

A felkészülés szakasza

Habár az emberek meg akarnak változni, de ez irányú vágyaik mellett ott él még bennük a változással szembeni ellenállás is. Ez a kettősség érthető, ha figyelembe vesszük, hogy a változás

irányába történő cselekvés együtt jár a kudarc-tól való félelemmel. A változással biztonságunkat tesszük kockára, és ezért az önbecsapáson alapuló biztonságot is jobbnak érezzük, mint a biztonság hiányát.

A fontolgtatás fázisában negatív reakcióként – a változással szembeni ellenállásként – megjelenhet a **vágyvezérelt gondolkodás**. Azt szeretnénk, hogy ugyanúgy élhessünk, mint eddig, csak a végeredmény legyen más. Azaz a kecske is jóllakjon, és a káposzta is megmaradjon. Ezek a vágyak nagyon is néven nevezhetők: „Bárcsak mindent ehetnék, és nem híznék tőle!”, „Bárcsak napi huszonnégy órát dolgozhatnék, és emellett rengeteget lehetnék a gyerekeimmel!” Könnyebb vágyakozni a változásra, mint tenni érte.

Nem ritka ilyenkor **az idő előtti cselekvésre való kényszerítés**. Amikor még nincsenek felkészülve a változásra, de a család, a barátok vagy valamely közösség, a munkahely sarokba szorítja őket. A burkolt vagy nyílt fenyegetésre/zsarolásra adott passzív reakcióként a fontolgtatók kedv, elszántság és meggyőződés hiányában kezdenek bele a változásba. Természetesen kudarcot vallanak, mert nem sajátuk megélt tervet hajtanak végre, és így megindokolhatják a változással szembeni folyamatos ellenállásukat, miközben nem kis büntudatot keltenek azokban, akik a változást kikövetelték tőlük. Persze, az idő előtti cselekvést mi is magunkra kényszeríthetjük. Újévkor, születésnapkor, évfordulókon hozhatunk döntést: „muszáj megváltoznom!”, akár készen állunk rá, akár nem. És a tettek mezejére lépünk, aminek eredményeként csökkenhet a büntudatunk és a környezet nyomása. De amíg nem érezzük sajátunknak a változás szükségességét, az irányába történő lépések sem történhetnek meg sikeresen.

A fontolgtatás és a felkészülés szakasza között nagyon finom különbség van csupán, de a sikeres változáshoz elengedhetetlen a **megfelelő felkészülés**. A felkészülés alatt folytatjuk önmagunk és a probléma újraértékelését, egyre biztosabbak leszünk a változással kapcsolatos döntésünket illetően.

A fontolgtatás szakaszában a jól végzett munkától függetlenül még mindig lehetnek kétségeink afelől, hogy milyen érvek szólnak a változás mellett. Előfordul, hogy nincs elegendő információ, hogy

teljesen biztosak legyünk abban, hogy milyen változásokat kell megtennünk. Ha megfeneklett a házasságunk, és gyerekeink is vannak, elváljunk-e, vagy sem? Milyen mélyre jusson el egy ideológiai elkülönülés, hogy a szakítás jobb alternatívának tűnjön? Egyáltalán nem könnyű kérdések ezek, de a válaszokat meg tudjuk találni, ha dolgozunk rajtuk: információkat gyűjtünk, és a **változás iránti szükségesség meggyőződésünké válik**.

A cselekvés

A változás iránti **elköteleződéssel** kezdődik. A késztetést a másként való folytatásra most már sajátunkként éljük meg. A változás folyamatában a cselekvés szakasza az első látványos történés, amely nem kerüli el a környezet figyelmét sem. Ugyanakkor ebben a szakaszban is vannak lehetséges **zsákcák**. Egyik ilyen zsákcát jelentő megközelítés az, amikor tulajdonképpen **nem vagyunk hajlandók áldozatot hozni** a változás érdekében. Az igazi változásért meg kell dolgozni, és minél több erőfeszítést teszünk a fontolgtatás és a felkészülés terén, annál nagyobb valószínűséggel fogunk sikerrel járni a cselekvés folyamatában. Egy önromboló viselkedés feladása nemcsak a befektetett energia terén kíván áldozatokat, hanem el kell viselnünk azt is, hogy mások rosszallják mindazt a szorongást és haragot, amelyet nekik okozunk a változásunkkal. Ugyanis bármilyen változást vállalunk fel, az azt is jelenti, hogy felbomlik az eddigi egyensúly a környezetünkkel. És ezért – az egyensúly megbontása miatt, amíg egy új ki nem alakul – környezetünk, legtöbbször akár nem is tudatosan, dühös lehet ránk. Egy másik megítélés, amely zsákcába vezet, a **„varázstablettáról” való ábrándozás**. Minél előbb elfogadjuk, hogy egy összetett viselkedési problémára nincs könnyű és azonnal működő megoldás, annál jobban járunk. Minél előbb belátjuk, hogy a médián keresztül reklámozott gyors megoldásoknak (pl. fogyókúráról szóló, dohányzásról, szerhasználatról való gyors leszokást hirdető reklámok stb.) kevés közül van a valósághoz, annál hamarabb eljutunk valós késztetéseinkhez, ahhoz, hogy nincsenek varázsmegoldások: egyedül csak saját magunkra támaszkodhatunk.

A cselekvés szakaszában van **két alapvető jelentőségű történés**. Az egyik a helyettesítés: a kívánt eredményt nem hozó attitűdök funkcionálisokkal való helyettesítése: a problémás viselkedések helyett **egészségesek**. Sok nem kívánt viselkedésnek olyan hatásai is vannak, hogy segítenek megküzdeni az érzelmi szenvedésekkel. Így megtörténhet – ha nem vagyunk eléggé felkészültek –, hogy megszabadulunk az egyiktől, és beleesünk egy másik problémás viselkedésbe. Megelőzendő ezt, helyettesítésként alkalmazhatjuk a folyamatos figyelemelterelést. Elfoglaljuk magunkat olyan tevékenységgel, amely kizárja a problémás viselkedést, vagy alkalmazzuk a helyettesítő gondolkodást, amikor az irracionális gondolkodásunkat összevetjük a valósággal. Aminek eredményeként érezhetjük, hogy nem a realitásoknak megfelelőek, hanem eltúlzottak a reakcióink. A másik jelentős történés a cselekvés szakaszában **az önjutalmazás**. A jutalom a pozitív megerősítés által nem elfojtja a problémás viselkedést, hanem megváltoztatja a kívánt irányba. Ha nem erősítjük meg a pozitív változásra irányuló erőfeszítéseinket, akkor lényegében megbüntetjük magunkat, ami a változás egész folyamatára nézve nagy hiba. Ha pozitív eredményt értünk el, legyen az akármennyire kicsi is, ismerjük el magunk számára: ha valamiben igen, akkor ebben a kis lépésben jók voltunk.

Az eredmények fenntartása

Ha egy önromboló életmód változtatása mellett döntöttünk, és eljutottunk a változás cselekvési szakaszáig, akkor megtapasztalhatjuk, hogy mennyire fontos kitartónak lenni a továbbiakat illetően. A fenntartás ugyanolyan fontos szakasza a változásnak, mint a cselekvés. Csak az a sikeres változás, amelyet sikerül sokáig fenntartani – évekig, évtizedekig, egy életen át.

A fenntartás nem egy állandó, esemény nélküli állapot, hanem egy újabb mozgalmas változási szakasz, mely megkívánja, hogy **új megküzdési mechanizmusokat** tanuljunk meg. A fenntartás szakaszában felhasználjuk mindazt a munkát, amelyet korábban kellett elvégeznünk, és erre építünk.

Vannak **veszélyek**, amelyek megjelenhetnek ebben a szakaszban is. A visszaesés veszélyei ezek, amelyek **a túlzott magabiztosság, a napi csábítás és az önvád következményei** lehetnek. Aki olyan kijelentéseket tesz, hogy „csekélység, bármikor meg tudom tenni” – pl. kilépni egy romboló kapcsolatból, egy eszmei vagy szerfűgőségből – az a túlzott magabiztosság jeleit mutatja. Az ilyen emberek gyakran azzal hátrítják el barátaik aggodalmait, hogy „egy lépés visszafelé még nem a világvége”. Az igazság azonban az, hogy ezzel valójában azt jelzik, hogy nem képesek megbirkózni a problémájukkal. Aki tudatában van ennek a túlzott magabiztosság felé terelő természetes hajlamnak, az sikeresen ellenállhat az első néhány lépésnek, amely a visszarendezés felé vezet.

Az elért eredmények fenntartásában az önvád szintén buktató lehet. Míg az alkalmankénti és a helyénvaló önkritika megerősíti a változás melletti elköteleződésünket, addig a gyakori helytelen önostorozás visszafelé sülhet el. Az önvád egyáltalán nem motivál vagy aktivizál, hanem éppen ellenkezőleg, demoralizál, az önbizalom csökkentése és a kisebbrendűségi érzés fokozódása által meggyengíti az elköteleződést. Ha nem tudjuk elfogadni, hogy a felszabadulásunk felelőssége és érdeme a sajátunk, akkor aláásuk önbecsülésünket, amely a szilárd elhatározásunk alapja. Ha azt gondoljuk, hogy mások érdeme a mi sikerünk, akkor hogyan tudnánk azt mi magunk fenntartani?

A fenntartás célja a tartós változás megőrzése, hogy az a személyiségünk részévé váljon. A tartós változás hatalmas cél, amelyet ritkán sikerül elérni hibák, megbotlások nélkül. A botlásokat legtöbbször túl nagy stresszek vagy az elégtelen megküzdési stratégiák okozzák. De ezeket le lehet küzdeni, és vissza lehet találni a megfelelő útra, amelyen továbbra is a változás felé haladhatunk. Mindegy, milyen problémás viselkedésről van szó, nem szabad meglepődnünk, ha egy reggel arra ébredünk, hogy hiányoznak a régi szokásaink. Ettől azonban még egyáltalán nem szükséges azt gondolnunk, hogy nem lehet a régi magatartás nélkül élni, hiszen egy új rendszer felépítése történik, és annak nincs szüksége a régi gondokra.

Zöldideológiák

A közelmúltban jelent meg az *Ökológikus társadalom fenntartható népességgel* című 400 oldalas könyvem a Gondolat Kiadó gondozásában.¹ A mű apropóját két súlyos, egymással szorosan összefüggő válság jelenti, jelesül a környezeti és a demográfiai válság. A túlnépesedés és a környezeti válság közötti összefüggés jól ismert, az azonban már kevésbé, hogy a fejlett világ elöregedése és ún. természetes (migráció nélküli) fogyása sem fenntartható folyamat. Ez utóbbi folyamat azért is rossz, mert csökkenti az emberiség etnikai, nyelvi és kulturális sokféleségét. Ha rossz a túlnépesedés, mert a környezet leromlását idézi elő, és ha rossz a népességcsökkenés, mert elöregedést és kihalást eredményez, akkor a helyes választ csak az állandó népesség jelentheti, mert így elkerülhető mindkét demográfiai probléma.

A hat részből álló könyv filozófiai alapját a naturalizmus és azon belül az ökonaturalizmus jelenti. Már az első részben megfogalmazásra kerülnek azok a filozófiai és rendszerelméleti kérdések és nézetek, amelyek a gondolatmenet alapját képezik. Először is hogyan kell értelmezni a naturalizmus és az ember viszonyát? Ha minden természet, ahogy azt a naturalizmus állítja, akkor az ember és az emberi közösségek is természeti létezők, ugyanakkor az ember és azon belül az emberi ész egyik központi sajátossága a természet feletti hatalom és uralom. Az emberi ész nemcsak a külső természet, vagyis a természeti környezet, hanem az emberi és a társadalmi test fölött is hatalmat akar. Ez okból jellemzi az embert az a végzetes ellentmondás, hogy „természetellenes természeti lény”. Szintén ebben a részben kap központi szerepet a nyitott és a zárt disszipatív rendszerek fogalma, az előbbire példa az egyed és a populáció, míg az utóbbira az ökoszisztéma és a bioszféra. A nyitott disszipatív rendszerek forrásanyagokat

vesznek fel és hulladék anyagokat adnak le, míg a zárt disszipatív rendszerek kizárólag alacsony entrópiájú energiát vesznek fel, és hőt adnak le. A könyv fontos pillére az egyed feletti, vagyis szupraindividuális létezés. Az ökológiában ma már teljesen elfogadott, hogy a nem humán szupraindividuális létezők – úgymint a populáció, faj, ökoszisztéma, biom és bioszféra – ökológiai realitások. A társadalomtudományokban azonban még mindig vitatják a humán jellegű szupraindividuális létezők, úgymint család, nemzetség, törzs, nép és nemzet realitását. Ebben a vitában én a realista állásponton állok, és abból indulok ki, hogy nemcsak a nem emberi, hanem az emberi világban is vannak szupraindividuális entitások. Az egy másik kérdés, hogy a modernizációval együtt járó individualizáció megváltoztathatja ezeknek az entitásoknak a jellegét. Álláspontom szerint az ember eredendően *közösségi* lény, ami szorosabb, mint a társas, de lazább, mint a szuperorganikus létforma. Ennek a közösségi létformának a legfejlettebb formája a nemzet, amelyet érdemes megőrizni.

A könyv második része a természet és az ember közötti anyagcserét tárgyalja. Ebben a szakaszban egyrészt rámutatok arra, hogy a termelés egy Janus-arcú folyamat, amelyre egyaránt jellemző a gazdasági értékek teremtése és a természeti értékek pusztítása. Azaz a termelés nem teremtés, hanem egy olyan pusztító folyamat, amely a természeti értékekből gazdasági és társadalmi értékeket állít elő. Ebből pedig az következik, hogy a természetpusztító termelést a lokálisan változó természeti adottságokhoz kell optimalizálni. Továbbá éles különbséget teszek a természeti környezetünkkel összhangban élő, vagyis megtartó és fenntartó, illetve a természeti környezetüket kizsákmányoló, vagyis elvevő és nem fenntartható kultúrák között. Az előbbi típus nemcsak a termé-

¹ Tóth I. János *Ökológikus társadalom fenntartható népességgel*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2022

szeti, hanem a humán környezetével is békében tud élni, míg az utóbbi típusú kultúra szükségszerűen háborúban áll mindkettővel. A társadalmak eredendően populációs jellegű struktúrák, s mint ilyenek, nyitott rendszerek, azonban a növekedésük eredményeképpen ma már az ökoszisztémákat is magukban foglalják, ezért az ökológikus társadalmaknak egyre inkább az ökoszisztémák sajátosságait is fel kell venniük, azaz zárt és állandó állapotúvá kell válniuk. Tehát a nyílt rendszerű növekvő nemzetgazdaságoknak át kell alakulniuk egy zárt rendszerű állandó állapotú gazdasággá. Ezt az ökológikus állapotot a nemzetgazdaságok elvileg sohasem tudják teljesen megvalósítani, de egyre jobban meg tudják közelíteni.

A harmadik rész a nép fogalmát járja körül. Értelmezésem szerint a nép eredendően olyan természetes közösség, szupraindividuális egység, amelyet a közös származás, eredet és nyelv jellemez. Ebben a részben kitérek a nép, a nemzet és az állam fogalmára és egymáshoz való viszonyára, továbbá a modernizációnak és a globalizációnak a népre gyakorolt negatív hatására. Rámutatok arra is, hogy jelenleg a nép és a nemzet fogalma a globalisták és a szuverenisták közötti kultúrharc centrumában áll.

A negyedik rész témája a bevándorlás. A hangsúly nem az adatok, hanem a különböző értelmezések (nyitott határok, idegen, identitás) bemutatásán van. Az ötödik rész a reprodukció ideológiai, technikai és etikai kérdéseit elemzi, továbbá hangsúlyozza a termékenységtudatos társadalom szükségességét, amely nemcsak a gazdasági, hanem a demográfiai folyamatokra is figyel. A hatodik rész röviden kitér Izrael példájára, mint az egyetlen olyan fejlett nyugatias jellegű nemzetre, ahol a termékenységi arányszám nem alacsonyabb, mint 2,1 gyerek/nő; továbbá a fejlett országok viszonylatában a nyugdíjrendszer és a főállású anyaság intézményét elemzi. A könyvet egy összefoglaló fejezet zárja. A következő részlet a könyv ötödik részéből, *Az ideológiák és népesedés* című 17. fejezetből származik (262–266. oldal).

„17.8 Zöld ideológiák

A zöld eszméket általában a radikális–mérsékelt, illetve a baloldal–jobboldal tengelyeken he-

lyezik el. Radikális zöld irányzatot jelent többek között a zéró növekedés, nem növekedés, mély-ökológia, társadalmi ökológia, ökofeminizmus, állatfelszabadítás, állati jogok. Mérsékelt környezeti gondolkodáshoz sorolják a természetvédelmet, az állati jólét mozgalmát, a fenntartható fejlődést, a gyenge antropocentrikus irányzatokat, beleértve a különböző vallások teremtésvédő vonulatait.

Murray Bookchin (2006) a marxizmust és a zöld gondolkodást az elsők között kapcsolta össze, és kidolgozta a *társadalmi ökológiát* (social ecology). Az amerikai szerző a piac, a hierarchia és az osztálytársadalom kombinációját tekinti a környezetszennyezés fő okozójának. Bookchin sok más radikális baloldali környezetfilozófushoz hasonlóan a kapitalizmus és a liberalizmus ellensége. A fenti irányzaton túl még a zöld baloldalhoz sorolható az ökoanarchizmus, a társadalmi igazságosság, ökoszociális piacgazdaság, zöld emancipációs mozgalmak, beleértve a kisebbségek, nők és állatok felszabadítását.

A zöld gondolkodás viszonylag hamar felismerte, hogy az ökológia és a környezeti válság globális jellegű, lásd a *Néma tavasz* vagy *A növekedés határai* című munkákat. Ugyanakkor a zöld klasszikusok azt is hangsúlyozták, hogy a megoldásnak lokálisnak kell lennie, ahogy a híres szlogen is mondja: »*Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan.*« Az utóbbi időben megjelentek a zöld liberális és zöld globalista nézetek is. Ezek szemben állnak a klasszikus ökológizmussal, amely kimondottan liberalizmus- és globalizmussal szembenes volt, és támadta a piacgazdaságot, nagy vállalatokat, szabad kereskedelmi társulásokot, választott bíróságokat stb.

A jobboldali zöld gondolkodáshoz sorolhatók azok a konzervatív szerzők, akik a megőrzés jelentőségét hangsúlyozzák nemcsak a természetvédelem, hanem a társadalom esetében is, akik jelentős szerepet tulajdonítanak a népnek, a nemzetnek és nemzetállamnak a környezetvédelemben, továbbá a vallásos megközelítésnek. A szekuláris *jobboldali zöld filozófiának* jelentős szerzője Roger Scruton. Környezetfilozófiája szorosan kapcsolódik a liberális konzervativizmushoz és nemzeti elkötelezettséghez. Scruton a kapitalizmus barátja, tehát ebből a szempont-

ból liberális, és elutasítja a piac marxista kritikáját. Másrészt Scruton (2018) a piac intézményét alapvetően nemzetállami keretek között képzelel el, és elutasítja a globalista újításokat és a joguralmának azt a fundamentalista értelmezését, amely a népszuverenitás és a többségi akarat felszámolásával fenyeget. Az angol szerző bevezeti és népszerűsíti az *oikophilia* (otthon szeretete) fogalmát, beleértve a helyi környezet szeretetét is. Szerinte kizárólag ez az érzés adhat motivációt az embereknek, illetve a nemzeti közösségeknek ahhoz, hogy megvédjék a saját környezetüket. Az *oikophilia* egy olyan egyetemes érzés, illetve megközelítés, amely képes a lokális ökológiai problémákra reagálni, legyenek azok környezeti, demográfiai vagy éppen gazdasági jellegűek. Egy túlnépesedő lokalitásban az *oikophilia* fogalmából a termékenységi ráta csökkentése következik, míg egy túlfogyasztó lokalitásban a fogyasztás csökkentése. S ami talán ennél is fontosabb: ezek a társadalmi mozgások nem egy külső és felsőbb bürokratikus szervezet parancsára következnek be, hanem egy belülről fakadó civil szerveződésből.

A 21. század elején egy új ideológiai ellentét alakult ki, amelynek centrumába a globalizmus kérdése áll. A fő választóvonal a globalisták és a szuverenisták között húzódik, s ennek megfelelően a táborok is újraszerveződnek. A globalisták szoros kapcsolatban a liberálisokkal és kiegészülve a feministákkal, radikálisokkal, újbaloldallal, LMBTQ és woke mozgalommal alkotják az egyik tömböt. A késő modernitás másik nagy ideológiai centrumát a szuverenisták jelentik, akik kiegészülnek a különböző népi, nemzeti, konzervatív és vallási ideológiákkal. Ebben az ideológiai háborúban a szuverenisták vannak konzervatív pozícióban, mert ragaszkodnak a status quóra épülő jelenlegi rendszerhez.

Ez az ideológiai megosztottság a zöld ideológiát is megosztja. Egyrészt a zöld ideológia meg akarja változtatni a jelenlegi környezetpusztító status quót, tehát a pozíciója *a priori* haladó. Ebből pedig az következik, hogy a jelenlegi ideológiai háborúban a zöldek automatikusan a haladók táborába kerülnek, mivel ők is radikális változtatásokat akarnak a humán világban. Másrészt a

zöldek által javasolt újítások tartalma leginkább a neoliberalizmussal és a globalizmussal áll szemben. Ez a kettősség polarizálja a zöld gondolkodást, ahol az egyik végletet a zöld globalizmus, míg a másik végletet a zöld lokalizmus jelenti, e kettő között helyezkedik el a zöld patriotizmus.

A *zöld globalizmus* általában antinatalista, ami egyrészt visszavezethető a malthusi nézetekre, másrészt arra az egyszerű logikára, hogy több ember nagyobb ökológiai lábnyomot és környezetterhelést jelent. Ezzel párhuzamosan az egyre kevesebb ember egyre kisebb környezetterhelést jelent. Tehát az előregedő és csökkenő népesség környezetvédelmi szempontból előnyösnek tűnik. Ezen az alapon persze az élő természetnek az a legjobb, ha az emberiség kihal. Néhány mélyzöld irányzat kétségkívül ezt a kihalási nézetet képviseli, amely nyilvánvalóan egy antinatalista pozícióval jár együtt. Az emberiség kihalása azonban a legfőbb rossz (lásd 1.6 pont).

Szintén antinatalista pozíció következik a zöld globalizmusnak abból a nézetéből, hogy az emberiséget egy homogén sokaságként fogja fel, és ezért csak az emberiség összlétszámával foglalkozik. Mivel jelenleg az emberiség létszáma nő, ezért a zöld globalizmus antinatalista pozíciót foglal el. Az egy érdekes kérdés, hogy ha az emberiség létszáma régóta csökkenne, és a népességszám kritikusan alacsony lenne, akkor a zöld globalizmus megváltoztatná a nézetét, vagy továbbra is antinatalista lenne. Például a mélyökológia platformja explicit módon is kimondja, hogy az emberiség létszáma túl nagy (4. és 5. tézis), továbbá mindenkit arra szólít fel, hogy vegyen részt a mélyökológia programjának a megvalósításában (8. tézis), ami ebben a vonatkozásban azt jelenti, hogy vállaljon kevesebb gyereket, és propagálja a gyermekmentes életet.²

Ma már világosan látszik, hogy Malthus több kérdésben is tévedett. A legfontosabb az, hogy a demográfiai átmenet második szakaszára jellemző magas születési számokat abszolutizálta, és nem vette figyelembe azt a lehetőséget, hogy a népességrobbanás csak egy átmeneti demográfiai jelenség. Manapság a gazdag országok nem a népességrobbanással, hanem a demográfiai tél problémájával néznek szembe.

² Devall, Bill – Sessions, George (1985) Deep Ecology. Gibbs M. Smith, Salt Lake City. p. 70

Ugyanakkor az is igaz, hogy Afrika népessége valamiért beszorult a demográfiai átmenet második szakaszába, amelyet a népességrobbanás jellemez. Tehát Afrika lakossága, és rajta keresztül az egész emberiség, még küzd a túlnépesedés problémájával.³

Egy antiglobalista alternatívát jelent a *bioregionalizmus*, amely egy decentralizált, helyileg megalapozott gazdaságra utal. E nézet szerint elsősorban a helyben készült és helyben gyártott dolgokat kell használni. Azokat a javakat, amelyek a régióban nem állíthatók elő, a közvetlen szomszédságból kell behozni. Kivételesen a kereskedelem kiterjeszhető a kontinens területére is. Meg kell értenünk a helyi régió eltartóképességét, és egy állandó népességszámot kell fenntartani. Ebben az ökológikus világban tisztelik a táj adottságait és a hely szellemét. A bioregionális társadalom koncepciója összhangban áll a Gaia-elmélettel.

A bioregionalizmus szerint a szabad világkereskedelem sem nem ökológikus, sem nem fenntartható. A felfokozott fogyasztás és a kereskedelem rengeteg energia-, idő- és költségpazarlást jelent. A kormányok mindig azt állítják, hogy a gazdaság fejlődésének és erősödésének egyetlen módja a külföldi piac megtalálása. Ez azonban nyilvánvalóan nem lehet univerzális megoldás, hiszen a világkereskedelemben a javak áramlásának ki kell egyenlíteni egymást, ellenkező esetben elkerülhetetlen az eladósodás. Arról nem is beszélve, hogy a cserearányok kialakult rendszere önmagában is hátrányos helyzetbe hozza a periferikus és félperiferikus helyzetben levő országokat.

A bioregionalizmus szintén elutasítja a kulturális és politikai globalizációt. E folyamatok célja egy olyan homogén világtársadalom létreho-

zása, amely mindenütt ugyanazt a társadalmi struktúrát hozza létre Alaszkától az Egyenlítőig. Ez a gyakorlat teljes mértékben kiszakítja az embert a saját környezetéből, és egy attól független univerzálisan érvényes életformára kényszeríti. A bioregionalizmus szerint ez a törekvés eleve nem lehet sikeres, mert a Földön olyan mértékű földrajzi, társadalmi, kulturális stb. különbségek vannak, amelyeket nem lehet, de nem is szabad egységesíteni.

A bioregionalizmus ugyanakkor kritikus a jelenleg létező államokkal, amelyek a múlt birodalmainak és katonai hódításainak a maradványai. A népek tagolódásában a politikai-etnikai határok helyett a természeti régióknak kellene meghatározó szerepet kapniuk. A biorégióknak olyan természeti realitásokon kellene alapulnia, mint a folyók, hegyek, völgyek, kultúrák és nyelvek. Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a bioregionalizmus a zöld globalizmushoz hasonlóan ellenségesen viszonyul a népekhez, nemzetekhez, nemzetállamokhoz és a határőrizethez.

A *zöld patriotizmus* számos kérdésben egyetért a bioregionalizmussal, a döntő különbség az, hogy ez az irányzat a népeket is értékes természeti alkotásoknak tekinti, ahol az emberi együttműködés legmagasabb szintje érhető el. Ezért a természeti környezet védelmével párhuzamosan a népeket is, illetve a néphez szorosan kapcsolódó nemzetet és nemzetállamot is meg kell őrizni. Mivel az élő természet alapvetően zárt és stacionárius jellegű ökoszisztémákból áll, ezért a népeknek és nemzeteknek is alapvetően zárt, fenntartható és stacionárius jellegűvé kell válniuk. A fentiekből következik, hogy minden népnek és nemzetnek a kettes termékenységi arányszámra és a minimális mértékű (individuális) jellegű migrációra kell törekednie.”

³ Tóth I. János (2021): Demográfiai tél. A modernizáció sötét oldala. Gondolat Kiadó, Budapest

Természetellenes haladás

Tóth I. János Ökológikus társadalom fenntartható népeiséggel.

Gondolat Kiadó, Budapest, 2022, 400 oldal

Az elmúlt év rendkívüli időjárása is mutatja, hogy a földön a környezeti problémák egyre súlyosabbak, és ezzel párhuzamosan a környezetvédelem szerepe is egyre jelentősebb a társadalomban. Egyre kevesebben vitatják, hogy elkerülhetetlen egy zöldfordulat, amelynek nyilvánvalóan vannak ideológiai vonatkozásai is. Korunk szellemiségének főáramlata tényként kezeli, hogy az ökológiai válság megoldását a globalizmus, liberális individualizmus és nyílt társadalom eszméi és értékei biztosítják.

Tóth I. János könyve cáfolja ezt a „hamis konzervatív”, mivel azt állítja, hogy elképzelhető egy jobboldali, konzervatív és nemzeti értékeket követő zöldalternatíva is. *„Ez az ideológia az ökológiai és demográfiai problémákat olyan humán-evolúciós szempontból bevált értékek mellett akarja megoldani, mint család, magántulajdon, piac, nép, nemzet és nemzetállam. Az emberi közösségek ezekhez a mély struktúrákhoz alkalmazkodva fejlődtek és formálódtak, éppen ezért az embert nem lehet megfosztani ezektől az intézményektől.”* (320. o.) Amúgy az evolúció is így működik, a mély struktúrákat – genetikai kód, biokémiai ciklusok, fiziológiai folyamatok stb. – minden eszközzel megvédi, miközben a fenotipikus sajátosságok gyorsan változnak. Az élet és az evolúció konzervatív jellegére már Isaac Asimov biokémikus és híres sci-fi-író is rámutatott.

A természet és az ember problematikus viszonyának a megértését rendkívül megnehezíti a természettudományok és a társadalomtudományok különböző nyelvezete és nézőpontja. Így a szerző fontos célkitűzése egy közös értelmezési keret kidolgozása, amelynek alapját a nemreduktív fizikalizmus, a termodinamikai alapokra épülő rendszerelmélet és az ökológiai szempontokat előtérbe állító naturalizmus jelenti. A könyv filozófiai jelentősége, hogy az ökológia tudományára építve kidolgoz egy sajátos natu-

ralista világgépet, amelyet *ökonaturalizmusnak* nevez. Ennek az ökonaturalista nézetnek a nívuma, hogy az egyed feletti (*szupraindividuális*) létezőket valóságos létezőknek gondolja, legyenek azok nem emberi (populáció, faj, ökoszisztéma) vagy emberi (család, nép, nemzet) jellegűek. Ez az elképzelés a modern társadalomtudományokban már periférikus, hiszen azok ebben a kérdésben a módszertani individualizmusra, illetve nominalizmusra támaszkodnak, azaz tagadják és pusztán fikciónak tekintik a szupraindividuális létezőket.

A könyv visszatérően elemzi a természet problematikáját. Ha minden természet, ahogy azt a naturalizmus állítja, akkor hogyan értelmezhető az emberi minőség? *„Tudományos értelemben az ember egy speciális állat, jelesül egy főemlős. Az ember specifikumának az alapját a magas szintű észhasználat jelenti, amely olyan, csak az emberre jellemző sajátosságokban nyilvánul meg, mint a beszéd, az eszközhasználat, a termelés, a társadalmiság, a fogamzásgátlás. Mivel minden létező természeti jellegű, így az ember is egy természeti lény, ugyanakkor a magas szintű észhasználat miatt érdemes különbséget tenni az első (nem emberi) és a második (emberi) természet között. A második természetre alkalmazhatjuk a »mesterséges« fogalmát. Ennek értelmében az ember, mint eszes majom, egyszerre tekinthető mesterséges és természeti lénynek. Mindaddig, amíg az ész önmagát természetellenes erőként értelmezi, addig az embert az a végzetes ellentmondás jellemzi, hogy természetellenes természeti lény.”* (377. o.)

Tehát a haladás központi eszméje az embernek a külső és a belső természet feletti uralma, amely magában foglalja a környezet, az emberi test és az emberi közösségek feletti uralmat. A szerző szerint a természeti környezet és az emberi test, például a nemiség feletti uralom mögött

ugyanaz a logika húzódik meg. „A modern ember ugyanúgy uralkodni akar a nem felett, ahogy a természet felett is. Ez az ember természetes és érthető vágya, hiszen sokkal jobb uralkodni valami felett, mint kiszolgáltatva lenni valaminek. Ugyanakkor a nemiség egy olyan komplex tulajdonság, amely fölött az ész képtelen uralkodni, tekintettel a természettörvényekre. Ebben a helyzetben az uralmi törekvés nem javít, hanem ront az alany helyzetén. Az embernek el kell fogadnia biológiai korlátait, legyenek azok külső (környezeti) vagy belső (testi) jellegűek, ahogy azt is, hogy a modern ember nem isten, és nem áll a természettörvények felett.” (289. o.)

A haladók a természet ellen folytatnak háborút, ami értelemszerűen katasztrófához vezet. A természetvédőknek ezért sem szabadna a haladók táborához csatlakozniuk, mert akkor a természetellenesek táborát gyarapítják. A szegedi filozófus álláspontja szerint ebben a helyzetben a megoldást az arisztotelészi arany közép jelenti, mivel a modern emberi közösségeknek a két rossz végtel között kell egyensúlyozniuk, jelesül a teljes természetesség és a teljes természetellenesség, vagyis mesterségesség között. Ez nemcsak a külső természet (környezet), hanem a belső természet (az emberi és a társadalmi test) esetében is igaz.

Szintén fontos eredménye a könyvnek, hogy a nyílt társadalom elvével szemben a termodinamikai értelemben vett zárt és állandósult nemzetgazdaságok eszméjét tekinti célnak, ami magában foglalja a migráció és a világkereskedelem korlátozását, illetve az önellátó gazdálkodás irányába való elmozdulást. Ugyanis a bioszféra lényegében egy olyan zárt és állandósult rendszer, amely nagyon sok szintén zárt és állandósult ökoszisztémából áll. A nemzetgazdaságoknak pedig az ökoszisztémák lokális sajátosságaihoz kell alkalmazkodniuk, vagyis zárt, lokális és állandósult rendszerekké kell alakulniuk. Természetesen ezt a célt teljes mértékben lehetetlen megvalósítani, de a nemzetgazdaságok mindig lehetnek zártabbak, önellátóbbak és állandóbb állapotúak. Ez alapján a politika a környezetvédelem megoldását nem keresheti a globalizációban, migrációban, világkereskedelemben és nyílt társadalomban, hanem csak a körforgásos

gazdaságban, lokalitásban, zártságban, családban és termékenységtudatosságban. „Az ember természetes közösségekben (család, nemzetiség, nemzet) fejlődő, eszes főemlős, aki a földi természet része. Az ősi természetes állapot az ember számára még éppen élhető, de borzalmas létállapotot jelent, hiszen az élő természet nem az ember, hanem a bioszféra működésére optimalizál, ezért az ész törekvése a természet feletti hatalomra és a természeti korlátok visszaszorítására sokáig előnyös volt az ember számára, és nem sértette súlyosan a földi természetet. Korunkban azonban az észnek a »természet- és életellenes« attitűdje már az ember és közösségeinek a jólétét, sőt létét fenyegeti, ezen az úton tehát nem haladhatunk tovább, az embernek és azon belül az emberi észnek »természetbaráttá« és »életbaráttá« kell válnia. Ez többek között azt jelenti, hogy az ökoszisztémák sajátosságaihoz igazodva a »valódi emberekből« álló nemzeteknek állandó népességű, zárt és stacionárius társadalmakká kell válniuk.” (374. o.)

A könyvben a nemzetek reprodukciója is egy központi kérdés, amelyben szintén az arany középút, jelesül a 2,1 gyerek/nő arányszám jelenti a kívánatos értéket. Az ennél magasabb termékenységi arányszám ugyanúgy rossz, mint az ennél alacsonyabb. Ehhez termékenységtudatos nemzetekre van szükség. A szerző nézete ebben a kérdésben is ütközik a liberalizmussal, amely hallani sem akar olyan fogalmakról, mint reprodukciós felelősség vagy kötelesség. Továbbá ütközik a globalizmussal is, amely csak a túlnépesedést látja problémának, miközben nagyon sok fejlett országban már az előregedés és a népességfogyás jelenti a fő problémát.

Katolikus nagycsaládos filozófusként és hittanárként úgy vélem, hogy e könyv fontos alaplívává válhat a górcső alá vont társadalmi kérdésekről való keresztény gondolkodásnak is. A XX. század egyik legjelentősebb katolikus teológusa, Karl Rahner terminológiáját használva nyugodtan mondhatjuk, hogy ez egy „anonim keresztény” mű. A rációra szorítókozó, a természetes ész fényénél kutató szegedi tudós ugyanis hasonló konklúziókra jut, mint az isteni kinyilatkoztatásban hívő, illetve e hitből kiinduló teológiai gondolkodás.

A történelmi Torontál vármegye Perjámosi járásának nemzetiségi és felekezeti viszonyai

II. rész

I. 4. Lovrin

Lovrin (németül: *Lowrin*, románul: *Lovrin*, szerbül: *Ловрин/Lovrin*) az egykori Perjámosi járás székhelyétől, Perjámostól délnyugatra fekvő település. A középkori eredetű Lovrint akkoriban Lóránthalma, majd a 12–13. században Lóránt, illetve Lórántfalva névvel illeték az oklevelek. A következő értesülésünk a településről az, hogy a török kor hajnalán (1529) Bali bég seregével kifosztotta és felégette a falut. A lakosai ekkor elmenekültek, később kezdett benépesülni: 1561-ben szerbek telepedtek le itt. A török korszakot feltehetően – gyér népességű – lakott helyként vészelte át. Az 1723–1725. évi gróf Mercy-féle térképen elnéptelenedett pusztaként volt feltüntetve. A 18. század derekán – 1760 körül – szerbek telepedtek le a faluban, őket 1777-ben a bolgárok követték. Ekkor nevezték el a falut Lovrinnak egy Lovrinác nevű gazdag bolgár lakos után. A 18. század végén – 1785-ben – németek telepedtek le a faluban, akik jórészt Elzászból és Lotaringiából érkeztek. Reiszig Ede erről így írt: *„Ez utóbbiak alapították az ún. Új-utcát. A németek 10 éven át nem fizettek adót, de kötelesek voltak háború idején fuvart, szénát és zabot szolgáltatni. E németekhez később újabb települők csatlakoztak Nemetcsanádról és egyéb környékbeli falvakból. A szerbek és bolgárok nem tudván velük megférni, elköltöztek innen, a szerbek már előbb, a bolgárok 1791-2-ben, egy részük Vingára és Szabadkára (Theresiopolis), úgy hogy a község*

1792-től csupa németekből állott, kikre a kincstárnak mindig különös gondja volt.”¹ Korábban Vályi András statisztikus is német faluként írta le a települést: *„Lovrin. Német falu Torontal Várm. földes Ura Lippai Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Nagy Szent Miklós, Haczfeld, Peszak, és Bogároshoz is közel. Határja három nyomásbéli, búzát, árpát, zabot, kukoritzát, muhart, és kenderterem, erdeje nints, szőleje kevés, piatza N. Sz. Miklóson, Temesváron, és Török Becsén.”²*

Lovrint 1792-ben II. Lipót magyar király (1790–1792) adományaként Liphay Antal tábornok kapta meg a szomszédos Kisósszel (Gottlob) együtt. Ekkor a tábornok kastélyt is építtetett a faluban. A későbbiek folyamán – a 19. században – a Liphay családnak továbbra is jelentős birtokai voltak a településen, illetve környékén. A falu népességét többször tizedelte meg a kolerajárvány, amely előbb 1831-ben, majd 1839-ben, 1849-ben, végül 1866-ban is szedte az áldozatait. Fényes Elek szerint: *„Lovrin, derék német falu, Torontál vmegyében, Komlóshoz északra 2 mfdnyire: 2644 kath., 8 evang., 2 ref., 56 óhitű, 10 zsidó lak., kath. paroch. templommal. Ékesíti az uraság szép kastélya és gyönyörű kertje, melly legelső a megyében. Határa felette gazdag; és első osztálybeli 98 4/8 egész jobbágYTELEKKEL. F. u. özvegy b. Liptaynő, s feje gottlóbi uradalmának.”³*

¹ REISZIG 1912, 71–72. pp.

² VÁLYI ANDRÁS: *Magyarországnak leírása. II. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. Arcanum. Digitális Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/2-kotet-828BA/I-834C7/lovrin-8369B/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

³ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. III. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851. 43. p. A továbbiakban: FÉNYES (III.) 1851, FÉNYES (IV.) 1839, 407. p.

Lovrin nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	3820	58	3513	–	102	–	21 ⁴		27+99 ⁵
1890	3798	45	3542	5	164	–	–	21	21
1900	4012	104	3654	–	217	–	1	25	11
1910	3881	182	3450	1	217	–	–	28	3

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A Lovrinban letelepedő, majd végül kizárólagos népcsoporttá váló németek a római katolikus egyházhoz tartoztak. A római katolikus plébániát még 1777-ben alapították. A római katolikus templomot pedig 1785-ben kezdték építeni. A neoklasszikus templomot – amely közvetlenül a Liphay-kastély mellett épült – 1789-ben *Páduai Szent Antal* (Hl. Anton von Padua) tiszteletére szentelték fel.⁶ Ünnepe napját június 13-án tartot-

ták. Báró Liphay Frigyes 1829-ben megnagyobbította, a község pedig tornyot építtetett hozzá, a kegyúr pedig toronyórát is adományozott a templom számára.⁷ A liturgikus nyelv a német volt.

A második világháború után egyre inkább túlsúlyba került románság a román ortodox egyházhoz tartozik. Templomukat 1970-ben építtették, bizánci stílusban, védőszentje *Szent Miklós* (Sfântul Nicolae).⁸

Lovrin nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	3820	3664	132	7	3	6	8
1890	3798	3593	184	5	5	10	1
1900	4012	3756	233	6	11	3	3
1910	3881	3616	232	11	6	–	16

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A lovri németek „végnapjai” a második világháború végén kezdődtek el. Voltak, akik a szovjet Vörös Hadsereg közeledésének hírére elmenekültek Németország irányába. A helyben maradtak közül minden 18 és 30 év közötti nőt, valamint 16 és 45 év közötti férfit szovjet munkatáborokba hurcoltak. Többen a szovjet fogság után már nem térek vissza a településre, hanem egyenesen Németországba távoztak.

Az 1945-ben indult romániai „földreform” értelmében a németeket megfosztották gazdag földjeiktől, további ingatlanjaiktól, állatállományuktól etc. Igaz, 1956-ban a házaikat visszakapták. Az 1951 és 1956 közötti időszakban a Bărăgan területére történő deportálás, majd pedig a németek kivándorlása az 1960-as évektől fokozatosan „elfogyasztotta” a német lakosságot.

⁴ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁵ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Lovrin esetében az első érték (27 fő) az egyéb hazai (20 fő) és az egyéb külföldi (7 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

⁶ VOGEL, HEINZ: *Lowrin. Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat*: <http://www.banatergottesheuser.ro/lovrin.htm> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

⁷ „Itt őrzik azt a lobogót, melyet Liphay Antal tábornok az általa megnyert új palánkai ütközetben a törököktől zsákmányolt, a miért azután 1789-ben a Mária-Terézia-rendet kapta.” REISZIG 1912, 71–72. pp.

⁸ *Biserica Sf. Nicolae. Lovrin*. Biserici.org: <http://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=10358> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

Lovrin etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	3913	78	3562	–	193	–	–	80
1930a	3801	149	3303	36	267	–	38	8
1930n	3801	138	3302	44	234	–	38	45
1941n	3681	144	3013	–	426	–	–	98
1956	3672	Nincs adat.						
1966a	4069	141	1704	24	2114	–	42	44
1966n	4069	150	1692	26	2097	–	46	58
1977n	4255	130	1367	21	2618	–	41	78
1992n	3562	108	285	8	3018	–	20	123
2002a	3560	64	98	5	3324	–	9	60
2002n	3560	71	120	6	3243	–	14	106
2011n	3223	41	76	Nincs adat.	2849	–	7	Nincs adat.

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai. Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=3854> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

I. 5. Nagyszentpéter

Az Aranka patak mellett elterülő Nagyszentpéter (németül: *Großsanktpeter*, illetve *Ratzsanktpeter*, románul: *Sânpetru Mare*, szerbül: *Велику Семпетар/Veliki Sempetar*) a járás székhelyétől, Perjámostól nyugatra fekvő település. A falut már a középkorban is Nagyszentpéter néven említették, amelyet a Szent Péter apostol († Kr. u. 67) tiszteletére felszentelt temploma után nyert. Az ún. „vegyes házi királyok” regnálása (1301–1526) alatt több birtokos is váltotta egymást a településen, majd az végül a törökök kezébe került. Ekkor a magyar lakosság elmenekült, a helyére szerbek érkeztek. A 16. század közepén (1557–1558-ben) szerbek által lakott 16 házat jegyeztek fel a faluban. A szerb jelenlét az egész török hódoltság alatt folyamatos volt, ezért a települést *Rácszentpéternek* kezdték hívni. A török hódoltság időszakát lakott helyként vészelte át a helység, népessége idővel gyarapodott is,

dacára annak, hogy a térségben rablók portyáztak, illetve 1738-ban pestisjárvány is megtizedelte a lakosságát.

A temesvári igazgatóság 1748 körül erdélyi románokat telepített a faluba, azonban ők idővel a szerbségbe asszimilálódtak. Később – 1752-ben és 1796-ban – németek is érkeztek ide. Az utóbbi bevándorló sváb csoport jórészt a szomszédos Perjámosról jött.⁹ Vályi András a következőket jegyezte fel a településről: „*Szent Péter. Rátz Sz. Péter. Rátz, és oláh falu Torontal Várm. földes Ura a' Kir. Kamara, lakosai ó hitűek, fekszik Nagy Szent Miklósnak szomszédságában, 3 nyomásbéli határja kövér, és jól termő, kaszállói jók, erdeje, fája, szőleje középszerű, piatza N. Sz. Miklóson, Kikindán, T. Becsén, és Szege-den.*”¹⁰ A falut 1807-ben a Szapáry grófi család vásárolta meg, és a 19. század végéig birtokolta. Tőle az aradi ortodox román egyház vette meg, de később parcellázás céljából eladta. A báró Liphay családnak is voltak itt birtokai. Fényes

⁹ REISZIG 1912, 92–93. pp.

¹⁰ VÁLYI ANDRÁS: *Magyarországnak leírása. III. kötet. A Királyi Universitásnak betűivel.* Buda, 1799. Arcanum. Digitális Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/3-kotet-83C38/sz-8444B/szent-peter-84702/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

Elek szerint: „Rácz-Szent-Péter, rácz-német falu, Torontál vmegyében, közel Szaravolához, szinte az Aranka mellett: 806 kath., 12 evang., 2270 n. e. óhitű, 42 zsidó lak., kath. és óhitű anyatemplo-

mokkal, erdővel, 219 3/8 egész telekkel. F. u. gr. Szapáry József és Antal. Ut. p. Csatád.”¹¹ A falu lakosságát 1865-ben a kolera tizedelte meg, majd a települést – 1877-ben – a Maros öntötte el.

Nagyszentpéter nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2695	82	447	19	–	–	1888 ¹²		143+116 ¹³
1890	2965	124	573	3	18	–	–	2086	161
1900	2869	139	543	8	217	–	–	1962	–
1910	2824	52	465	–	107	–	2	2016	182

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A település népességének többségét a szerb ortodox egyházhoz tartozó szerbek adták, akik 1759-ben építették fel pravoszláv templomukat a faluban. Templomukat *Szent Miklós (Св. Николаја/Svetog oca Nikolaja)* tiszteletére szentelték fel. Ünnepe napját május 22-én tart-

ják. Ugyanakkor a ma már többségben élő románoknak is van egy szent helye a faluban. Az 1850-ben épített *Szent György (Sfântul Mare Mucenic Gheorghe)* tiszteletére felszentelt kápolna. Ünnepe napját április 23-án tartják.¹⁴

Nagyszentpéter nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2695	540	2131	1	2	21	–
1890	2965	666	2263	1	2	21	12
1900	2869	661	2172	2	3	15	16
1910	2824	511	2262	2	5	9	35

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Nagyszentpéter etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	2820	55	488	–	85	–	–	2192
1930a	2493	72	418	18	264	–	1718	3

¹¹ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. IV. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851. 118. p. A továbbiakban: FÉNYES (IV.) 1851.; FÉNYES (IV.) 1839, 408. p.

¹² Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

¹³ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette.

¹⁴ *Comuna Sânpetru Mare*, Consiliul Județan Timiș: <https://www.cjtimis.ro/judetul-timis/primariile-din-judetul-timis/comuna-sanpetru-mare/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

1930n	2493	72	416	19	99	–	1718	169
1941n	2247	28	347	–	354	–	–	1 518
1956	2917	Nincs adat.						
1966a	2631	8	510	1	778	–	1325	9
1966n	2631	11	510	1	772	–	1328	9
1977n	2333	7	363	–	765		1092	106
1992n	1998	26	30	–	1039	–	741	162
2002a	2102	29	21	–	1460	–	525	67
2002n	2102	30	20	1	1335	–	522	194
2011n	2030	19	14	–	1330	–	400	267

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatsorai. Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=3983> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

I. 6. Perjámos, a járás székhelye

Perjámos (németül: *Perjamosch*, románul: *Periam*, szerbül: *Перјамовш/Perjamoš*) a történelmi Torontál vármegye egykori Perjámosi járásának székhelye, a Maros folyó közelében fekvő település. Középkori eredetű. Nevét feltehetően – a 12. században élt alapítójáról – *Priamusról* nyerte. Akkoriban *Perjemes* néven volt ismert a falu, amely nem a mai helyén, hanem attól valamivel északabbra, a Maros folyó és az Aranka patak között feküdt.¹⁵

Az ún. „vegyes házi királyok” uralkodása alatt több birtokos váltotta egymást Perjámoson, amiről korabeli, főleg birtokadományozásról szóló okiratok is fennmaradtak. A török hódoltság hajnalán pusztulásnak indult a falu. A Temesvár ellen indított 1552. évi török hadjárat idején már csak hét lakott ház állt a településen. Lakosai akkoriban már szerbek voltak. Az évtized végére a szerb lakosság is megszökött a törökök elől. Csak néhány évtizeddel később, 1582-ben írtak ismét Perjámosról mint lakott helyről, ahol összesen tizenegy fő élt. A török hódoltság időszakában volt, hogy az Erdélyi Fejedelemséghez tartozott, de az erdélyi fejedelem a törökök miatt sokszor érvényesíteni sem tudta az akaratát – így az adószedést, a birtokadományozást etc. A viszontagságos török érárt a település isteni

csodának köszönhetően túlélte, amíg a bánági települések sokaságának népessége kiveszett, illetve a történelem süllyesztőjébe került.¹⁶

Perjámos a török hódoltság időszakát lakott helyként vészelte át. Az 1717. évi kincstári kimutatás szerint húsz lakott házból állt. Ekkor szerbek lakták, akik a *Perjámos* településnevet használták. A Temesi Bánság első kormányzója, gróf Claude Florimond de Mercy (1666–1734) 1724-ben németeket telepített a faluba. A római katolikus németek jobbára a Rajna és a Mosel folyók vidékéről érkeztek. A németek megérkezésekor a szerbek elköltöztek a településről. Az 1749-es esztendőben további katolikus németek jöttek Lotaringiából. Német neve ekkor lett *Perjamosch*. A helységet 1761-ben létesítették a mai helyén a német lakói. A település átköltöztetésének hátterében árvízvédelmi okok húzódtak. A németek az Aranka patak déli partját biztonságosabbnak vélték. Mária Terézia magyar királynő uralkodása (1740–1780) alatt további katolikus német betelepülők érkeztek a faluba: először az 1750-es évek elején, majd pedig 1764/1765 körül vándoroltak be a településre. Okkal gondolhatjuk, hogy a helység ekkor már minden bizonnyal német ajkú volt.

Vályi András statisztikus, földrajztudós a *Magyar országnak leírása* című munkájának III. kötetében az alábbiakat írta a járás székhelyéről:

¹⁵ REISZIG 1912, 104–105. pp.

¹⁶ REISZIG 1912, 104–105. pp.

„1790-ben a zágrábi érsekségnek adta át Perjámot a kincstár cserébe a horvát határőrvidékbe kebelezett uradalmakért. Haulik György, néhai zágrábi érsek, 1845-ben másik népes községet telepített Perjámos mellé, mely alapítójáról »Haulikfalvának« – németül »Neudorf«-nak – neveztetik, s egyike a temesi vidék legszebb német községeinek.”¹⁷ Vályi András szerint: „Perjámos. Német falu Torontál Vármegyében, földes Ura a’ Királyi Kamara, 53 lakosai katolikusok, fekszik Új Arad, Temesvár, Peszák, Rátz Sz. Péter, és Nagyfaluhoz is közel, határja három nyomásbéli, térséges, terem búzát, árpát, zabot, kukoritzát s a’ t. erdeje, és kevés szőlője vagyon, piatza Aradon, Sz. Miklóson, és Török Becsén.”¹⁸

Az egyre gazdagabb német település lakóit a járványok sem kímélték. Még a telepítés első időszakában – 1738-ban – pestis, majd pedig 1831-ben és 1836-ban kolera pusztított a helységben. Az 1841. augusztus 12-én vásárszabaldalmat nyert Perjámosról Fényes Elek statisztikus a következőket jegyezte le:

„Perjámos, német m.város, Torontál vmegyében, szép rónaságon, ut. p. Csatádhoz északra 3, a Maros folyótól 1/4 óra távolságra. – Határa 9649 hold, és 196 négyszögöl, holdját 1600 négyszögölével számítva. Ebből beltelek 288 hold, legelő 751 h., 360 négyszögöl, gödrök, árkok stb. 40 h., urb. szántóföld 5868 hold,

s ezekhez némely homokos részekért javítás 56 hold, 320 négyszögöl, kaszáló 1540 h., káposztás és konyhakertek 72 hold és 1590 négyszögöl, utak, vizes erek 215 hold és 1526 négyszögöl, uradalmi erdő 708 hold 1200 négyszögöl, urad. kaszáló 108 hold. A föld minősége nagyobb részben homokkal elegyes feketeföld, a többi része egészen fekete; általában gazdag termékenységgű, s lakosai által kitűnően miveltetik. – Szarvasmarhát ugyan keveset tartanak, csupán teheneiket, s nevendék üszöket; durva gyapjas birkából is csak annyit, melyekről lenyirt gyapju harisnya szükségüket pótolhassa; ellenben a lótartás és tenyésztés virágzó, úgy hogy a város folyvást 4–5 csődört tart, melyeket Mezőhegyesen szokott vásárolni.

Népessége 3662 lélek, kik közt 3606 romai kath., 5 ágostai, 2 ref., 43 n. e. óhitű, 6 zsidó. Telkes gazda 269, házas zsellér 225, kézműves 113, kereskedő boltos 5. A határát metsző Maroson 11 malom hires lánglisztet gyárt; a halászat is nem megvetendő; kivált pedig a partján 6 fakereskedőnek nevezetes üzlete van. Van itt római katolikus templom, emeletes plebania és iskolaház, szinte emeletes vendégfogadó. – Országos vásárt tart april. 24-kén, jul. 15-kén, és sept. 29-kén; s hetivásárt minden hétfőn. Birja a várost a zágrábi püspök, s a billjeti uradalomhoz tartozik.”¹⁹

Perjámos nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	5496	208	4720	32	157	–	67 ²⁰		78+234 ²¹
1890	5953	190	5388	18	174	–	4	51	128
1900	5612	318	4889	9	222	–	2	67	105
1910	5348	488	4309	51	287	–	4	98	111

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

¹⁷ SZENTKLÁRAY JENŐ: *Temesvár és vidéke*. In: JÓKAI MÓR (szerk.): *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben VII. – Magyarország II.* A Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1891. 527. p.

¹⁸ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. III. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. Arcanum. Digitális Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/3-kotet-83C38/p-83C51/perjamos-83DD6/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

¹⁹ FÉNYES (III.) 1851, 220–221. pp.; FÉNYES (IV.) 1839, 408. p.

²⁰ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

²¹ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Perjámos esetében az első érték (78 fő) az egyéb hazai (70 fő) és az egyéb külföldi (8 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

Perjámos régebben római katolikusok által lakott település volt. Perjámos *Aldorf* nevezetű részén 1772-ben építették és szentelték fel a Bánság védőszentjének, *Nepomuki Szent Jánosnak* (*Hl. Johannes Nepomuk*) a tiszteletére a barokk stílusú templomot. Ünnepe napját május 16-án tartották. A liturgikus nyelve a német volt. Orgonája 1900-ból származik. A Ferch testvérek 1938-ban csodálatos freskókkal díszítették a templombelsőt. A település *Neudorf* nevű részében áll a – Haulik György zágrábi püspökről elnevezett – neoklasszikus Haulik-féle templom, amelyet 1855-ben építettek, és *Nagyboldogasszony* (*Mariä Himmelfahrt*) tiszteletére szenteltek fel. A templom – amelyet a kevés hívő miatt a római katolikus egyház a görögkatolikus egyháznak adott át használatra – Románia második legnagyobb kupolás épülete, a bukaresti Román Athenaeum után.²² Ünnepe napját augusztus 15-

én tartják. Liturgikus nyelve a német volt. Orgonája 1860-ból való. A 2012–2013. évi restaurációnak köszönhetően régi pompájában látható a hatalmas, megragadó és egyedi épület.²³ Perjámoson áll az 1872-ben alapított *Miasszonyunk* kolostor és leányiskola egykori, tekintélyt parancsoló épülete.

A második világháború után megsokasodott románság az ortodox egyházhoz tartozik. Templomuk a *Neudorf* részen található, közvetlenül a Haulik-féle templom szomszédságában. A templom építését 1926-ban határozták el – 1927-ben építették fel. A templom freskóit 1933-ban készítették. Védőszentje *Kisboldogasszony* (*Nașterea Maicii Domnului*). Ünnepe napját szeptember 8-án tartják. A településen a baptista és a pünkösdi felekezeteknek is van egy-egy imaháza, hívei elsődlegesen a románság soraiból kerülnek ki.²⁴

Perjámos nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	5496	5020	274	24	35	143	–
1890	5953	5476	190	38	18	105	126
1900	5612	5116	357	34	16	68	21
1910	5348	4642	458	68	66	93	21

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Perjámos etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	5193	302	4397	–	291	–	–	203
1930a	5147	422	4034	18	453	–	69	151

²² „A legenda szerint, a templom építészé bizarr módon lett öngyilkos, ugyanis éppen az első ima közben vetette le magát a tetőről. Állítólag azért tette, mert az épület akusztikája nem volt a legjobban tartott orgonakoncertek számára.” Eurocom – Romániai Sajtófigyelő: <https://eurocom.wordpress.com/2015/11/26/a-perjamosi-haulik-templom-a-masodik-legnagyobb-kupolaval-rendelkezik-a-roman-atheneum-utan-az-epitesz-az-epulet-felszentese-napjan-lett-ongyilkos-adevarul-temesvar/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

²³ VOGEL, HEINZ: *Perjamosch Haulik (Neudorf)*. Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat: <http://www.banatergotteshuser.ro/perjamoschc.htm> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

²⁴ *Biserica Baptistă Maranatha. Periam*. Biserici.org: <https://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=12262> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.); *Biserica Pentecostală Betania. Periam*. Biserici.org: <https://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=22230> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.); *Nașterea Maicii Domnului. Periam*. Biserici.org: <https://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=12260> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

1930n	5147	394	4047	18	454	–	65	169
1941n	5050	390	3823	–	568	–	–	269
1956	5264	Nincs adat.						
1966a	5513	224	1794	4	3366	–	7	118
1966n	5513	232	1768	7	3365	–	8	133
1977n	5500	205	1431	6	3806	–	15	37
1992n	4589	141	289	3	3918	–	10	228
2002a	4464	104	150	2	4011	1	8	188
2002n	4464	122	160	4	3915	–	8	255
2011n	4505	71	97	Nincs adat.	3770	–	30	Nincs adat.

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai. Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=3854> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

A perjámosi németek száma a második világháború végén a szovjet Vörös Hadsereg közeledésének hírére csökkenni kezdett, sokan elmenekültek a visszavonuló német hadsereggel. Ezt követően Besszarábiából, Erdélyből és a Regátból érkező románok telepedtek le a faluban, ahol a Neudorf részen külön telepet létesítettek számukra. Ezzel Perjámoson a német „hegemónia” megbomlott. A szovjet munkatáborokba történő deportálás (1945–1949), a román agrárreform (1945) és a Bărăgan területére való deportálás (1951–1956) jelentősen csökkentette a németek lélekszámát, közülük sokan Ausztria és Németország felé vették az irányt. A későbbiekben a „családegyesítés” címén történő kivándorlás Németországba, valamint a román kommunizmus bukása (1989) felgyorsította a németek „eltűnését” a településről.²⁵

I. 7. Pészak

Pészak (németül: *Pesak*, románul: *Pesac*, szerbül: *Песац/Pesac*) a járás székhelyétől, Perjámostól délnyugatra fekszik. A falu középkori eredetű, 1399-ben említette először egy oklevél *Puerseegh* formában. A település neve a később-

iek során – különböző alakokban – is felmerült a különféle dokumentumokban. A település a török időkben feltehetően kihalt, a 18. században mindössze kincstári pusztája volt. A falu telepítése 1768. október 16-án történt. „*II. József Bajzáth József veszprémi püspöknek adományozta donációként Kispakác pusztával együtt, úgy hogy halála után a birtok testvére lemenőire szálljon, a ki ide németeket telepített.*”²⁶ A településen a püspök és testvére, Bajzáth János kastélyt is építtetett, a 19. században is a leszármazottai laktak itt. Jelentős fegyver-, illetve festménygyűjtemény, valamint kisebb könyvtár volt benne. Jelenleg igen rossz állapotú; az ablakai betörve, mállik a vakolata. A falu főutcáján áll üresen. Pészakon éltek német lakosok is, de alapvetően románok által lakott helység volt. A románok Nagyszentpéterről és környékéről érkeztek. A települést 1774-ben már román falunak tartották,²⁷ de a románság bevándorlása nem fejeződött be, gyakorlatilag a 18. század végétől a 19. század közepéig tartott.

Vályi András szerint: „*Pészak. Oláh falu Torontal Vármegyében, földes Ura Bajzáth Uraság, lakosai ó hitűek, fekszik Új Arad, Temesvár, 's Sz. Miklóshoz is közel, határja 3 nyomásbéli, terem búzát, zabot, árpát, kukorizát 's a' t., sző-*

²⁵ Heimatortsgemeinschaft Perjamosch: <https://www.banater-schwaben.org/vereinsleben/heimatortsgemeinschaften/perjamosch> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

²⁶ REISZIG 1912, 106. p.

²⁷ Primaria Comunei Pesac: <http://www.primariapesac.ro/istoricul-comunei> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

leje kevés, piatza Aradon, Sz. Miklóson, Török Betsen, és Temesváron.”²⁸ Fényes Elek a következőket írta a faluról: „Pészak, oláh-német falu, Torontál vmegyében, részint róna, részint kissé dombos vidéken, ut. p. Csatádhöz északra 2 mfdnyire. Határa 4665 1/4 hold, melyből szántóföld 3587 hold, legelő 702 hold, szőlő 58 2/4 hold, beltelek 317 3/4 hold. Ebből urbériség 2884 2/4 h., uradalmi szántó 675 hold, kaszálló 80 hold, erdő 106 hold. Földe fekete homok,

melly mindent megterem, de különösen szereti a kukoriczát. Nevezetes a helységben, hogy itt akárminő hosszas esőzés után nincs sár, hanem az eső után mindjárt a legtisztábban lehet járni. Népeisége 2210 lélek, kik közt 1718 n. e. óhitű oláh, 492 r. kath. német, 92 egész, 50 fél, 3 fertály telkesgazda, 172 zsellér, 157 lakó, 27 kézműves, 3 kereskedő. Óhitű anyatemplom. Birja a helységet Bajzáth József kir. tanácsos.”²⁹

Pészak nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2953	13	605	3	2124	–	7 ³⁰		97+104 ³¹
1890	3139	25	667	–	2369	–	–	10	68
1900	3098	38	598	–	2454	–	–	6	2
1910	2986	97	479	–	2223	–	1	8	178

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Pészak nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2953	628	2306	6	–	13	–
1890	3139	654	2446	–	2	37	–
1900	3098	624	2372	2	1	18	81
1910	2986	556	2386	–	14	7	23

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A Pészakon élő németek a római katolikus felekezethez tartoztak. Templomukat 1809-ben építették. Védőszentje *Szent József (Hl. Josef von Nazaret)*. Ünnepnapiját március 19-én tartják. A liturgikus nyelv a német volt.³² A helyi románság a román ortodox egyházhoz tartozik. Templomukat

1806-ban építették. A templomot *Urunk mennybemenetelének (Înălțarea Domnului)* tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapja – hivatalosan – a húsvétot követő 40. nap, csütörtök. A településen a baptista közösség is rendelkezik egy imaházzal, hívei főképp a románság soraiból kerülnek ki.

²⁸ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. III. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. Arcanum. Digitális Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/3-kotet-83C38/p-83C51/peszak-83DF7/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

²⁹ FÉNYES (III.) 1851, 228. p.; FÉNYES (IV.) 1839, 408. p.

³⁰ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

³¹ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népeiséget jelentette.

³² VOGEL, HEINZ: *Pesak. Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat.* <http://www.banatergottesheuser.ro/pesak.htm> (Letöltés időpontja: 2022. augusztus 2.)

Pészak etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	2952	60	452	–	2424	–	–	16
1930a	2721	58	456	1	2193	–	5	8
1930n	2721	51	458	–	2018	–	5	189
1941n	2519	28	402	–	1955	–	–	134
1956	2304	Nincs adat.						
1966a	2231	1	165	–	2058	–	7	–
1966n	2231	1	158	–	2063	–	8	1
1977n	2213	10	123	2	1999	–	15	64
1992n	1983	16	35	–	1511	1	10	410
2002a	2162	9	15	–	2086	–	8	44
2002n	2162	12	13	–	1887	–	8	242
2011	1990	7	Nincs adat.	–	1768	–	6	Nincs adat.

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai. Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=3854> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

I. 8. Sándorháza

Sándorháza (németül: *Alexanderhausen*, románul: *Șandra*, szerbül: *Шандра/Sandra*) a Perjámosi járás székhelyétől, Perjámostól délre elhelyezkedő település, az egykori járás egyik legfiatalabb települése volt, amely még 1801-ben – a billédi uradalomhoz tartozó – puszta volt. Ekkor került a zágrábi püspökség tulajdonába.³³ A település neve Alagović Sándor zágrábi püspök (1829–1837) nevét viseli. Mind a német név (*Alexanderhausen*), mind a magyar név (*Sándorháza*) utal a telepítő személyére.

A falu lakói jobbra római katolikus németek voltak, akik 1833-ban érkeztek a településre. Ekkor 140 család, közel hétszáz ember telepedett itt le. A németek elsősorban a környező német falvakból jöttek: Billédről (Biled), Bogárosról, Csatádról (Lenauheim), Garabosról (Grabau), Kisjécsáról (Ilecea Mică), Kisőszről, Lovrinból, Nagyjécsáról (Ilecea Mare), Nagyőszről (Tomnatic), Nagyszentmiklósról (Sânnicolau Mare), illetve Vizedről (Vizejdia). Azonban az

egykori Temes vármegye németsége is képviseltette magát: Niczkyfalváról (Nițchidorf), illetve Varjasról (Varias) is érkeztek telepések.³⁴ Fényes Elek szerint: „Sándorháza, igen szép új német falu, Torontál vmegyében, Billjethez közel: 1529 kath. lak., paroch. templommal, az urad. főtiszt saját lakával. Határa 3475 h. 1600 négyszög-ölével, mellyből 2424 h. szántó, 606 h. kaszálló de ez is feltöretett, 300 h. legelő, 145 h. kéthely. És ez mind majorsági, mert ámbár 1832-ben e földek a lakosoknak szerződésileg átadattak, de olly feltétellel, hogy majorsági természetüket megtartsák. Ezenkívül van még az uradalomnak itt 400 h. sajátilag kezelt majorsági földje, s nem messze a faluhoz nagyszerű sör és pálinkafőző háza. Birja a zágrábi püspök. A föld gazdag fekete porhany, melly szép tiszta buzát és kukoriczát terem.”³⁵

Az első világháborúban a bevonult 170 katonából 62-en nem tértek vissza. A római katolikus templom melletti parkban ma is látható az 1933-ban a halálos áldozatok tiszteletére épített világháborús emlékmű.

³³ REISZIG 1912, 110–111. pp.

³⁴ HOFFMANN, ELKE – LEBER, PETER-DIETMAR – WOLF, WALTER: *Das Banat und die Banater Schwaben. Band 5. Städte und Dörfer*. Mediengruppe Universal Grafische Betriebe, München, 2011. 260. p.

³⁵ FÉNYES (IV) 1851, 8–9. pp.; FÉNYES (IV.) 1839, 408. p.

Sándorháza nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2015	56	1791	5	13	–	16 ³⁶		1+133 ³⁷
1890	2062	76	1921	1	45	–	–	18	1
1900	1929	108	1743	–	65	–	1	12	–
1910	1791	176	1580	–	30	–	–	5	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Sándorháza német lakossága a római katolikus felekezethez tartozott. A barokk stílusú római katolikus templomot – a település alapításának évében – 1833-ban kezdték építeni, és 1836-ban *Szent Sándor (Hl. Alexander)* tiszteletére szentelték fel. A liturgikus nyelv a német volt. A Csanádi Egyházmegye Billédi esperesi kerületéhez tartozott. Egykori plébánosát, Lamoth

Gyulát (1907–1967) 1951 augusztusában letartóztatták, s mint „vatikáni kém” tíz év börtönre ítélték.³⁸ A településen élő románság a román ortodox egyházhoz tartozik. Templomukat 1946-ban építették. Védőszentje: *Nagyboldogasszony (Adormirea Maicii Domnului)*.³⁹ Ünnepnapját augusztus 15-én tartják.

Sándorháza nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2015	1975	31	–	3	1	5
1890	2062	1988	63	–	3	5	3
1900	1929	1837	83	1	4	3	1
1910	1791	1739	30	4	12	–	6

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Sándorháza etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	1760	26	1702	–	30	–	–	2
1930a	1854	61	1720	1	58	–	10	4
1930n	1854	60	1722	1	58	–	10	3
1941n	1772	58	1626	–	72	–	–	16

³⁶ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

³⁷ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb külföldi anyanyelvűeket jelentette, a második pedig a beszélni nem tudó népességet.

³⁸ DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XI. kötet (Pob–Sep)*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2006. 860. p.

³⁹ Protopopiatul Ortodox Roman Sannicolau Mare: <http://www.por-sannicolaumare.ro/sandra.htm> (Letöltés ideje: 2016. augusztus 2.)

1956	1692	Nincs adat.						
1966a	2124	51	908	9	1131	–	9	16
1966n	2124	54	804	10	1131	–	7	118
1977n	2190	51	710	9	1394	–	9	17
1992n	2139	27	84	2	2014	–	5	7
2002a	2217	17	39	1	2150	–	–	10
2002n	2217	18	48	1	2129	–	–	21
2011n	2286	13	17	Nincs adat.	2158	–	Nincs adat.	Nincs adat.

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai. Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=3854> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

A második világháborúban 200 főt soroztak be a német hadseregbe, közülük 61-en vesztették életüket. A falu lakói már 1944. szeptember 23. és 1944. október 5. között megtapasztalták a háború borzalmaival, amikor a fegyveres harcok miatt evakuálták őket a környező településekre. Ebben az időszakban többen elmenekültek a német hadsereggel Németország irányába. A szovjet hadsereg megérkezése után román menekültek érkeztek a faluba, továbbá a német nyelvű iskolát is bezárták. Hamarosan megkezdődött az etnikai viszonyok átrendeződése a településen. A szovjet munkatáborokban 1945 és 1949 között 174 deportált személyből 34-en haltak meg, majd 1951 és 1956 között a Bărăgan területére 48 lakost hurcoltak el, közülük öten haltak meg. A kisémmizett, vagyonuktól, földjeiktől megfosztott németekre a csendes sorvadás várt, illetve az 1960-as évektől az NSZK területére történő kivándorlás, amely tömeges méreteket öltött a román rendszerváltozás (1989) után. Ekkor szinte az összes német eltűnt a román ajkúvá vált faluból.

I. 9. Sárafalva

Sárafalva (németül: *Sarafol*, románul: *Saravale*, szerbül: *Саравола/Saravola*) az egykori Perjámosi járás székhelyétől, Perjámostól nyugatra helyezkedik el.

Középkori eredetű település, amely akkoriban a *Szárafalva* nevet viselte. A középkori település nem a jelenlegi falu helyén, hanem valamivel északabbra, a Maros folyóhoz közelebb helyezkedett el. Már az Anjou-korszakban (1301–1887) említik az okiratok, például 1333-ban. Az ún. „vegyes házi királyok” regnálása alatt a faluról több birtokper, illetve birtoklásról szóló írásos dokumentum is szólt, ezekből tudjuk, hogy hajdan kastélya is volt. A kastélyt Bali bég 1529. évi rabló hadjárata pusztította el. Ekkor menekültek el a helység magyar jobbágjai is. Ezt követően még az utolsó földesurak szerbeket telepítettek ide, azonban a település a törököké lett. Reiszig Ede a későbbi etnikai viszonyokról a következőket írta: „A szerbek a hódoltság alatt is itt tanyáztak és 1582-ben a török tizedszedők öt szerb juhászt írtak össze a helységben, melynek nevét a szerbek Szaravolára ferdítették. 1647-ben is lakott hely volt. 1718-ban Szaravolát a temesvári bánsághoz csatolták, mire a szerbek 1723-25-ben elhagyták. 1725 táján románok telepedtek itt le; majd később németek vándoroltak be, legnagyobb részét Triebswetterből (Nagyősz) és Gottlobból (Kisősz).”⁴⁰

Vályi András elég szűkszavúan nyilatkozott a településről. Sem az etnikai, sem a felekezeti viszonyokról nincs tudomásunk: „Saravolya. Bánátbeli falu, Sz. Miklóshoz 1/4 mértföldnyire.”⁴¹ Fényes Elek szerint: „Szaravola, oláh falu, Toron-

⁴⁰ REISZIG 1912, 111–112. pp.

⁴¹ VÁLYI ANDRÁS: *Magyarországnak leírása. III. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. Arcanum. Digitális Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszag-nak-leiras-a-87F85/3-kotet-83C38/sz-8444B/szaravola-84501/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

tál vmegyében, Sz. Miklóshoz keletre 2 órányira, 248 4/8 egész telekkel. Lakosi szép szarvasmar-
 az Aranka vize mellett: 112 kath., 4 evang., 4112 hát, és sok juhot tenyésztenek; erdeje van. F. u.
 n. e. óhitű, 8 zsidó lak., óhitű anyatemplommal, gr. Gyulay családbéliek.⁴²

Sárafalva nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	3606	104	429	3	1814	–	1094 ⁴³		16+146 ⁴⁴
1890	4188	201	560	–	2170	–	–	1237	20
1900	4279	183	611	2	2190	–	–	1254	39
1910	3944	109	496	12	2093	–	–	1233	1

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A 18. század első felétől egyre inkább elrománosodó falu románsága 1897-ben építtette fel román ortodox templomát. Védőszentje *Szent Konstantin és Szent Elena (Sfinții Împărați Constantin și Elena)*. Az egyre inkább kisebbségbe kerülő szerbség már 1787-ben felépíttette szerb ortodox templomát. Védőszentje *Szent Miklós (Светозор оца Николaja/Svetog oca Nikolaja)*. Ünnepnapiját – a szerb ortodox liturgia

szerint – május 22-én tartják. Sárafalva római katolikus templomát gróf Gyulay Sámuel költségén 1873 és 1874 között építették, neoklasszikus stílusban. A templomot a *Szenháromság (Dreifaltigkeit)* tiszteletére szentelték fel. Elsősorban a németek használták, valamint a településen élő magyar közösség. A településen a baptista közösségnek is van egy imaterme.

Sárafalva nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	3606	500	3045	3	1	53	4
1890	4188	677	3398	2	22	49	40
1900	4279	734	3475	–	12	42	16
1910	3944	591	3298	7	20	22	6

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Sárafalva etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	3904	70	432	–	2104	–	–	1298
1930a	3714	94	380	11	2208	–	995	26
1930n	3714	86	377	11	2087	–	990	163

⁴² FÉNYES (IV.) 1851, 65. p.; FÉNYES (IV.) Pest, 1839, 408. p.

⁴³ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁴⁴ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Sárafalva esetében az első érték (16 fő) az egyéb hazai (15 fő) és az egyéb külföldi (1 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

1941n	3537	120	327	–	2187	–	–	903
1956	3098	Nincs adat.						
1966a	3039	48	123	–	2169	–	694	5
1966n	3039	48	122	1	2172	–	691	5
1977n	2804	32	66	1	2035	–	550	120
1992n	2457	27	21	1	1582	–	318	508
2002a	2540	16	15	–	2262	–	235	12
2002n	2540	17	18	–	1943	–	246	316
2011n	2628	18	8	–	1694	–	194	714

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai. Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=3854> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

I. 10. Újhely

Újhely (németül: *Uihei*, illetve *Neusiedel auf der Heide*, románul: *Uihei*, illetve *Coloniști, Satu Nou* [1924], szerbül: *Yjxej/Ujhej*) a járás székhelyétől, Perjámostól délre fekvő, viszonylag fiatal település; ahogy azt a neve is mutatja. A falut 1844-ben alapították. Német lakossága volt, a németek a környező falvakból – Billéd, Bogáros,

Csatád, Garabos, Kisősz, Kisjécsa, Nagyjécsa, valamint Sándorháza és Zsombolya (Jimbolia) helységekből – telepedtek ide.⁴⁵ Fényes Elek a következőket írta a faluról: „*Ujhely, contractualis helység, Torontál vmegyében, ut. p. Csatád. A határ kiterjedése 1296 hold, melyből szántó 1120 h., legelő 85 h., házhelyek 91 hold. A föld fekete és gazdag termékenységű. F. u. a k. kincstár. Lakik itt 662 r. kath. német.*”⁴⁶

Újhely nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	797	4	749	–	6	–	– ⁴⁷		38 ⁴⁸
1890	868	–	855	–	13	–	–	–	–
1900	834	–	822	–	11	–	1	–	–
1910	672	7	658	–	7	–	–	–	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Újhely nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	797	791	6	–	–	–	–
1890	868	856	12	–	–	–	–
1900	834	823	11	–	–	–	–
1910	672	665	6	1	–	–	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

⁴⁵ HOFFMANN – LEBER – WOLF 2011, 260. p.

⁴⁶ FÉNYES (IV.) 1851, 237. p.

⁴⁷ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁴⁸ Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

A neogótikus stílusú római katolikus templomot 1929 októberében kezdték el építeni, és 1931-ben szentelték fel a *Szentháromság*⁴⁹

(*Dreifaltigkeit*) tiszteletére. Ünnepe a pünkösdi utáni első vasárnap. Liturgikus nyelve a német volt.⁵⁰

Újhely etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	662	–	645	–	13	–	–	4
1930a	600	2	584	–	14	–	–	–
1930n	600	2	584	–	14	–	–	–
1941n	591	2	563	–	23	–	–	3
1956	653	Nincs adat.						
1966a	585	–	304	–	281	–	–	–
1966n	585	–	304	–	281	–	–	–
1977n	583	1	198	–	384	–	–	–
1992n	511	1	19	–	490	–	–	1
2002a	565	–	3	–	560	–	1	1
2002n	565	–	2	–	561	–	1	1
2011n	596	–	Nincs adat.	–	571	–	–	Nincs adat.

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: *Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai.* Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=3854> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

Az újhelyi németek lélekszámának csökkenése 1945-ben a szovjet munkatáborokba történő deportálásokkal kezdődött. Közben, 1946-ban, az ún. agrárreform keretében kismizték őket, de az 1949-ben megindult kollektivizálás is jelentős érvágás volt. Ezt követte 1951-ben a Bărăgan területére való deportálás, ez 1956-ig tartott. Az 1960-as években megindult a kivándorlás, az pedig 1989-ben a németek „eltűnésével” végződött.

I. 11. Újszentpéter

Újszentpéter – ahogy neve is mutatja – „új” alapítású település, amely még 1796-ban alakult Nagyszentpéter – akkoriban Szentpéter – határában. Az új alapítás lakói németek voltak, akik már 1752-ben ott éltek. 1796-ban újabb német telepek csatlakoztak hozzájuk, és együtt megvették ezt a határrészt, ezáltal új falut alapítottak. A tele-

pülést egy időben lakói után Német-szentpéternek is nevezték, de 1899-ben Újszentpéter lett a település hivatalos elnevezése. A falu előbb kincstári birtok volt, majd 1808-ban a kincstár – Bábolnáért cserébe – átengedte gróf Szapáry Józsefnek. Halála után, 1823-ban testvére, gróf Szapáry Pál lett a földesúr, majd – 1825 és 1827 között – gróf Szapáry József fia, József birtokolta. Ifjabb gróf Szapáry József – 1827. március 30-án – testvéreinek, Antalnak adta át a birtokot. Tőle fia, gróf Szapáry Géza örökölte meg. Gróf Szapáry Géza halála (1898) után fia, gróf Szapáry Pálra szállt a birtok, ő 1905-1906 körül az aradi ortodox román egyházmegyei alapnak, valamint kisebb részben sajtyeni (Șeitin) birtokosoknak adta el. A község lakosságát a kolera kétszer (1831, 1866) is megtizedelte. Reiszig Ede az alábbiakat írta a faluról: „A községben egy régi kastély és egy úrilak van. A kastély az 1827-1837 közötti években gróf

⁴⁹ „Szentháromság vasárnapja, kicsipünkösdi: pünkösdi után az első vasárnap. Introitus alapján (Domine in tua) Irgalmasság vasárnapja, népies neve (főként székelyföldön): kicsipünkösdi (kiskarácsony analógiáján). - Az ünnep a 13. században terjedt el. XXII. János pápa 1334-ben az egész Egyház számára elrendelte.” DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XII. kötet (Seq–Szentl)*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2007. 976. p.

⁵⁰ VOGEL, HEINZ: *Uihel*. Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat: <http://www.banatergotteshaeuser.ro/uihel.htm> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

Szápáry József, az úrilakot pedig 1884-ben gróf Szápáry Géza építtette, mind a kettő jelenleg az aradi görög-keleti román egyházmegyei alapé. A kastély kertjében, az egykori egresi ciszterciarendű monostorból származó kövek vannak, melyek padokul és ülőhelyekül szolgálnak.⁵¹

Újszentpéter nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	906	19	831	–	7	–	8 ⁵²		41 ⁵³
1890	976	15	942	1	–	–	–	18	–
1900	877	28	827	1	1	–	–	18	2
1910	749	25	706	–	6	–	–	11	1

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Újszentpéter római katolikus templomát 1889-ben építették. Orgonáját is ebben az évben kapta. Védőszentje *Szent József (Hl. Josef von Nazaret)* volt. Ünnepnepjét március 19-én tartották. Liturgikus nyelve a német volt.

Újszentpéter települést a második világháború után – 1945-ben – Nagyszentpéterrel egyesítették.⁵⁴ A németiség – a többi, környékbeli település német ajkú lakosaihoz hasonlóan – „kivesztett” a faluból.

Újszentpéter nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	906	888	–	–	3	–	15
1890	976	932	19	1	1	23	–
1900	877	849	17	1	–	10	–
1910	749	722	15	1	1	8	2

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Újszentpéter etnikai adatai (1920–1956)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	744	7	706	–	–	–	–	31
1930a	700	9	653	–	12	–	21	5
1930n	700	12	652	–	6	–	21	9

⁵¹ REISZIG 1912, 134–135. pp.

⁵² Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁵³ Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

⁵⁴ VOGEL, HEINZ: *Großsanktpeter. – Neusanktpeter. Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat*: <http://www.banatergottesheuser.ro/grossanktpeter.htm> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

1941n	701	4	622	–	26	–	–	49
1956	663	Nincs adat.						

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai. Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=3983> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

Összegezeként elmondható, hogy a térség már hosszú évszázadok óta elenyésző számú magyarságnak adott otthont. Ezt támasztják alá az 1910-es népszámlálási adatok, amelyek szerint a terület az írni és olvasni tudás tekintetében – a németségnek köszönhetően – Torontál

vármegye első járasa volt, a magyarul beszélni tudók számát tekintve viszont a tizenegyedik helyre szorult. A térségben a 16. és a 20. század között nagyon jelentős etnikai-vallási változások mentek végbe; legalább négy népcsoport vallotta otthonának a területet.

II. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

A Magyar Korona országainak 1890. évi népszámlálása. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1890

A Magyar Szent Korona országainak 1900. évi népszámlálása. I. A népesség általános leírása községenként. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1902

A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912

BOROVSKY SAMU: Csanád vármegye története 1715-ig. II. kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Hornyánszky Viktor sajtója, Budapest, 1897

BÓSZ EGYED: Az egresi ciszterci apátság története. Művelődéstörténeti értekezések. 49. szám. Stephaneum Nyomda R. T., Budapest, 1911

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon. I. kötet (A–Bor). Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1993

DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon. III. kötet (Éhi–Gar). Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1997

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon. VI. kötet (Kaán–Kiz). Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2001

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon. XI. kötet (Pob–Sep). Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2006

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon. XII. kötet (Seq–Szentl). Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2007

EDELÉNYI-SZABÓ DÉNES: Magyarország közjogi alkotórészeinek és törvényhatóságainak területváltozásai. Különnyomat a „Magyar Statisztikai Szemle” 1928. (VI.) évfolyamából. Hornyánszky Viktor Részvénytársaság, Magyar Királyi Udvari Könyvnyomda, Budapest, 1928

FÉNYES ELEK: Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. IV. kötet. Trattner-Károlyi Tulajdonosa. Pest, 1839

FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára. I. kötet. Nyomatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851

FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára. II. kötet. Nyomatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851

FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára. III. kötet. Nyomatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851

FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára. IV. kötet. Nyomatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851

GYÉMÁNT RICHÁRD: Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Perjámosi járásában. Második, átdolgozott kiadás. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2018

HARASZTHY LAJOS: Torontál vármegye története 1867-től. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

HOFFMANN, ELKE – LEBER, PETER-DIETMAR – WOLF, WALTER: Das Banat und die Banater Schwaben. Band 5. Städte und Dörfer. Mediengruppe Universal Grafische Betriebe, München, 2011

JÓKAI MÓR (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben VIII. – Magyarország II. Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1891

JUHÁSZ JÓZSEF: Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története. Aula Kiadó, Budapest, 1999

PAULER GYULA: A Magyar Nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. II. kötet. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-vállalata, Budapest, 1893

REISZIG EDE: Torontál vármegye községei. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

SENTKLÁRAY JENŐ: Temesvár és vidéke. In: JÓKAI MÓR (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben VII. – Magyarország II. Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1891

II. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

Biserici.org: <https://www.biserici.org/>
 Consiliul Județan Timiș: <http://www.cjtimis.ro/judetul-timis/>

Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai. Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/>

Eurocom – Romániai Sajtófigyelő: <https://eurocom.wordpress.com/2015/11/26/a-perjamosi-haulik-templom-a-masodik-legnagyobb-kupolaval-rendelkezik-a-roman-atheneum-utan-az-epitesz-az-epulet-felszentelese-napjan-lett-ongyilkos-adevarul-temesvar/>

Heimatortsgemeinschaft Bogarosch: <https://www.bogarosch.eu/das%20alte%20bogarosch/>

Heimatortsgemeinschaft Perjamosch: <https://www.banater-schwaben.org/vereinsleben/heimatortsgemeinschaften/perjamosch>

Királysírt rejthet az elveszett apátság. 2012. március 8. In: *műemlékem.hu*: http://www.muemlekem.hu/magazin/egres_apatsag_ii_andras_temetkezes_tortenet

LAMBING, DIANA (ford.): *A short history of the village of Bogarosch.* Bogarosch HOG: <http://www.dvhh.org/bogarosch/hog-history.htm>

LIST, BERTA (Lambing, Diana ford.): *The first German settlers in the Banat Community of Bogarosch:* <http://www.dvhh.org/bogarosch/germans.htm>

Magyar–román együttműködéssel tárják fel a II. Andrást sirját rejtő egresi kolostort. 2016. augusztus 5. Magyar Kurír – katolikus hírportál: <http://www.magyardurir.hu/hirek/magyar-roman-egyuttmukodessel-tarjak-fel-ii-andras-sirjat-rejto-egresi-kolostort>

<http://www.magyardurir.hu/hirek/magyar-roman-egyuttmukodessel-tarjak-fel-ii-andras-sirjat-rejto-egresi-kolostort>

Magyarország régi térképeken: http://hungary-maps.myhonet.com/images_content/vm54.jpg

Movie and watermelon in Gottlob: <http://prinbanat.ro/en/movie-and-watermelon-in-gottlob/>

Primaria Comunei Pesac: <http://www.primariapesac.ro/istoricul-comunei>

Protopopiatul Ortodox Roman Sannicolau Mare: <http://www.por-sannicolaumare.ro/sandra.htm>

Szent Órangyalok liturgikus emléknapja. 2009. október 2. Magyar Kurír – katolikus hírportál: <http://www.magyardurir.hu/hirek/szent-orangyalok-liturgikus-emleknapja/>

VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. I. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1796. Arcanum. Digitális Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyas-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/1-kotet-81A16/>

VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. II. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. Arcanum. Digitális Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyas-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/2-kotet-828BA/>

VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. III. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. Arcanum. Digitális Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyas-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/3-kotet-83C38/>

VOGEL, HEINZ: *Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat:* <http://www.banatergottesheuser.ro/>



Befogadás – Budapest

A „küldetéses ember” – Husztai József Klebelsberg-könyvéről*

Husztai József sajnálatosan azok közé a kiváló tudósok közé tartozik, akiknek emlékezete megkopott a múlt időben. Pedig nélküle a latin költészetéről, a reneszánszról és a magyar humanizmusról jóval kevesebb ismeretünk lenne, s kutatói életműve mellett a szó legnemesebb értelmében vett pedagógusként (oktatóként, oktatásszervezőként és oktatási vezetőként) is maradandó értékűt alkotott. 135 esztendeje egy Zala vármegyei községben, Zalabéren született, tanulmányait keszthelyi premontrai, zirci és egri ciszterci diákként végezte, majd Eötvös-kollégistaként a Budapesti Tudományegyetemen szerzett magyar szakos és klasszika-filológus diplomát. Több külföldi tanulmányutat követően a fővárosi érseki főgimnáziumban, a Középkolai Tanárképző Intézetben, illetve az Eötvös József Collegiumban tanított, 1921-ben alma matere magántanárává habilitált. 1923-ban a Szegedre költözött Ferenc József Tudományegyetem nyilvános rendes tanára, klasszika-filológiai intézetének vezetője, a '30-as évek elején rövid ideig a bölcsészkar dékánja lett, és a tanárképzéssel foglalkozó Apponyi Kollégium miniszteri biztosaként is tevékenykedett. 1934-től 1948-as nyugdíjazásáig a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemen tanított filológiát. Vendégprofesszor volt a bécsi és római egyetemeken, számos pedagógiai és tudományos társaság vezetésében dolgozott, 1922-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1939-ben rendes tagjává, 1938-ban a Szent István Akadémia rendes tagjává választották. Szakfolyóiratokat és könyvsorozatokot gondozott, legfontosabb munkáit Janus Pannoniusról írta, de ő fordította magyarra Marcus Aurelius *Elmélkedések* c. művét is. Erkölcsi nagyságát jelzi, hogy a vészkorszak idején többen, volt, hogy egyszerre harmincan – így Szekfű Gyuláék vagy Ortutay Gyula felesége – Sas-hegyi házában kaptak menedéket.

Mély hite, a tudományterület, amelyen dolgozott, vezető beosztása, valamint mentoráról, Klebelsbergéről és Pauler Gyuláról írt méltató megemlékezései mind-mind bűnnek számítottak a hatalom új, kommunista birtokosai szemében, 1949-ben megfosztották akadémiai tagságától, szilenciumra ítéltetett, s 1954-es halálát követően nevét is igyekeztek elfeledtetni. Beszédes, hogy szülőházára nem az ő érdemei, hanem öccse, Husztai Ferenc, az egykori forradalmi vádbiztos munkásmozgalmi tetteinek elismeréseként került 1970-ben emléktábla. Csak a rendszerváltozással történhetett meg személyének rehabilitálása, 1989-ben visszaállították akadémiai tagságát, a Farkasréti temetőben található sírja 2004 óta védett érték, és nevét immár utca viseli Zalabéren. Életműve újrafelfedezése és valódi megbecsülése, a méltó emlékéllátás azonban még mindig várat magára.

Husztai József *Gróf Klebelsberg Kunó életműve* című terjedelmes munkája tíz évvel az egykori miniszter halálát követően, 1942-ben jelent meg a megbízó, a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában. Szép gesztus, hogy a szerző művét „a visszatért magyaroknak”, azaz a trianoni országcsönkítést követően újra hazaérkezett felvidéki, kárpátaljai, erdélyi és délvidéki nemzetársaknak ajánlotta, akikért hőse is egész politikai pályája során fáradozott. Erről így ír *Előszavában*: „*én Klebelsbergben az alkotó – az ő szavával: a «pozitív» – magyar kultúrpolitikust kívántam bemutatni, elsősorban azoknak a visszatért magyaroknak, akik e művelődésmentő munkát közvetlen közelből nem figyelhették meg, s akiknek általában a trianoni ország küzdelméről csak elmosódó képük lehet. Az ő hálójukat is biztosítani szeretném annak a Klebelsbergnek emlékével szemben, aki ritkán beszélhetett róluk, de mindig rájuk gondolt, értük dolgozott, s akkor is Kolozsvár, Kassa, Marosvásárhely... lebegtek*

lelki szemei előtt, amikor a magyar Alföld pusztaságát kívánta benépesíteni iskolákkal, embe-
rekkel, műveltséggel, jóléttel, majdan országot
visszaszerző magyar erővel...” Emellett a kötet-
nek különös értéket kölcsönöz az is, hogy meg-
írásához Huszti – az özvegynek köszönhetően
– nemcsak a jeles államférfi megjelent írásait, de
hosszú évek során összegyűlt kéziratait, feljegy-
zéseit, leveleit és összegyűjtött újságkivágásait
is felhasználta. Könyvéből így eladdig kevésbé
ismert és – a nyilvánvaló szerzői elfogultság elle-
nére – a mai tudásunk szerint is leggazdagabb,
legpontosabb Klebelsberg-képet nyerheti az ol-
vasó.

A tíz fejezetre osztott korpusz nyitányaként
a „küldetéses embert” mutatja be az alkotó, aki
azért küldetett közénk, hogy a „legmélyebb el-
esettség” idején megmentse és gyarapítsa a
magyar kultúra értékeit, s aki épp ezért tudato-
san készült a nemzet szolgálatára, a számára
rendelt feladat teljesítésére. A hangsúly ennek
megfelelően évtizedes kultuszminiszteri műkö-
désére esik, ami azt megelőzte, csak előkészü-
let, ami követte, Huszti értelmezése szerint csu-
pán epilógus. A családi szálak felfejtésénél kitér
arra, hogy az osztrák ősöktől örökölt név később
mennyi támadásra adott okot Klebelsberggel
szemben, aki azzal védte meg magát, hogy „*ha
idegen hangzású nevet viselő magyarnak sza-
bad valamiben különböznie a többi magyartól, ez
a különbség csak abban állhat, hogy a szenvedő
hazát, ha lehet, még jobban szeresse*”. Fontos
kiemelni még, hogy a férfi felmenők kivétel nélkül
katonák voltak, egyikük, Ferenc Miklós Buda tö-
röktől való visszafoglalása során tanúsított hősi-
ességéért kapta a grófi rangot I. Lipót császártól.
Az ifjú Kunó apja halálát követően színmagyar
környezetben nőtt fel, az édesanyjától tanult gyö-
nyörű, gazdag dunántúli tájnyelvet élete végéig
székesfehérvári zamattal beszélte, s mindvégig
pannon ember maradt. Emellett ciszterci taná-
rainak köszönhetően korán felébredt történelmi
érdeklődése öntudatosan büszke magyarrá tet-
te, hitte, hogy nemcsak múltunk van, de történelmi
nagyságunkból fényes jövő sarjad, ha valóban
teszünk érte. Ezt nevezte „pozitív” magyarság-
nak, szemben a – ma is oly jellemző – passzív
és pesszimista „negatív” magatartással. A bu-
dapesti jogi egyetemet követően a berlinire is

beiratkozott, ahol élethosszig tartó barátságot
kötött Becker későbbi porosz közoktatásügyi mi-
niszterrel, akinek gondolatai nagy hatással lettek
aztán egyetemi és tudománypolitikájára. Haza-
térve Bánffy Dezső felkérésére a miniszterelnök-
ségen kapott munkát, a segédfogalmazáságtól
kezdve – a hivatali ranglétrát végigjárva – jutott
példaképének, gróf Tisza Istvánnak a kormá-
nyában az adminisztratív államtitkársáig. Ezért
később szívesen nevezte magát „hivatalnok-mi-
niszternek”, és a szakszerűséget sokkal többre
értékelt a szűkös pártpolitikai érdekeknél. A mi-
niszterelnökségen elsőként a nemzetiségi ügyek
irányítója lett, és már itt minden idejét a folytonos
tanulásnak, illetve a horvát–szlavón társorszá-
gokban élő, Romániában és a tengerentúl szét-
szórt magyarság összefogásának, a nemzet szá-
mára való megtartásának szentelte. Ahhoz, hogy
egy adott kérdésben a legjobb döntést hozza,
igyekezett minden részletnek a legalaposabban
utánajárni, ebben sohasem ismert fáradtságot.
Tudta, hogy a nemzetiségi politika csak akkor
lehet sikeres és hatásos, ha nemzeti politikává
válík, azaz a cél nem a nemzetiségek elnyomá-
sa vagy gyengítése lesz, hanem a magyarság
erősítése. Hamar megtapasztalta e munkában
a kultúra erejét – ahol például a nemzetiségek
jobban ki voltak téve a magyar kultúra hatásá-
nak, ott szinte minden ment magától. A nemze-
tiségi kérdéshez – amely ekkor a fiatal Bethlen
Istvánt, Klebelsberg későbbi miniszterelnökét és
harcostársát is hasonlóképpen erősen foglalkoz-
tatta – Eötvös József műveit hívta segítségül,
hiszen tudta, hogy eljön majd az idő, amikor a
Monarchia védőburka nélkül kell ebbéli sorsunk-
kal szembenézni. Míg sokan elbagatellizálták az
ügyet, ő szüntelenül azon gondolkodott, miként
lehet addigra a magyarságot felkészíteni, hogy
a fenyegető veszély fölé kerekedhessen. Tudta,
hogy ez csakis a nemzet megerősítésével lehet-
séges, amit az 1910-es évek elején javarészt
kedvező demográfiai mutatók mellett a tömeg és
az egyének művelődési képességének javításá-
val látott kivitelezhetőnek. (Később, más történelmi
helyzetben ezt az elképzelést teljesítette be két
édesgyermek: a vezetőket képezni hivatott kül-
földi kollégiumok és a tanyák világában szétszórt
népiskolák és népkönyvtárak hálózata.) Ebben
az időszakban vitte végbe az ún. nyelvhatári ak-

cióját is, emlékiratban foglalta össze a nemzetiségek helyzetét, népesedési és nyelvi mozgásait, főként a székelység körében a népesedés előmozdításának, az alföldi magyarsággal való összekapcsolásának és általánosan tervszerű birtokpolitika kialakításának érdekében szükséges lépéseket, de sajnos 1913-ra már elkésett vele, elsodorta a világháború. Az ifjú Klebelsberg másik jelentős akciója a Julián Egyesülethez kapcsolódott, amely azért alakult, hogy a Dráván túli, szlavóniai és boszniai magyarság szellemi gondozását, védelmét lássa el. Ennek égisze alatt magyar iskolák egész hálózatát szervezte meg az említett területeken, csak Szlavóniában tíz év alatt 71-et, 109 tanítóval és 7165 gyermekkel, 1909-ben pedig az intézményrendszer átlépte a Klebelsberg által remélt határnak, a Szávának a vonalát, sőt már egyetemben is gondolkodott. Terve itt is az volt, mint mindenütt: népoktatás és vezetőképzés megvalósítása, a kulturális mellett a gazdasági és egyházi befolyás megerősítése. A magyar identitás megszilárdítását népnaptárak kiadásával is segítették, amelyek hatalmas sikert arattak – csak érdekességként említem, hogy a Muravidéken, Szlovéniában 1971-től újra megjelennek ezek a magyar évkönyvek.

Rövid közigazgatási bírósági kitérőt követően – elsősorban a Julián-iskolák sikerének köszönhetően – Klebelsberg 1914-ben a második Tisza-kormány közoktatásügyi adminisztratív államtitkára lett. A világháború kitörése miatt ugyan nem volt lehetősége igazán maradandót alkotni, de munkatársaival kidolgozta későbbi nagy iskolaépítő programjának vázlatát, részt vett a debreceni és pozsonyi egyetemek szervezésében, a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet megalakításában, és sokat tett a rokkant- és árvaügy előmozdításáért is. Utóbbiak voltak az okai annak, hogy Tisza 1917-ben maga mellé vette a miniszterelnökségre államtitkárnak, amivel a politikai élet első vonalába került. S hamarosan a kolozsvári körzet képviselői mandátumát is elnyerte – így Erdélyben nekifoghatott beteljesíteni régi vágyát, a székelység kulturális és gazdasági felemelésének tervét. E két roppant munka mellett még arra is volt ereje – és ez már a nagy formátumú kultúrpolitikus előlegezte meg –, hogy újjászervezze a Történelmi Társulatot, elnöki beszédében további magyar intézetek alakítását,

ösztöndíjrendszer bevezetését ígérve. Tisza lemondásával azonban Klebelsberg is távozott a közéletből, és a forradalmak befejezéséig nem is vállalt újabb politikai szerepet, annál is inkább, mert mélységesen megdöbbenette mesterének, az egykori miniszterelnöknek a meggyilkolása. Nem véletlen, hogy később, debreceni szobrának leleplezésekor Széchenyiéhez hasonlította Tisza sorsának tragikumát. A proletárdiktatúra idején – mint Bethlen pártjának, a Nemzeti Egyesülésnek az alapítója – Gyula környékén bujkált, német nevelőként, majd az újraindult közéletben Sopron képviselője és Bethlen újraszerveződött pártjának tagja lett. Az új miniszterelnök második, 1921. december 5-én alakult kormányában a belügyminiszteri tárcát kapta, feladata elsősorban az új választójogi rendelet megalkotása és a nemzetgyűlési választások lebonyolítása volt. Nem sokáig dolgozott ott, hamarosan, 1922. június 16-án a kultuszminisztériumba költözött, amivel végre a helyére került, hiszen mindig is a kultúrpolitikát tekintette az összpolitika bölcsőjének. Amint munkaprogramjában – hitvallásérvényűen – elmondta: „*Ne feledjük, hogy a magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg.*”

Huszti e száz évvel ezelőtti, jelképes eseménytől számítja Klebelsberg igazi küldetésének beteljesítését. A nagy háborúban és a forradalmakban kivéreztetett és a trianoni diktátummal megcsonkított országmaradvány a lehető legégszegtelenebb szociális tagozódású volt, termelőeszközök, kellő munkaerő és tőke nélküli mezőgazdasággal és iparral, erkölcsi anarchiával, súlyos belpolitikai viharokkal, egyedül Európa közepén, ellenséges szomszédokkal körbevéve – Klebelsberg szavaival: olyan volt az ország, mint „*egy kiégett kráter, kiürítve, letarolva, a felmerült eszmék inkább lázbeteg látomásai voltak, semmint politikai koncepciók és megvalósítható programok*”. A konszolidáció nagy munkájának, amelyben Bethlen társául szegődött, hatalmas optimizmussal fogott neki, tudva, hogy az új viszonyokhoz való alkalmazkodás csak bizalommal, életkedvvel, hittel lehetséges, a történelem viharain oly sokszor átsegítő magyar életerő kihasználásával. Legfőbb célként – ebből táplálkozva – a magyar kultúra megmentését és további gyarapítását, a nemzetek közötti harcban

a magyar kultúrfölény kialakítását határozta meg. Mint mondta: „igenis a tudás erejével döngetjük a trianoni börtönajtót, és a szellem szavával hirdetjük a világ nemzeteknek a magyar igazságot.” Kultúrpolitikája egyik legfontosabb pillérének a tudománypolitikát tekintette. Jó orchideaker-tészként – orchideakertészethez hasonlította az ágazatot – személyesen ismert minden jelentősebb szakembert, nyomon követte kutatásaikat, eredményeiket, és figyelt a tehetséget mutató fiatalokra is. Takarékosági és hatékonysági okokból a jelentősebb országos közgyűjteményeket nagyfokú önállóságú Gyűjteményegyetemre szervezte, amelybe később integrálta az újonnan létrehozott Bibliográfiai Központot, a tihanyi élettani intézetet, a külföldi (bécsi, berlini, római) magyar intézeteket, a svábhegyi csillagvizsgálót és a szeizmológiai intézetet is. Intézkedéseinek köszönhetően sikerült stabilizálni a Magyar Tudományos Akadémia működését; a természettudományi kutatás fellendítését kongresszus szervezésével segítette elő, ennek eredményeként megalakult az Országos Természettudományi Tanács és a kutatások támogatására a Széchenyi Tudományos Társaság; míg a fiatal tehetségek kibontakoztatása, a „tehetségahalászat” érdekében – egyetemről a legalsó fokú iskoláig – addig egyedülálló ösztöndíjrendszert vezetett be. Többek között ilyen tudományos műhelyként is szolgáltak a bécsi, berlini, római ösztöndíjasokat fogadó, jól felszerelt magyar intézetek és más őrhelyek (például a párizsi tanulmányi központ), valamint az ösztöndíjas helyeket biztosító egyetemek. Munkájukat az Országos Ösztöndíjtanács segítette. Az addig széttartó és elszigetelt tudományos társaságok összefogására, tevékenységük koordinálására 1923-ban megalakította a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetségét, amely a kiadványozást, az államsegély szétosztását és a működés gazdasági, technikai feltételeinek megteremtését látta el. A tudományos teljesítmény külső megbecsülésére pedig előterjesztést tett a Corvin-rend megalapítására, amelynek kitüntetéseit 1931-től adták át.

A csonka országba menekült kolozsvári és pozsonyi egyetem, valamint a frissen létrehozott debreceni egyetem megmaradásáért kemény harcot kellett vívnia, amelyet sikerrel állt. Hiszen

úgy gondolta, hogy az „egyetemi gondolat csatavesztése” a nagy magyar per elvesztéséhez vezetne, az univerzitásokat a magyar gondolat egy-egy erődítményének tekintette, amelyet semmiképpen sem lehet feladni. S a kolozsvári bástyát Szegeden (Huszti közreműködésével), a pozsonyit Pécsen építette újra, miközben megszilárdította a cívisvárosbelit is. Szegedet – a szabadtéri játékokkal – új magyar Salzburggá, Pécsen magyar Heidelberggá kívánta tenni, Debrecennek a magyar Göttinga szerepét szánta, feledtetve a nagy budapesti egyetemi központ, a magyar Dahlemre vonatkozó terve kudarcát. Előrelátásának nemcsak a lakosság szellemi színvonalának rohamos növekedése lett köszönhető, de az is, hogy a visszatért területeken azonnal megfelelő, kvalifikált emberek akadtak a sürgős feladatok ellátására. A numerus clausust, amint a Népszövetség előtt 1925-ben kifejtette, csak átmeneti rendszabálynak tekintette, amely a békeszerződés területi rendelkezéseiből folyik, s azonnal megszüntethető, mihelyt a társadalmi és gazdasági élet visszanyeri állandóságát, nem az ő hibája, hogy végül nem így történt. A külföldi kollégiumok mellett hazaiak létesítését is segítette, közülük a budapesti és szegedi Horthy-kollégiumokat és a pécsi Maurinumot emelhetjük ki – ezek várospolitikai elképzeléseiben is komoly szerepet játszottak, sőt felmerült benne, hogy az egyetemi városok ne csak közművelődési székhelyek legyenek, de akár minisztériumok központjai is.

Klebelsberg kultúrpolitikájának egyik leginkább vitatott pontja a középiskolai reformja volt. Ennek lényege, hogy az addigi típust humanisztikus (görög és latin tanulmányokra alapozott) gimnáziumra és latinra alapozott modern humaniorákra építő reálgimnáziumokra, valamint elsősorban reáliákra építő reáliskolákra bontotta szét. S mindháromból bármilyen felsőoktatási szakra lehetett jelentkezni. Intézkedése főként a humanisztikus stúdiók védelmét szolgáltatta. Szabályozta a leányoktatást is, ugyancsak három iskolatípus: a leánygimnázium, a latinmentes leánylíceum és az inkább nőnevelést szolgáló, felsőfokú tanulmányokra nem jogosító leánykollégium bevezetésével. Emellett rendezte a középiskolai tanárképzés ügyét, gyakorlatibbá tette a polgári iskolák tanrendjét, előírta 5000 lé-

lekszám feletti településeken ilyenek felállítását, megreformálta a polgári iskolai tanárképzést és a leendő gazdák számára felső mezőgazdasági iskolákat szervezett.

A népiskolai kérdést már nemzetiségi politikai pályája során behatóan tanulmányozta, hiszen a népiskoláknak a magyarság őrzésében meghatározó szerepet tulajdonított. (Gondoljunk a Julián-egyesületben végzett munkájára.) Az 1920-as évek elején e téren is katasztrofális volt a helyzet, a tankötelesek nem jártak iskolába, nem volt elég férőhely, sem tanító, a 6 éven felüli analfabéták száma a csonka országban meghaladta az egymilliót. Klebelsberg nagyarányú népiskola- és tanítói lakásépítési programba kezdett (az egyházakat is bevonva), különös tekintettel kedves Alföldjének tanyavilágára, s nagy erőfeszítéssel végül elérte a célul kitűzött 5000 új objektumot, és a tanítói létszám is jelentősen, évente közel ezer fővel emelkedett. A nemzetnevelés érdekéhez igazítva új népiskolai tantervet adott ki, hozzáformálva a tanítóképzés követelményeit, de nagy gondot fordított kisdedovók létesítésére és az óvónőképzés továbbfejlesztésére is. Ugyancsak behatóan foglalkozott a népiskolai továbbképzőkkel, az ún. ismétlőiskolákkal és az iskolán kívüli népműveléssel, népkönyvtárak létrehozásával is. Életében nem valósult meg, de propagálta a nyolcosztályos népiskolára való átmenetet.

Az Alföld felemelését célzó akciójának részeként életre keltette a Magyar Kulturális Egyesületek Szövetségét, amely az iskolák mellé képtárakat, múzeumokat, zenei életet, kisebb településeken kultúrházakat állított. A kultúra terrénjáról ellépve pedig két szervezetet létesített: az Országos Alföldi Bizottságot és az Alföldkutató Bizottságot, amelyek a csonka ország (területben és lakosságában is közel felét) kitevő síkvidékének fejlesztését és modernizálását segítették. Egyik legfőbb támogatója volt a Duna-Tisza-csatorna megépítésének is.

Klebelsberg művészetszemléletét – településtervezési szenvedélye mellett – szociális érzékenysége is meghatározta. Érdekelte a budapesti Operaház ügye, de legalább olyan fontosnak tartotta, hogy a falusi kultúrházaknak legyen gramofonjuk, hozzá való hanglemezekkel együtt. Művészeti életünk színvonalát nemzetközi ösz-

szehasonlításban is igen kedvezően ítélte meg, szerepéről pedig így vallott: *„Ha van nemzeti életünknek erőből duzzadó része, úgy kétségtelenül művészetünk az, és iszonyatos lenne az én felelősségem, ha megértésem vagy erélyem hiányán múltunk, hogy a magyar művészet is megkapja azt a támogatást, amelyre szüksége van, hogy itthon szebbé, nemesebbé és gazdagabbá tehesse a magyar életet, kinn pedig hirdesse a tehetség erejével a magyar igazságot.”* A tudományokhoz hasonlóan itt is igyekezett segíteni minden tehetséget, anélkül, hogy személyes ízlését előtérbe helyezte volna, vagy bele kívánt volna avatkozni a művészeti folyamatokba. Nagy építőként legtöbbit az építészettel és az ehhez kapcsolódó szobrászattal és festéssel foglalkozott (jól példázza ezt a szegedi Dóm tér a Nemzeti Pantheonnal), de össze kívánta fogni például az alföldi írókat is, segíteni könyveik rendszeres kiadását, felkarolta a színház, elsősorban a vidéki színházak ügyét. Jellemző példa, hogy míg ő maga a reformkor nagy nemzeti sorskérdésekkel foglalkozó költőit, főként Vörösmartyt kedvelte, egy parlamenti vitában megvédte Adyt, mondván: *„Örülünk kell, hogy Ady a mienk!”*

Klebelsberg érdeme volt az is, hogy a trianoni békeparancs érvényességével életbe lépő teljes leszerelés idején kiépítette egyrészt a honvédelmi célú testnevelést, másrészt addig nem látott magasságokba emelte a magyar sportot, amivel külföldön is rengeteg barátot szerzett a magyar ügy számára. Sporttal is foglalkozó miniszterként támogatta a cserkészetet és a levegőteintézmény továbbfejlesztését, a vidéki (például a balatoni) sportélet élénkítését, visszaállította az Országos Testnevelési Alapot, létrehozta a Testnevelési Főiskolát, megépítette a budapesti fedett uszodát, és élete utolsó évében megalapította a Magyar Olimpiai Társaságot, amelynek első elnöke lett.

Elképzelni is nehéz, mennyi tervét tudta volna még beváltani az így is hatalmas életművű génusz, ha 1931-ben a gazdasági világválság nehézségei miatt nem kényszerül lemondásra a Bethlen-kormány. Ezt követően előkerültek a szokásos károgók, akik pazarlással vádolták meg az egykori minisztert, sőt volt, aki Klebelsberg alkotásaiban jelölte meg a válság legfőbb okát. Cikkeiben, beszédeiben védekezni kény-

szerült, ám a munkát ekkor sem hagyta abba, rendületlenül járta az országot, tervezett, szervezett. Végül egy alföldi útját követően rosszul lett, kiderült, hogy paratífuszban szenved, és kilencven éve, 1932. október 11-én hirtelen szívroham végzett a már legyengült testével.

Az ország halottjaként a Nemzeti Múzeum csarnokában ravatalozták fel, majd Szegeden, a Fogadalmi templom kriptájában helyezték örök nyugalomra. A nemzet közössége és Magyarország külhoni barátai megrendülten búcsúztak el hazánk „legnagyobb álmú” kultuszminiszterétől. Tettei jelentőségét így foglalta össze korábbi munkatársa, művének folytatója, Hóman Bálint: „Nagy katasztrófa idején érkezett, mikor a nemzet nagy élet-halál harca után a magyar művelődés a romlás útján, szervezetei és intézményei a teljes hanyatlás felé haladtak. Elment, amikor az intézményeket sikerült az összeomlás után támadt romhalmazból kimentenie, kiépítenie, megerősítenie, s amikor azokat az újaknak egész sorozatával megszerezve, vértette fel újabb veszedelmekkel fenyegető időre.” S Huszti József

kiemeli Szent-Györgyi Albert szavait is, aki a Nobel-díj átvételét követően elsőként mentora sírjához zarándokolt: „Neki köszönhetem, – mondta – hogy Magyarországon vagyok, az ő lelkének nagysága hozott ide vissza... Mindig az ő elgondolásainak próbáltam megfelelni.”

Szent-Györgyi utolsó mondatát akár ma, közel száz esztendő távolából is magunkénak, saját erkölcsi parancsunknak érezhetjük. S ha ennek szellemében az egyetemes magyar nemzet és szűkebb pátriánk közössége javára – hittel és szívvel, legjobb tudásunk szerint – végezzük munkánkat, Klebelsbergé sem volt hiábavaló. „Az élő generáció erénye letűnt nagy emberek kultuszából táplálkozik” – vallotta elődjéről, Tiszáról Bethlen István, táplálkozzanak a mi erényeink is Bethlen, Klebelsberg, Szent-Györgyi és Huszti József kultuszából.

* A 2022. június 2-án Kaposváron, a városháza dísztermében rendezett Klebelsberg Kunó-émlékkonferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.



Balassi Bálint-emlékérem (előlap és hátlap)



*Koronázási palást – Budapest (A győzedelmes Krisztus című részlet latin felirata:
HOSTIBUS EN XRISTUS PROSTRATIS EMICAT ALTUS –
„Lába alatt ellenség, fényben a krisztusi fenség.”)*

Tisztelt Olvasóink! Ha Önök 2023-ban az Aracs Alapítvány munkáját 1200 dinárral támogatják, akkor mi a továbbiakban is eljuttatjuk Önökhöz az Aracs ez évi négy példányát.

уплатилац <input type="text"/>	НАЛОГ ЗА УПЛАТУ	
сврха уплате <input type="text" value="Uplata donacije"/>	шифра плаћања <input type="text" value="189"/>	валута <input type="text" value="DIN"/>
прималац <input type="text" value="FONDACIJA „ARACS” HORGŐŠ"/>	износ <input type="text" value="1200,00.- din"/>	рачун примаоца <input type="text" value="160-352841-17"/>
печат и потпис уплатиоца _____ место и датум пријема	број модела <input type="text"/>	позив на број (одобрење) <input type="text" value="2023"/>
_____ датум валуте		

Az Aracs 2022-es évfolyamának repertórium

Tanulmányok, esszék, publicisztika

1. BERTHA Zoltán
„Magyarország él és élni akar” : a nyolcvanéves Péntek Imréről – és harangszavairól / Bertha Zoltán. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 92–97.
2. „Örök magyar föld Erdély” / Bertha Zoltán. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 60–65.
Tamási Áron életéről és munkásságáról.
3. BORBÉLY László
„Földhöz tapasztott, naturalista valóság: kissé az ég felé emelve” : 125 éve született Tamási Áron / Borbély László. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 98–101.
A Magyar Művészeti Akadémia programjairól. – III.
4. A „Nehézfiú” megváltó lapjárása : A hatodik koporsó című dráma margójára : Csurka István emlékének / Borbély László. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 46–50.
Csurka István életéről és munkásságáról. – III.
5. BOTLIK József
A Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság megalakulása és működése / Botlik József. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 68–81.
A délvidéki magyarság elleni 1944–45. évi megtorlások kutatásáról. – Jegyzetekkel. – Részlet a szerző kéziratából.
6. CSÁMPAI Ottó
Embortani alapismeretekről és tabukról Orbán Viktor védelmében / Csámpai Ottó. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 37–44.
7. J. A. Comenius intő szavai a magyarsághoz : (születésének 430. évfordulójára) / Csámpai Ottó. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 22–30.
Jegyzetekkel.
8. DALMAY Árpád
A Petőfi-bicentenárium remélhetőleg igaz válaszra készíti a tudományt! / Dalmay Árpád. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 78–83.
9. DIÓSZEGI György Antal
Ars Sacra: a történelem evangéliuma – avagy a magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredete a XV. századi templomaink címerábrázolásainak tükrében / Diószegi György Antal. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 55–64.
Forrásokkal. – III.
10. Kossuth Lajos hazafisága a XXI. században is egyetemes jelentőségű. (1. rész) / Diószegi György Antal. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 84–90.
Forrásokkal. – III.
11. Kossuth Lajos hazafisága a XXI. században is egyetemes jelentőségű. (2. rész) / [írta és fényképezte] Diószegi György Antal. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 81–86.
Forrásokkal. – III.
12. Szellemi honvédelem a hőseinket tisztelő hazafiság és filhellén műveltség jegyében : a nemzeti felvilágosodás korszaka : (1772–1825) / Diószegi György Antal. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 95–105.
Forrásokkal. – III.

13. GUBÁS Ágota
A meg nem alkuvás szentje : Wittner Mária / Gubás Ágota. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 12–18.
Tartalmazza még: „A parlamenti beszéd” / Wittner Mária. – III.
14. GULYÁS László
Mit jelentett a trianoni békediktátum a délvidéki magyarság számára a szerb uralom első éveiben? : (1918–1922) / Gulyás László. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 27–32.
Jegyzetekkel. – III.
15. GYÉMÁNT Richárd
Az 1788–1790. évi osztrák–török háború és a Temesi Bánság. 1. rész / Gyémánt Richárd. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 91–96.
Jegyzetekkel.
16. Az 1788–1790. évi osztrák–török háború és a Temesi Bánság. 2. rész / Gyémánt Richárd. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 87–93.
Jegyzetekkel. – III.
17. Egy igazi „Torontalicum”: a krokán muskotály és ami „mögötte” van / Gyémánt Richárd. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 65–75.
Jegyzetekkel. – III.
18. A történelmi Torontál vármegye Perjámosi járásának nemzetiségi és felekezeti viszonyai. 1. rész / Gyémánt Richárd. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 106–117.
Jegyzetekkel. – III.
19. HÓDI Sándor
Rossz a délvidéki magyarok közérzete / Hódi Sándor. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 44–46.
Jegyzetekkel.
20. [IN memoriam] Kabdebó Lóránt. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 5.
Kabdebó Lóránt 2022. január 24-én hunyt el Budapesten. – III. – Tartalmazza még: [A szél most éppen...] : [vers] / J. [Bata János] ; fotó Bata János.
21. JÓZSA Judit
Szent István öröksége / Józsa Judit. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 107–108.
A Szent István öröksége című kiállításról, amelyet a Józsa Judit Művészeti Alapítvány és a Kárpát-medencei Magyarország Evangelizációjáért Alapítvány rendezett meg 2021. szeptember 2–12. között Budapesten.
22. KABDEBÓ Lóránt
Ars poetica vs. teológia Szabó Lőrinc pályáján. 1. rész / Kabdebó Lóránt. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 41–49.
Tartalmazza még: Materializmus : [vers] / Szabó Lőrinc; [Himnusz az anyaghoz : vers / Teilhard]; Isten dicsérete / Szent Ágoston ; [fordította Szabó Lőrinc]; [Isten : vers / Szabó Lőrinc]. – Megjelent a *Magyar Idők* 2017. szeptember 16-i számában.
23. Ars poetica vs. teológia Szabó Lőrinc pályáján. 2. rész / Kabdebó Lóránt. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 80–90.
Tartalmazza még: Gyászbeszéd Szabó Lőrinc felett / Joó Sándor. – Jegyzetekkel. – III.
24. KOVÁCS Attila
A trianoni gondolat életben tartója volt – íróként és politikusként is : tíz éve hunyt el Csurka István drámaíró, politikus / [írta és fényképezte] Kovács Attila. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 10–14.
III.
25. MATL Péter szobrász, festőművész, grafikus : [Matl Péter rövid életrajza] / fotó Kárpátalja. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 107.
III.
26. MELOCCO Miklós [rövid életrajza és néhány gondolata] : Magyar Corvin-lánccal és a Nemzet Művésze címmel kitüntetett Kossuth-díjas szobrászművész, érdemes művész. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 118–119.
III.

27. MÉREY Katalin
Születés / Mérey Katalin. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 22–23.
Mérey Katalin *Elszakított föld* című kötetéből.
28. MEZEY László Miklós
Nosztalgikus korrajz : Fábíán Tibor: Ilyenek voltunk. Erdélyi történetek. Tárcanovellák. Második, bővített kiadás, Tortoma Kiadó, Barót, 2022, 175 old. / Mezey László Miklós. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 105–106.
Könyvismertető.
29. PAPDI Izabella
Adalékok Vajda Gábor bibliográfiájához : (1965–2021) / Papdi Izabella. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 94–119.
30. Az Aracs 2021-es évfolyamának repertóriuma / Papdi Izabella. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 109–119.
31. PERJÉS Klára
A vereckei emlékmű már az összmagyarság lelkében él, onnan pedig semmilyen eszközzel nem lehet kiirtani / Perjés Klára. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 12–17.
Matl Péter szobrászművész munkásságáról. – III.
32. SÁGI Zoltán
A biztos bázisok megtartanak bennünket / Sági Zoltán. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 71–74.
33. A háború sohasem elkerülhetetlen : az erőszak útjain / Sági Zoltán. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 21–24.
34. STANYÓ Tóth Gizella
Lesz-e, aki tovább élteti a lángot Nyékincén? : Gudelyevity Annuskára, a Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesület elnökére emlékezve / Stanyó Tóth Gizella. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 87–94.
Gudelyevity Anna (1955–2022) munkásságáról. – III.
35. A magyar nép lelki egységének megteremtése : naplójegyzet Hornyik Miklósról emlékezve / Stanyó Tóth Gizella. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 7–9.
Tartalmazza még: Az írástevők felelősége : [részlet] / Hódi Sándor.
36. SUTARSKI, Konrad
A költő XXI. századi szerepe és feladatai / Konrad Sutarski ; fordította Szenyán Erzsébet. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 10–12.
Tartalmazza még: Ég a Notre-Dame : [vers] / Konrad Sutarski ; fordította Döbrentei Kornél; Mit hozol idő / Konrad Sutarski ; fordította Sutarski Szabolcs ; Idézet a Szent II. János Pál pápa temetése napján írt vers zárószóiról / Konrad Sutarski ; (Tornai József fordításában) ; Felhívás / Konrad Sutarski.
37. SZABÓ Ferenc
Albert Camus ma is időszerű üzenete : újraolvasva A pestist a világjárvány idején / Szabó Ferenc. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 19–21.
Jegyzetekkel.
38. Az európai kultúra válsága : Hamvas Bélára emlékezve : (Eperjes, 1897. március 23. – Budapest, 1968. november 7.) / Szabó Ferenc. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 51–59.
39. Ukrajnai háború: nemzetközi lelkiismeretvizsgálatra hív Ferenc pápa / Szabó Ferenc. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 8–11.
Jegyzetekkel.
40. SZALÓKI István
Ady kritikai megközelítése egy verselemzésből kiindulva : Ady Endre: Rohanunk a forradalomba : (1913) / Szalóki István. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 31–39.
41. TRÁSER László
„1956, te csillag” / Tráser László. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 19–21.

42. W.-Nemessuri Zoltán
Utolsó békeéveinket éljük? / W.-Nemessuri Zoltán. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 13–14.
Elhangzott 2022. január 28-án a Magyar Páneurópai Unió által szervezett konferencián.

Az Aracs szerkesztőségi közleménye

43. E számunk szerzői / [a szerkesztőség]. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 120.

44. E számunk szerzői / [a szerkesztőség]. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 124.

45. E számunk szerzői / [a szerkesztőség]. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 108.

46. E számunk szerzői / [a szerkesztőség]. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 120.

47. TISZTELT Olvasóink!... / [a szerkesztőség]. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 119.
Felhívás az Aracs Alapítvány munkájának támogatására. – III.

Versek

48. BOBORY Zoltán
Angyalseregére várva / Bobory Zoltán. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 45.

49. DÖBRENTEI Kornél
Helsinki Hősei / Döbrentei Kornél. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 33–35.

50. [Versek] / Döbrentei Kornél. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 7–9.
Tartalom: A hagyatéék; Utcakép.

51. JULESZ János
Barátságkötéseim a halállal. 2021–22. : (a kötés hét csomója) / Julesz János. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 7–9.

52. MADÁR János
A múlt jelen ideje / Madár János. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 40.

53. Tiszta szívvel / Madár János. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 82.

54. MAKLÁRI Éva, P.
[Versek] / P. Maklári Éva. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 5.
Tartalom: Az elhagyott őrház ; Évek vagy napok? ; Ki válaszol?

55. PÉNTEK Imre
[Versek] / Péntek Imre. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 91.
Tartalom: Válasz a „Szótlan kórusnak” ; Varázspalást.

56. PÓSA Zoltán
[Versek] / Pósa Zoltán. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 68.
Tartalom: Magyarország : 2022 ; Pócsi Mária : Pünkösd és Trianon – galamb és sólyom; Nagy-Magyarország.

57. RADNAI István
Ötvenhat árnyai : [vers] / Radnai István. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 22.

58. SZABÓ Ferenc
Hontalanság : (részlet) : In memoriam : Szabó Ferenc SJ : (Kálócfa, 1931. II. 4. – Budapest, 2022. X. 3.) / Szabó Ferenc ; fotó Orbán Gellért. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 10.

Színmű

59. GUTAI István
Zsablyán születtem : [dokumentumjáték] / Gutai István. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 33–40.
Tartalmazza még: [A dokumentumjátékban felhasználtam... / Gutai István].

Próza

60. BORSÁNYI Katinka
Léna élni akar. [1–2.] / Borsányi Katinka. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 52.

61. Léna élni akar. 3–4. / Borsányi Katinka. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 50.

62. Léna élni akar. 5. / Borsányi Katinka. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 51.
Az Aracs 2022. október 23-ai számában megjelent hibakiigazítás szerint ez a sorozat 5. része.

63. Léna élni akar. [6–8.] / Borsányi Katinka. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 66–67.

Regény

64. TRÁSER László
Cédulák. 32. / Tráser László. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 53–58.

65. Cédulák. 33. / Tráser László. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 76–79.

Elbeszélések, novellák

66. HUSZÁR Zoltán
Utcabeliek : (negyedik, befejező rész) / Huszár Zoltán. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 47–51.

67. W.-Nemessuri Zoltán
Revolúció vs. evolúció / W.-Nemessuri Zoltán. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 69–80.

Beszéd

68. ABA Béla
Tévtutak / Aba Béla. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 15–18.
Elhangzott 2022. január 28-án a Magyar Páneurópai Unió által szervezett konferencián.

69. BATA János
Csak hinnünk kell benne / Bata János. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 51–53.
Elhangzott 2022. augusztus 20-án Zamárdiban.

70. CZIRE Szabolcs
„Az ősz ember előtt kelj fel, és a vén ember orcáját becsüld meg” / Czire Szabolcs. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 83–86.
Elhangzott 2022. október 2-án a Budapesti Unitárus Egyházközség templomában.

71. CSERESNYÉSNÉ Kiss Magdolna
Hogy a bűnök ne merüljenek feledésbe! : 20. alkalommal emlékeztek a délvidéki magyar holokausztra Budapesten / Cseresnyésné Kiss Magdolna. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 41.

72. JELENCZKI István
A legfontosabb teendő a nemzeti öntudat visszaállítása : Vissza kell vennünk igaz történelmünket a kezdetektől máig! / Jelenczki István ; [fotó Jánváry Zoltán]. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 54–59.
Elhangzott 2022. augusztus 14-én Esztergomban. – III.

73. KRÁNITZ Mihály
Emlékezzünk a délvidéki magyarirtás áldozataira! / Kránitz Mihály. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 42–43.
Elhangzott 2021. november 28-án a Szent István-bazilikában.

74. MOLNÁR József, V.
Ordas erők vesznek körbe bennünket / Molnár V. József. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 8.
Elhangzott 2007. december 9-én Budapesten. – III.

75. ORBÁN Viktor
Orbán Viktor előadása : a XXXI. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban : 2022. július 23., Tusnádfürdő (Báile Tuşnad) / Orbán Viktor. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 25–36.

76. RÓTH András Lajos
Akinek a sors fényképezőgépet adott a kezébe – – – / Róth András Lajos. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 120–121.
Elhangzott Apáti-Tóth Sándor kiállításának megnyitóján, Székelyudvarhelyen 2022-ben.

Interjú

77. AZBEJ Tristan

Az álom valóra váltója: Azbej Tristan / Azbej Tristan; [az interjút készítette] Bohár Dániel. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 60–67.

Elhangzott 2022. április 9-én a Pesti TV-n.

78. BALÁZS Kovács Sándor

Az életfordulók népi rejtelmek: beszélgetés Balázs Kovács Sándorral / Balázs Kovács Sándor; [beszélgetőtárs] Gutai István. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 103–106.

Elhangzott 2021. szeptember 4-én Sárpilisen.

79. DALMAY Árpád

„Félő, hogy ez a könyv a magyar Beregszász nekrológja lesz, bár nem annak készült” : (Dalmay Árpád: Beregszász – Erzsébet királyné városa, Romanika Kiadó, Bp., 2022) / Dalmay Árpád; Matyasovszki József interjúja. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 18–20.

Tartalmazza még: [Részletek a szerző elő- és utószavából]. – III. – Megjelent a Kelet-Magyarország 2022. április 22-ei számában.

80. FERENCZ Orsolya

Meg kell vívni a szellemi háborút / Ferencz Orsolya; Kondor Katalin interjúja. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 59–67.

81. LEZSÁK Sándor

Erzsébet, a női ideál / Lezsák Sándor; Szigeti Réka interjúja. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 75–77.

82. MELOCCO Miklós

„Az én rögöm magyar rög” / Melocco Miklós; Kondor Katalin interjúja. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 36–42.

83. PAPP Árpád

A kutató, a tudós feladata a történelem iránt érdeklődők számára lehetővé tenni a megértést / Papp Árpád; Bajcsy Zita interjúja. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 102–104.

A Délszlávok Párizsban című kötetről. –

Tartalmazza még: (Részlet az Előszóból); (Részletek Landgraf Ildikó néprajzkutató lektori véleményéből).

84. SCHRÖTTER Tibor

Hívta a Haza, és ő elindult – Schrötter Tibor tanúságtevése / Schrötter Tibor; [beszélgetőtárs] Perjés Klára. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 23–32. III.

Önéletrajz, napló, emlékezések

85. APÁTI-Tóth Sándor

Vázlatos pályakép / Apáti-Tóth Sándor. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 123. III.

86. GUTAI István

Mozgóképtörödékek / Gutai István. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 46–50.

87. HASCÁK Mária

Élni és élni hagyni / Hascák Mária. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 15–16.

88. Kárpátalja, 2022 augusztusa / Hascák

Mária. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 6–7.

89. Szeptember végén – – – / Hascák Mária.

= 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 5–6.

90. MEZEY Katalin

Naplójegyzetek. 16. / Mezey Katalin. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 68–70. Tartalmazza még: Reményik-parafrazis: [vers].

91. Naplójegyzetek. 17. / Mezey Katalin. = 22.

évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 24–26.

92. Naplójegyzetek. 18. / Mezey Katalin. = 22.

évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), p. 52–54.

93. Naplójegyzetek. 19. / Mezey Katalin. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 43–45.

94. STANYÓ Tóth Gizella

Havas aranyeső, árvácskával / Stanyó Tóth Gizella. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), p. 97–102.

Újvidék, Kaunasz (Litvánia) és Esch-sur-Alzette (Luxemburg) Európa kulturális fővárosai 2022-ben. – III.

95. SZÖLLŐSY Tibor

Helyzetkép a magyar–ukrán határról : Novák Katalin: Magyarország szíve most a magyar–ukrán határon dobog / Szöllősy Tibor. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 17–21. Tartalmazza még: Kárpátaljai Miatyánk.

96. TRÁSER László

Trianon / Tráser László. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), p. 5–6.

Műmelléletek, illusztrációk

97. APÁTI-Tóth Sándor

[Apáti-Tóth Sándor fotóművész munkásságából] / Apáti-Tóth Sándor. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.).

Tartalom: Október (a címlapon); Hátsó udvar (4); Pihenő Krisztus (6); A harsonás (9); Égi lajtorja (16); Jel (21); Termékenységvarázsló kövek (23); Szoros (26); Atlantisz kapujában (40); Vízkereszt (59); Az őrző (67); Barbár totem (80); Virágok egy ismeretlen katona sírján (122); Apám kalapja (123). Színes melléklet (125–B3): Ismeretlen jel 1. (125); Ismeretlen eredetű totem (125); Ismeretlen jel 2. (125); Átjáró (126); A kert vad gyümölcssei (126); Kizuhanva az időből (126); Üzenet (127); Hűség (127); Virágom, virágom – – – (127); Elixír (128); Hagyaték (128); Apokrif (128); Bor (129); Kenyér (129); Áldozati kő (130); Ikarosz (130); A kertész lánya 1. (131); Fénykút (131); A kertész lánya 2. (131); Október 23. 17 óra 35 perc (132); Kháron ladikja (132); Október 23. 17 óra 44 perc (132); A kertész cipője (B3); Boltozatok (a hátlapon).

98. MATL Péter

[Matl Péter munkácsi szobrász, festőművész munkásságából] / Matl Péter. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.).

Tartalom: A vereckei Honfoglalási emlékmű (a fotót Matl Péter készítette 2013 karácsony éjszakáján) (a címlapon); A sátoraljaújhelyi Centenárium Turul-emlékmű és az ott elhelyezett tábla (4); Ősi forma (5); Sámán (Washington) (7); Kereszt (11); Család (36); Szent István (44); Sámán (Püspökhatvan) (51); Szent László : (részlet) (97). Színes melléklet (109–B3): A Centenárium Turul-emlékmű egy elkészült részlete (109); Szent István (Aknaszlatina – részlet és a teljes szobor) : [2 felvétel] (109); Po pjaty – Ötösével (pasztellsorozat a málenkij robotra elhurcolt kárpátaljai magyarok emlékére) : [4 kép] (110); Po pjaty – Ötösével (pasztellsorozat a málenkij robotra elhurcolt kárpátaljai magyarok emlékére) : [6 kép] (111); Po pjaty – Ötösével (pasztellsorozat a málenkij robotra elhurcolt kárpátaljai magyarok emlékére) : [6 kép] (112); Kobzos (113); Anya (113); Ősi forma II. (113); Angyal (Budapest) (113); Betlehemi háromkirályok (113); Művészet (113); Angyal (Kijev) (113); Boleró (113); Napraforgó (113); A Magyar Nemzeti Összetartozás emlékműve (Ópusztaszer – részlet és a teljes szobor) : [2 felvétel] (114); Honfoglalási emlékmű (Verecke) (114); Turul (Visk) (114); Millecentenárium emlékmű (114); Zrínyi Ilona és II. Rákóczi Ferenc (114); Centenárium Turul-emlékmű (Sátoraljaújhely – oldalnézet, építés közben és hátulnézet) : [3 felvétel] (114); Torzók (115); Generációk (részlet) (115); Anyaság (115); Mihály arkangyal (Munkács) (115); Suttogók (115); Rája (115); Díszkút (Jenaz, Svájc) (115); Vízimadarak (115); Kállay Miklós (részlet) (115); Ivókút (Hajdúszoboszló) (116); Díszkút (Jenaz, Svájc) (116); Julianus barát (116); Mihály arkangyal (Szobránc) (116); Rakamazi (116); Újjászületés (116); Tök család (116); Sírkő (116); Bürokrata (116); Család III. (B3); Felhőn repülők (B3); Mese (B3); Gúzsban (B3); Család II. (B3); Árpád (B3); A csetfalvai római katolikus templom oltára (B3); A légerekben meghurcolt kárpátaljai református lelkipásztorok emlékműve (B3); Csattog a kard

(B3); Anya gyermekével (B3); Párbeszéd (B3); A Po pjaty – Ötösével című pasztellsorozat egyik darabja (a hátlapon).

99. MELOCCO Miklós

[Melocco Miklós szobrászművész munkásságából] / Melocco Miklós ; a színes fotókat Török Máté készítette. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.).

Tartalom: Mansfeld Péter (a címlapon); Helsinki Hősei : [2 fotó] (4); Isten báránya (6); Ady Endre – részlet (9); '56-os emlékmű – részlet (21); '56-os emlékmű – részlet (22); '56-os emlékmű – részlet (32); Szent István megkoronázása – részlet (59); Földműves emlékmű – részlet (65); Fürdőző elefánt (67); Latinovits Zoltán (81); Földműves emlékmű – részlet (82); Mátyás-emlékmű – részlet (86); Arkhimédész és az ifjú – részlet (119). Színes melléklet (121–B4): Latinovits Zoltán (121); Lófej (121); Gróf Széchenyi István (121); Cím nélkül (121); Pelikán (122); I. és II. világháborús emlékmű; Turulrekonstrukció (122); Földműves emlékmű : [2 fotó] (122); Antall József-síremlék : [2 fotó] (122); Léda (123); József Attila-oltár : [2 fotó] (123); Szent Kristóf (123); Isten, áldd meg a magyart! (123); Szókratész (123); Kisboldogasszony (123); Keresztút; stáció (123); Derkovits (123); II. világháborús hősi emlékmű (124); Ady Endre (Pécs) (124); Ady Endre – részletek (Debrecen) : [2 fotó] (124); '56-os emlékmű (124); Ady: A halottak élén (124); Radnóti Miklós (125); Isten, áldd meg a magyart! – részlet (125); Szent István-díj (125); Falon átrepülő apáca – részlet (125); Dr. Tangl Harald (125); Latinovits (125); Portrait (125); Léda (125); Antall József-síremlék – részlet (125); Leveles lány (126); Balerina (126); Kilus-kút; Léda – részletek : [2 fotó] (126); Kis leveles lány (126); Kuporgó (126); Lány a labdával (126); Latinovits Zoltán (127); Mátyás-emlékmű – részlet (127); Gróf Széchenyi István : [2 fotó] (127); Radnóti (127); Gróf Széchenyi István – részlet (127); Kossuth Lajos (127); Mátyás-emlékmű (127); Klebelsberg Kunó (127); II. Rákóczi Ferenc lovas szobra (128); Szent István megkoronázása (128); '56-os emlékmű (128); A szobor készítése (128); Szabadságoszlop

(128); Szabadságoszlop – részlet (128); Brusznay Árpád-emlékmű (128); Elek apó kútja (128); Thury György (128); Szent István megkoronázása (B3); Díszkapu : [2 fotó] (B3); Szent István megkoronázása (B3); Deák Ferenc : [2 fotó] (B3); Antall József-síremlék – részlet (B3); Kós Károly (B3); '56-os emlékmű (a hátlapon).

100. [SZENT István öröksége című kiállítás anyagából, amelyet a budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus keretében rendeztek meg 2021 szeptemberében] / műtárgyfotók Gedai Csaba. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.)

Tartalom: Kuti Botond: Országalma – Pomum (a címlapon); Dobesch Máté: Szent István országfelajánlása – Boldogasszony hava – január (4); Filep Sándor: Boldogasszony (9); Hervai Katalin: A bal lator és Jézus (18); Madonna / [fotó] Gedai Csaba (30); Golgota fénye / [fotó] Gedai Csaba (41); Hervai Katalin: Töviskoronás Krisztus (43); Deák Barna: Lovagkirály (46); Szemadám György: Pietà (67); Korhecz Papp Zsuzsanna: Árpád-házi Szent Erzsébet (77); Ádám Gyula: A Föld szíve (102); A kapu / [fotó] Gedai Csaba (119). Színes melléklet (121–B3): Kósa Klára: Minden magyarok Himnusza (121); Madarassy András: Szent Pál apostol (121); Véső Ágoston: A Szentháromság-templom bejárata (121); Somogyi Győző: Jézus a kereszten (121); Valovits László: Mindszenty József bíboros, hercegprímás (121); Véső Ágoston: Krisztus a Getsemáne-kertben (121); Kósa Klára: Szentháromság (121); Vinczeff László: Kultikus tér (121); Véső Ágoston: Magyar napfogyatkozás (121); Soltész István: Szepes vára (122); Katona Szabó Erzsébet: Palást – Zászló (122); Göntér Endre: Szent István öröksége (122); Lőrincz Zsuzsanna: Madaras Madonna (122); Soltész István: Hegyi falu (122); Kopriva Attila: Betlehem (122); Molnár László: Corpus (122); Kopriva Attila: Székely Madonna (122); Molnár László: Legenda és történelem (122); Erfán Ferenc: Husztsófalva, fatemplom (123); Balázs József: A Nap fényében álló minden titok Nagyboldogasszonya (123); Lőrincz Zsuzsanna: Szárnyas oltár (123);

Kulin Ágnes: Harc (123); Balázs József: Napfeljövet – Pünkösdi önarckép (123); Kulin Ágnes: Gyökerek (123); Kuti Dénes: A kereszt ígérete (124); Id. Józsa János: Világfa (124); Mezei Erzsébet: Fohász, Falak-sorozat I. (124); Sipos László: Gyökerek (124); Id. Józsa János: Életfa (124); Kopriva Attila: Tamasz – Oltalom (124); Józsa Judit: Magyar erények keresztje (124); Ifj. Józsa János: Őrző II. (124); Kuti Botond: Bábel (124); Kékedi László: Kereszt (125); Petrás Alina: Corpus Christi II. (125); Molnos Zoltán: Szent Imre (125); Petrás Mária: Vízitáció (125); Petrás Alina: Angyali szférák (125); Molnos Zoltán: Szent István (125); Kékedi László: Életfastációk (125); Petrás Alina: Corpus Christi I. (125); Molnos Zoltán: Attila fejedelem (125); Duncsák Attila: Az én Kassám (126); Raffay Dávid: Napba öltözött Asszony – Maria gravida (126); Gogola Zoltán: Kereszt (126); Molnár János: Siratás (126); Vinczellér Imre: Kodály Zoltán (126); Vinczellér Imre: Koncert (126); Molnár János: Szűz Mária a gyermek Jézussal (126); Melocco Miklós: Kisboldogasszony (126); Gogola Zoltán: Madonna (126); Katona Szabó Erzsébet: Jelkép – Zászló (127); Balázs József: Eucharisztia (127); Bekay Nagy Maya: Erdélyi Madonna (127); Cech Gábor: A megfeszített Jézus (127); Kopócs Tibor: Angyal (127); Párkányi Raab Péter: A föltámadt Jézus megjelenik Tamásnak (127); Balogh Edit: Köpenyed alatt (127); Kopócs Tibor: Mária a gyermekkel (127); Párkányi Raab Péter: Jézus átadja a főhatalmat Péternek (127); Szabó Ottó: Ipolynyéki keresztút I. (128); Aknay János: Mária az Isten fiával (128); Méry Gábor: Szeplőtelen Szűz – Maria Immaculata (128); Szabó Ottó: Ipolynyéki keresztút II. (128); Korhecz Papp Zsuzsanna: Szent István koronafelajánlása (128); Korhecz Papp Zsuzsanna: Magyarok Nagyasszonya az Árpád-házi szentekkel (128); Szabó Ottó: Ipolynyéki keresztút III. (128); Molnár Imre: Az evangélista (128); Hervai Katalin: A végtelen szeretet jele: az Eucharisztia (128); Rieger

Tibor: Magyarok Nagyasszonya (B3); Ifj. Hidi Endre: Pálfordulás (B3); Ferenc György: Hit (B3); Rieger Tibor: A koronázó palást részlete (B3); Matl Péter: Mi lesz veled, Magyarország? (B3); Ferenc György: Életfa (B3); Rieger Tibor: Szent István felajánlja a Szent Koronát (B3); Matl Péter: A magyar kereszténység születése (B3); Cech Gábor: Csodaszarvas – Szaka (B3); Mara Kinga Villő: Magyarok Nagyasszonya (a hátlapon).

101. WITTNER Mária : In memoriam : [fénykép]. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), p. 11.

Hirdetés

102. KÖZÖS tér : 2. Ipar- és Tervezőművészeti Nemzeti Szalon 2022 = Common Space : 2nd National Salon of Applied Arts and Design 2022 : 2022. április 9. – szeptember 4. ... : [hirdetés]. = 22. évf., 2. [85.] sz. (2022. június 4.), [B2].

A budapesti Műcsarnokban rendezett kiállítás hirdetése. – III.

103. MŰVÉSZETI alkotómunkát támogató ösztöndíjpályázat : [hirdetés]. = 22. évf., 1. [84.] sz. (2022. március 15.), [B2].

A Magyar Művészeti Akadémia Művészeti Ösztöndíjprogramjáról. – III.

104. TAMÁSI Áron : [hirdetés]. = 22. évf., 3. [86.] sz. (2022. augusztus 20.), [B2].

A tanulmányt írta Cs. Nagy Ibolya, a képeket válogatta és szerkesztette A. Szabó Magda. – Az album a Magyar Művészeti Akadémia gondozásában jelent meg.

105. VILÁGOT teremtett könyvlepton, színpadon : [hirdetés]. = 22. évf., 4. [87.] sz. (2022. október 23.), [B2].

A Magyar Művészeti Akadémia gondozásában megjelent: Tamási Áron *Ábel-trilógia* és Ablonczy László *Tamási Áron sorsjátékai*.

Névmutató

- Aba Béla 68
 Ablonczy László 105
 Ádám Gyula 100
 Ady Endre 40, 99
 Aknay János 100
 Antall József 99
 Apáti-Tóth Sándor 76, 85, 97
 Arkhimédész 99
 Augustinus Aurelius (Szent Ágoston) 22
 Azbej, Tristan 77

 Bajcsy Zita 83
 Balázs József 100
 Balázs Kovács Sándor 78
 Balogh Edit 100
 Bata János 20, 69
 Békay Nagy Maya 100
 Bertha Zoltán 1, 2
 Bobory Zoltán 48
 Bohár Dániel 77
 Borbély László 3, 4
 Borsányi Katinka 60–63
 Botlik József
 Brusznai Árpád 99

 Camus, Albert 37
 Cech Gábor 100
 Comenius, Johannes Amos I. Komenský, Jan Amos
 Czire Szabolcs 70

 Csámpai Ottó 6, 7
 Cseresnyésné Kiss Magdolna 71
 Csurka István 4, 24

 Dalmay Árpád 8, 79
 Deák Barna 100
 Deák Ferenc 99
 Derkovits 99
 Diószegi György Antal 9–12
 Dobesch Máté 100
 Döbrentei Kornél 36, 49, 50
 Duncsák Attila 100

 Erfán Ferenc 100
- Fábrián Tibor 28
 Ferenc (pápa) 39
 Ferenc György 100
 Ferencz Orsolya 80
 Filep Sándor 100

 Gedai Csaba 100
 Giddens, Anthony 6
 Gogola Zoltán 100
 Göntér Endre 100
 Gubás Ágota 13
 Gudelyevity Anna 34
 Gulyás László 14
 Gutai István 59, 78, 86

 Gyémánt Richárd 15–18

 Hamvas Béla 38
 Hascák Mária 87–89
 Hervai Katalin 100
 Hidi Endre, ifj. 100
 Hódi Sándor 19, 35
 Hornyik Miklós 35
 Hunyadi család 9
 Huszár Zoltán 66

 János Pál (pápa), II., Szent 36
 Jánváry Zoltán 72
 Jelenczki István 72
 Joó Sándor 23
 Józsa János, ifj. 100
 Józsa János, id. 100
 Józsa Judit 21, 100
 József Attila 99
 Julesz János 51

 Kabdebó Lóránt 20, 22, 23
 Katona Szabó Erzsébet 100
 Kékedi László 100
 Klebelsberg Kunó 99
 Kodály Zoltán 100
 Komenský, Jan Amos 7
 Kondor Katalin 80, 82
 Kopócs Tibor 100
 Kopriva Attila 100
 Korhecz Papp Zsuzsanna 100
 Kós Károly 99
 Kósa Klára 100
 Kossuth Lajos 10, 11, 99

- Kovács Attila 24
 Kránitz Mihály 73
 Kulin Ágnes 100
 Kuti Botond 100
 Kuti Dénes 100
- Landgraf Ildikó 83
 Latinovits Zoltán 99
 Lezsák Sándor 81
 Lőrincz Zsuzsanna 100
- Madár János 52, 53
 Madarassy András 100
 Maklári Éva, P. 54
 Mansfeld Péter 99
 Mara Kinga Villő 100
 Matl Péter 25, 31, 98, 100
 Matyasovszki József 79
 Melocco Miklós 26, 82, 99, 100
 Mérey Katalin 27
 Méry Gábor 100
 Mezei Erzsébet 100
 Mezey Katalin 90–93
 Mezey László Miklós 28
 Mindszenty József 100
 Molnár Imre 100
 Molnár János 100
 Molnár József, V. 74
 Molnár László 100
 Molnos Zoltán 100
- Nagy Ibolya, Cs. 104
 Novák Katalin 95
- Orbán Gellért 58
 Orbán Viktor 6, 75
- Papdi Izabella 29, 30
 Papp Árpád 83
 Párkányi Raab Péter 100
 Péntek Imre 1, 55
 Perjés Klára 31, 84
 Petőfi Sándor 8
 Petrás Alina 100
 Petrás Mária 100
 Pócsi Mária 56
 Pósa Zoltán 56
- Radnai István 57
 Radnóti Miklós 99
- Raffay Dávid 100
 Rákóczi Ferenc, II.
 Rieger Tibor 100
 Róth András Lajos 76
- Sági Zoltán 32, 33
 Schrötter Tibor 84
 Sipos László 100
 Soltész István 100
 Somogyi Győző 100
 Stanyó Tóth Gizella 34, 35, 94
 Sutarski, Konrad 36
 Sutarski, Szabolcs 36
- Szabó Ferenc 37, 38, 39, 58
 Szabó Lőrinc 22, 23
 Szabó Magda, A. 104
 Szabó Ottó 100
 Szalóki István 40
 Széchenyi István, gróf 99
 Szemadám György 100
 Szenyán Erzsébet 36
 Szigeti Réka 81
 Szókratész 99
 Szöllősy Tibor 95
- Tamási Áron 2, 3, 104, 105
 Tangl Harald 99
 Teilhard de Chardin, Pierre 22
 Thury György 99
 Tornai József 36
 Török Máté 99
 Tráser László 41, 64, 65, 96
- Vajda Gábor 29
 Valovits László 100
 Véső Ágoston 100
 Vinczeffly László 100
 Vinczellér Imre 100
- W.-Nemessuri Zoltán 42, 67
 Wittner Mária 13, 101

A repertóriumban használt rövidítések jegyzéke

- évf. – évfolyam
 ill. – illusztrált
 l. – lásd
 p. – pagina (oldal)
 sz. – szám

A Magyar Művészeti Akadémia regionális munkacsoportot alakított Szegeden

Győr, Miskolc, Kecskemét és Veszprém után Szegeden is regionális központot hozott létre a Magyar Művészeti Akadémia. 2023. február 28-án a köztestület képviselőválasztó ülése után megalakult a szegedi regionális munkacsoport, melynek vezetőjévé a Szegeden élő és dolgozó Vesmás Péter Ybl Miklós-díjas építész, az MMA rendes tagját választották meg titkos szavazás útján.

Az MTA Szegedi Területi Bizottságának székházában rendezett alakuló ülésen a Szeged központú régióból huszonhat akadémikus és tizen-nyolc nem akadémikus köztestületi tag fejezte ki részvételi szándékát a munkacsoportban. A megalakuláskor Gyüdi Sándor Liszt Ferenc-díjas karmestert, a Szegedi Szimfonikus Zenekar igazgatóját, a Szegedi Nemzeti Színház zeneigazgatóját választották meg a helyben megjelent nem akadémikus köztestületi tagság munkacsoporti képviselőjének, az ezt követő regionáliselnök-választáson a Szegeden élő és alkotó Vesmás Péter Ybl Miklós-díjas építész, az MMA rendes tagja kapott bizalmat titkos szavazás útján. Az ülést követő sajtótájékoztatón Gózon Ákos, az MMA Kommunikációs Főosztályának vezetője Temesi Ferenc Kossuth-díjas író, akadémikus *Por* című regényének gondolatát – miszerint „minket a szeretet hozott ide” – idézve köszöntötte az egybegyűlteket. A sajtótájékoztatóra meghívott felszólaló vendégek és házigazdák mellett külön köszöntötte Vesmás Pétert, a regionális munkacsoport újonnan megválasztott vezetőjét és Gyüdi Sándort, aki a köztestületi tagok választott képviselője lesz az MMA helyi regionális munkacsoportjában, illetve a Csongrád-Csanád Vármegyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ munkatársait. Kiss János, az MMA alelnöke emlékeztett arra, hogy a köztestület közgyűlése tavaly októberben döntött hét regionális munkacsoport létrehozásáról annak érdekében, hogy országhatártól függetlenül a magyarlakta területek művészeti-kul-

turális életében tovább erősítse aktív jelenlétét, segítse a helyi kapcsolatépítést, és a regionális munkabizottságok közül a szegedi az ötödik. Az alakuló ülés előzményeként ugyancsak fontos mérföldkőnek nevezte tavaly december 14-ét, amikor a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) és az MMA stratégiai megállapodást kötött. Ennek keretében a nemzet érdekében együttműködő két alkotmányos köztestület a többi közt arról is megegyezett, hogy az MMA regionális munkacsoportjai az MTA öt területi bizottságának épületében kapnak helyet, és ezekből szervezik a helyi munkát – mondta el az alelnök. Dr. Polner Eörs, Csongrád-Csanád vármegye közgyűlésének alelnöke megtiszteltetésnek nevezte, hogy a regionális munkacsoport megalakulása alkalmából képviselheti a vármegye polgárait. Abból a hitből táplálkozik, hogy az ember értékes, a hitnek értéke van. Mint elmondta: ha az ember művészetekről beszél, különösen fontos szem előtt tartani a szeretet mellett azt is, hogy egy művész mindig felfelé tekint, és a transzcendenciában, az isteni gondviselésben keresi az erőt, illetve a jövőt. Valamilyen módon a művészemberek elszakadnak a földi dolgoktól, és utat mutatnak nemzettársaiknak. Kisebbik lánya festőművész hallgató az egyetemen, ahol az MMA egyik tagja a professzora, így személyesen is megtapasztalják az alkotómunka táplálta hitet és erőt. Dr. Krisztin Tibor professzor, az MTA Szegedi Területi Bizottságának elnöke felidézte, hogy az MTA az 1960-as években hozta létre területi szervezeteit, 1961-ben a vidéki egyetemi városok közül először Szegeden, segítve ezzel az akadémia küldetésének megvalósítását. A szegedi bizottságnak hosszú ideje működik művészeti szakbizottsága, melynek a Szegeden dolgozó MMA-tagok szinte mindegyike aktív résztvevője, emellett a testület székháza folyamatosan otthont ad képzőművészeti kiállításoknak is. Dr. Richly Gábor, az MMA főtitkára kiemelte, a köztestület legfőbb feladata a kortárs magyar

művészeti élet támogatása. Munkájában az MMA nem csupán csaknem háromszáz akadémikusának életművére, tapasztalatára támaszkodik, de emellett fő célkitűzése bevonni ebbe közel ezer köztestületi tagját, több száz ösztöndíjasát és együttműködő szakmai partnereit is. A köztestület megalakulásától kezdve törekedett az országos jelenlétre, igyekezett támogatni a helyi kezdeményezéseket. A fővárosból ugyanakkor nem lehet úgy segíteni a művészeti kezdeményezéseket a Kárpát-medencében, mint a hét regionális központ révén

– hangsúlyozta a főtítkár. Reményeit fejezte ki, hogy az MMA nagyobb távlatokban gondolkodva, az MTA példáját követve Kolozsváron is munkabizottságot alapíthat a közeljövőben. A regionális munkacsoportok helyi partnerekkel közösen gondolkodva, közösen tervezve, társfinanszírozással kívánnak újabb értékeket létrehozni, támogatni kulturális, művészeti fesztiválokat, intézményeket, civil szervezeteket – mondta el a köztestület főtítkára.

Forrás: MMA Kommunikációs Főosztálya

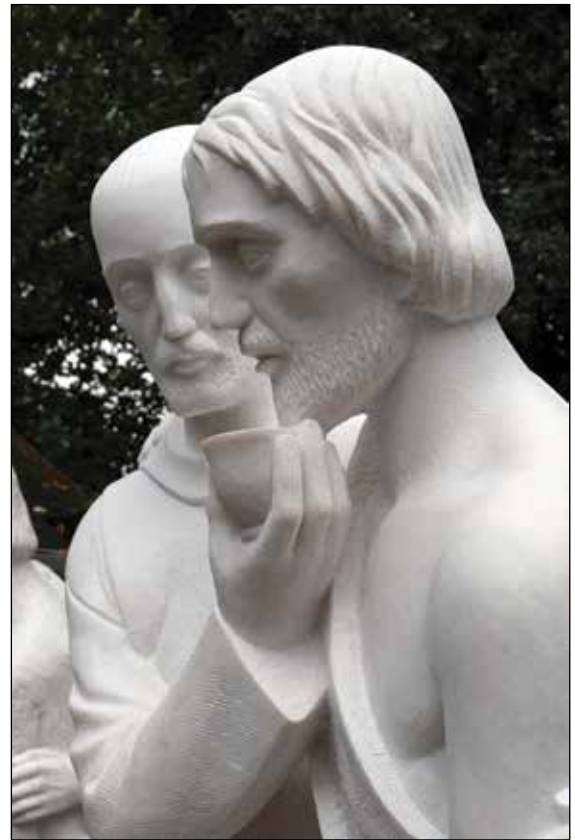


Fotó: MMA/Nyíró Simon

A Magyar Művészeti Akadémia szegedi regionális munkacsoportja

E számunk szerzői

Borsányi Katinka	költő, író, Veneto
Döbrentei Kornél	költő, Pomáz
Duray Miklós	író, politikus
Gubás Ágota	újságíró, lapszerkesztő, Szabadka
Gyémánt Richárd	demográfus, jogász, Szeged
Hascák Mária	filológus, tolmács, Kárpátalja
Hérány Ferenc	filozófus, Csátalja
Julesz János	költő, belgyógyász, endokrinológus, Szeged
Makkai Béla	történész, Budapest
Mezey Katalin	költő, író, Budapest
Molnár Imre	történész, Budapest
Orbán Viktor	jogász, politikus, Budapest
Ország György	író, Budapest
Papdi Izabella	könyvtáros, Csantavér
Perjés Klára	újságíró, szerkesztő, Budaörs
Rieger Tibor	szobrász, Budapest
Sági Zoltán	pszichiáter, Szabadka
Stanyó Tóth Gizella	újságíró, Újvidék
Szemes Péter	író, irodalomtörténész, Zalaegerszeg
Tóth I. János	filozófus, Szeged
Tráser László	író, újságíró, Szeged
W.-Nemessuri Zoltán	író, Budapest



Istenes Szent János – Budapest



Mária a kisdéd Jézussal – Győr (szobor és kisplasztika)



A 600 éves múlt emlékoszlopa – Levél (részlet)



A II. világháború áldozatainak emlékműve – Kecskemét



Gróf Teleki Pál – Balatonboglár (a szobor és részlet)



De profundis (kispasztika)

Gróf Teleki Pál (részlet)



A II. világháború és a kitelepítés áldozatainak emlékműve – Levél (részlet)



A II. világháború és a kitelepítés áldozatainak emlékműve – Levél



1848–49-es emlékmű – Várpalota



1848–49-es emlékmű – Várpalota (részlet)



Pázmány Péter-emlékérem



A II. világháború áldozatainak emlékműve – Pécs



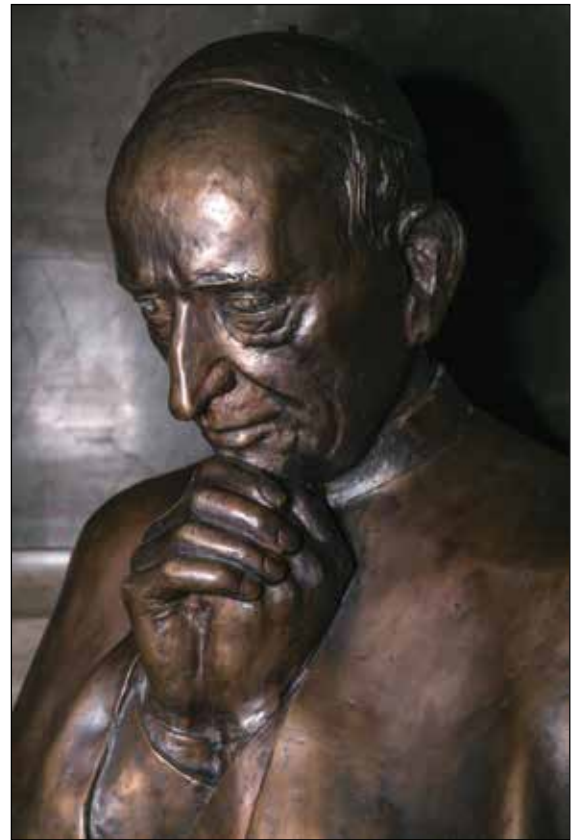
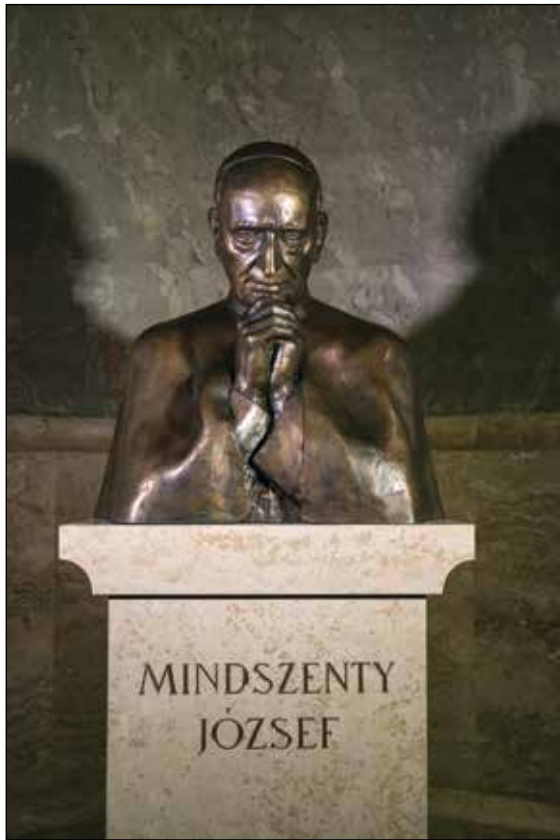
Mindszenty József – Budapest

Millenniumi bronzkapu – Pannonhalma



Koronázási palást – Budapest





Mindszenty József-mellszobor – Budapest



József Attila-kompozíció – Győr



Volt egy ország (kisplasztika)



Magyarok Nagyasszonya – Királyhelme (részlet)



Magyarok Nagyasszonya – Királyhelme (részlet)



Szent István – Kecskemét (részlet)